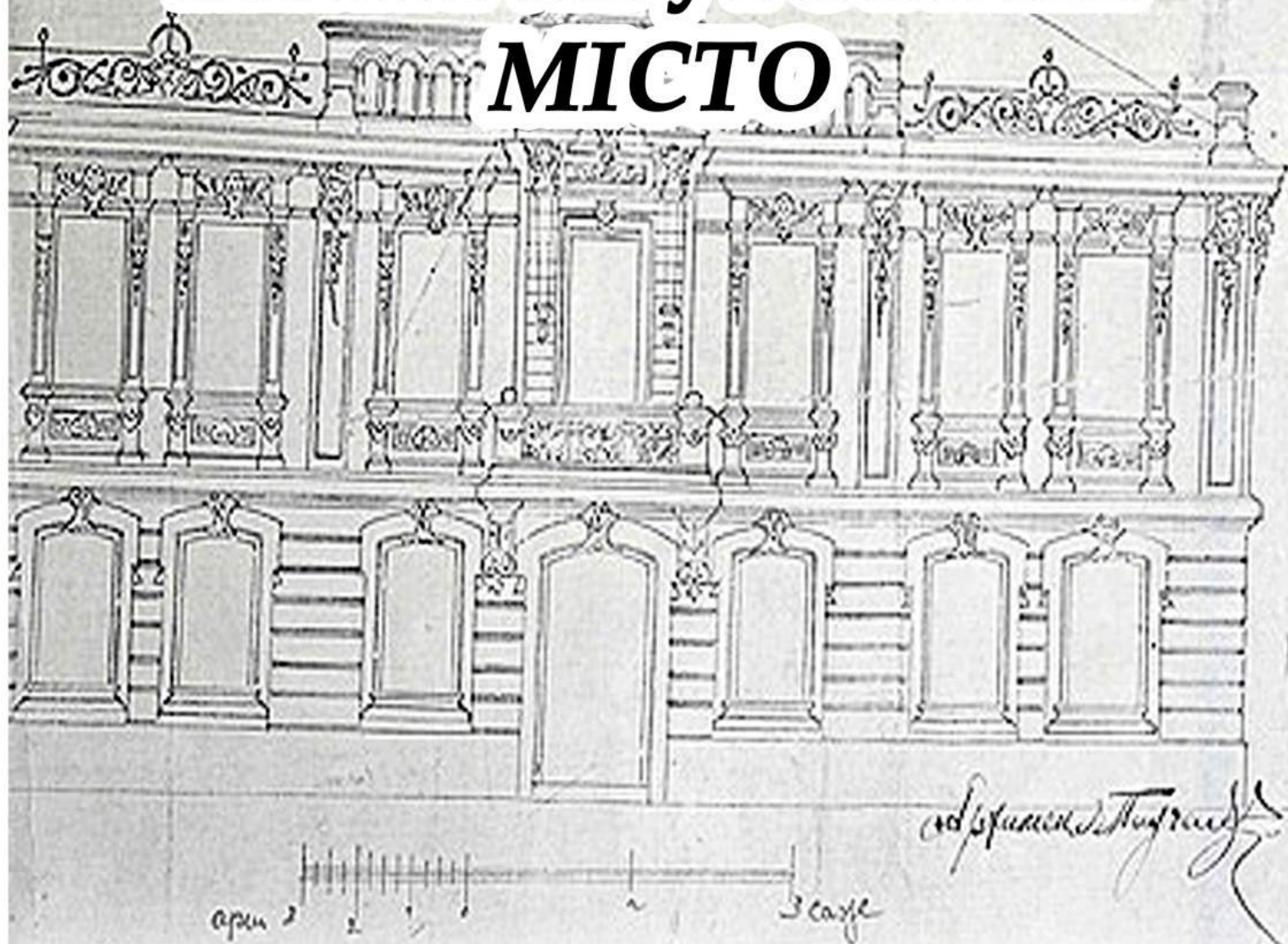

Троєннз

надстроїка 2-го по Миргородській ул. розмі-
тити і звести фасади і покласти сар-
куну Максиму Терентієвичу Б
находящемуся в гор Еммануїла іди
Миргородської ул. 2-а

Володимир Поліщук

НЕАТРИБУТОВАНЕ
МІСТО

Володимир Поліщук

НЕАТРИБУТОВАНЕ МІСТО

Книга публікацій

Кропивницький
2016

УДК 070
ББК 76

Поліщук В.В.

Неатрибутоване місто /Поліщук В. – Кропивницький:, 2016.-122 с.

У книзі зібрані публікації журналіста Володимира Поліщука, які вийшли друком у центральних та обласних друкованих виданнях у 2016 році.

УДК 070
ББК 76
© В.В. Поліщук, 2015
© poly-kancler.kr.ua

ПЛОЩА, ПОДАРОВАНА ІВАНОМ ФУНДУКЛЕЄМ

Протягом останнього року вулицями нашого міста пройшла декомунізація. Люди, яким дали право перейменовувати його карту, узяли на себе великий гріх, назвавши чимало з вулиць іменами тих, хто, як і Сергій Костриков, не мали ніякого відношення до цього міста, та й взагалі у ньому ніколи не були, а, може, й не чули про таке. Разом з тим, чомусь у списку нових назв ми не побачимо прізвищ людей, які зробили значний внесок у його розбудову, чи прославили його на весь світ своїм іменем. Серед них Іван Іванович Фундуклей (1804 – 1880) - син Єлисаветградського міського голови (1818-1819) Івана Юрійовича Фундуклея, Київський губернатор у 1839-1852 роках, Почесний громадянин міста Києва (1872). Це він подарував Єлисаветграду у 1839 році землю свого покійного батька, яка згодом стала центральною площею міста.

Остання з великих пожеж була в Єлисаветграді 15 липня 1834 року. Розпочалася вона опівдні з заїжджого двору Кольцова (знаходився у кварталі нинішнього Нацбанку) на Великій Перспективній вулиці. Потім вогонь перекинувся на сусідні будівлі, зокрема горілчану контору у будинку купця Дружиніна. На іншій стороні вулиці загорілися будівлі комерційного радника Фундуклея (на місці теперішньої площі Героїв Майдану). Сильний південно-східний вітер швидко поширив вогонь по Великій Перспективній. Біля магазинів спадкоємців Трестера по Преображенській вулиці вогонь направився у бік Ковалівки, потім перекинувся через Інгул на Бикове... Як писав О.Пашутін, «у цій пожежі Велика Перспективна вулиця та центральна частина міста настільки постраждали, що на місці згорілих будівель, проти Собору (нині міськвиконком – прим. авт.), передбачалося в 1836 році утворити плац-парад, скупивши зазначені місця у їх власників».

Як бачимо, одним із погорільців був Іван Юрійович Фундуклей. Він служив прикажчиком в Єлисаветграді, потім мав тютюнову лавку і магазин. У 1818 - по 3 червня 1819 року Фундуклей був міським головою Єлисаветграда. Згодом став одним з найбагатших підприємців Півдня України тих часів. Коли він помер, Іван Фундуклей-молодший став власником величезних коштів. У 1839 році він зайняв почесне місце київського цивільного губернатора. І вирішив не відбудовувати згорілі будинки батька в Єлисаветграді, а «каменные подвалы со всем материалом жертвовать на вечное время в пользу города Елисаветграда». У листі на ім'я командира 2-го Резервного кавалерійського корпусу, який дислокувався у нашому місті, Дмитра Єрофейовича Остен-Сакена, Іван Іванович Фундуклей просить прийняти у нього цей подарунок. Лист зберігається в Держархіві Кіровоградської області. Датований він

1 вересня 1839 року, і написаний у селі Головкивці (нині Чигиринського району Черкаської області).

В іншому документі за 21 серпня 1840 року читаємо, що інспектор Резервної кавалерії вважає за краще на місці, «уступленном помещиком Фундуклеем», «устроить помещения для Корпусного командира, начальника штаба и для Корпусного штаба». І лише у наступному році було прийнято рішення розібрати кам'яні підвали будівель магазинів Фундуклея, оскільки вони зі сторони вулиці Московської нахилилися і можуть упасти.

Що було далі, читаємо в «Нарисі міста Єлисаветграда» Олександра Пашутіна. Він пише про будівництво міських присутніх місць «на месте, подаренном городу в 1839 году, статским советником Фундуклеем». Історія цього будівництва детально описана у документах товстої папки, яка зберігається у Держархіві області. А про те, як на місці нинішньої площі Героїв Майдану був розбитий бульвар, як він з часом трансформувався, як було побудоване приміщення міської управи, та як у подальшому воно розбудовувалося, і сьогодні перетворилося у приміщення облдержадміністрації, «21-й канал» розповідав в одній із публікацій минулого року.

Причетність до нашого краю Івана Івановича Фундуклея дослідив відомий краєзнавець Володимир Босько. Так Фундуклей мав маєтки у селах Нова Осота, Стара Осота та Янівка Олександрівського району (16916 десятин). У 1860-му заснував у Старій Осоті церковно-приходську школу. У 1876-му його іменем названо залізничну станцію в Олександрівці. Мав маєток у Бобринецькому повіті, у якому розмістив одну з двох бібліотек у Херсонській губернії. З 1873-го і до самої смерті був почесним членом Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамотності й ремесел, якому пожертвував 750 рублів. У 1875-му замовив виготовлення у Петербурзі коштовної скриньки для вручення диплому почесного президента цього Товариства герцогині Единбургській Марії Олександрівні, дочці імператора Олександра II. У Єлисаветграді на Петропавлівському кладовищі поховані дві його сестри – Олександра (1801-1819) та Марія (1808 – 1843).

Слід додати, що вдячні кияни одну з вулиць міста назвали Фундуклеєвською. Та комуністи перейменували її на вулицю Богдана Хмельницького. Немає вулиці з такою назвою і в нашому місті. Невже Фундуклей не заслужив? Та, мабуть, пояснення простіше - члени топонімичної комісії не знають хто це такий.

ПЕДОФІЛ НА ВЕЛОСИПЕДІ

У сучасній юриспруденції термін «педофілія» не вживається. Його використовують лише у медицині та побутовій мові. Замість нього Кримінальний кодекс України розглядає різні категорії злочинів проти статеві недоторканості неповнолітніх незалежно від сексуальних переваг та орієнтації звинуваченого.

Як правило це дві статті – 155 (статеві зносини з собою, яка не досягла статевої зрілості) та 156 (розбещення неповнолітніх) КК України. І хоча про це негативне явище у суспільстві ми стали відверто говорити лише в останні роки, воно було і у Радянському Союзі. Про це свідчать дві наступні справи, які мали місце у Кіровограді.

Гвалтівника упізнала потерпіла

У серпні-вересні 1962 року по Кіровограду роз'їжджав на велосипеді чоловік, який видивлявся на вулицях одиноких перехожих – дівчаток років 8-9-ти, заманював їх у безлюдні місця і там, погрожуючи ножем, гвалтував. Подібні злочини міліція й сьогодні приховує від громадськості, а у ті часи й поготів не могло бути й мови про звернення через радіо чи газети до кіровоградців із застереженнями, щоб вони попереджали своїх дітей-школярів про педофіла та суворо наказували їм не ходити по вулицях наодинці і остерігатися злочинця. І ця секретність вилізла боком. Менш ніж за місяць невловимий збоченець скоїв більше десятка згвалтувань та замахів на згвалтування. Один з них стався 3 вересня 1962 року. Чоловік на велосипеді перестрів по вулиці Гагаріна ученицю СШ №8 Валю К.. Збоченцю вдалося заманити дівчинку у кущі, але згвалтувати завадили перехожі. Почувши голоси, він облишив жертву і побачив, як чоловік направився до кущів справити природні потреби. Гвалтівник хутко сів на велосипед і покотив по вулиці Володарського униз до річки.

Залякана Валя ще довго не могла прийти до тями. А увечері розповіла батькам про свою пригоду. А ще через півроку, 17 травня 1963 року, дівчинка випадково перестріла на вулиці Шевченка свого кривдника. Вона тихенько сказала про це матері і вони удвох стали спостерігати за велосипедистом. А коли на розі з вулицею Карла Маркса зустріли людину у міліцейській формі, сказали їй, що велосипедист – гвалтівник. Проспівав міліцейський свисток, і хтось з перехожих схопив за піджак від'їжджаючого велосипедиста, а той упав на асфальт. Злочинцем виявився 30-річний тракторист із села Вільне Кіровоградського району О.Михайлов. Коли у його голові з'являлися хворобливі уяви, механізатор кидав роботу, сідав на велосипед і крутив педалі до міста...

У жовтні 1963 року обласний суд призначив гвалтівнику вищу міру покарання – розстріл. Вирок було виконано 10 лютого 1964 року. За допомогу у розшуку та затриманні особливо небезпечного злочинця наказом Управління охорони громадського порядку (так тоді називали УМВС в області) від 15 червня 1963 року Валю К. нагородили цінним подарунком, а міліціонеру Кіровоградського міського відділу міліції О.Онулу оголосили подяку.

Піонерська справа у «кіровоградському «Артеці»

У радянські часи у міському саду біля телецентру у Кіровограді працював піонерський табір. Улітку 1985 року там сталися дві надзвичайні події, про які мало хто тоді знав з кіровоградців, тим паче сьогодні. У червні та серпні у піонерському таборі невідомий згвалтував двох дівчаток. В обох випадках трагедії сталися під час сильного дощу. Уночі невідомий через вікно проникав до будиночка, у якому стали діти. Придушував сонну артерію, відносив

дівчинку на руках до лісосмуги і гвалтував її там. А потім відносив потерпілу назад до будиночка. З розповідей потерпілих – 12-річної кіровоградки та 14-річної школярки з Олександрії, працівники карного розшуку дійшли висновку, що насильник атлетичної статури, не виключено, що спортсмен. Обидві жертви запам'ятали його червоні труси з білими смугами по боках. Кілька місяців кіровоградська міліція в умовах глибокої секретності шукала гвалтівника. «Відпрацювали» усіх місцевих «голубих» та психічно-хворих, але безрезультатно. Оскільки за «гарячими слідами» знайти педофіла не вдалося, то цю справу закинули до шафи з «висяками».

А повернулися до згвалтувань у піонерському таборі рівно через рік, коли 17 липня 1986 року у Кіровограді у підвалі новобудови згвалтували та задушили шестирічну дівчинку. Міліція, розшукуючи убивцю, згадала про торішні згвалтування школярів. Знову стали перевіряти підозрюваних по піонерській справі. Один з них зник з Кіровограда, тож підозра упала на нього. Оголосили у всесоюзний розшук і знайшли та затримали аж на Кольському півострові. Коли привезли до Кіровограда, то чоловік швидко зізнався у вбивстві у підвалі новобудови і у згвалтуваннях у піонерському таборі. Та коли вивезли його уночі на місце скоєння згвалтувань, щоб розповів як і що він робив, оперативники зрозуміли – це не він, бо його знання про цю справу на рівні чуток, які ходили містом.

Хто убив дівчинку у підвалі, стало відомо, коли в Іркутську міліція затримала серійного сексуального маніяка. А от піонерська справа й досі серед «висяків». Днями один з колишніх оперативників, а нині пенсіонер, який займався розкриттям тих злочинів, бачив у місті чоловіка, якого він на 99,99 відсотка вважає злочинцем. Але тоді міліція так і не змогла довести його вину...

ПЕТРОПАВЛІВСЬКА ЦЕРКВА

У 1755 році за сенатським указом на площі посеред фортеці Святої Єлисавети з'явилася церква в ім'я Святої Живоначальної Трійці - Свято-Троїцька. Вона стала першою на теренах нашого міста. Потім були збудовані ще кілька храмів. Деякі з них збереглися до наших часів - Преображенська, Грецька та Покровська церкви, а деякі були зруйновані комуністами - Успенській собор (зруйнований у повоєнні часи, на його місці зараз будівля міськради), Петропавлівська церква (зруйнована у 30-ті роки), Знаменська церква на Биковому (зруйнована у 50-ті роки), Скорбященська цвинтарна церква на слобідці Миколаївці...

Перша письмова згадка про Петропавлівське кладовище та церкву при ньому датується липнем 1774-го. Академік Йоган-Антон Гільденштедт у своїй книзі «Путешествие Елисаветградской провинцией» писав: *«...кладбище, на котором будет построена теперь и церковь; оно находится на возвышенности, близь оврага Криничная балка, в котором также есть около 50 домов, называемых Криничатый хутор.*

Все они причисляются к форштадту и принадлежат тамошним купцам.

На кладбище лежат два надгробных камня, вырубленные из местной беловатой, полевошпатной породы и имеющие около сажени длины и фута по два ширины и толщины; на верху высечены кресты и очень неразборчивые надписи по-русски. Они относятся к 1772 году и положены в память майора Гессия, занимавшего здесь место коменданта, и в память родственника его».

У 1805 році на місці першого, до того часу уже непридатного для богослужінь, храму з ініціативи соборного причту і купця Микити Проніна, був побудований новий Петропавлівський храм, першим настоятелем якого став священник Анатолій Заплатін. Згідно з документами, знаходився храм при в'їзді у місто по Олександрійському тракту. До 1850 року Петропавлівський храм був «приписаний» до Собору, з цього ж року відокремлений і отримав самостійність. А ще через 12 років стараннями купця 3-ї гільдії Герасима Романенка неподалік від старого дерев'яного храму, небезпечного для здійснення служб, був закладений новий кам'яний трьохпрестольний храм. Що стосується дерев'яної будівлі Петропавлівського храму, то її розібрали і у 1870 році перенесли на Кушівку.

У фондах Держархіву області зберігається опис майна церкви за 1879 рік. У ньому сказано, що купець Герасим Романенко затратив на будівництво 80 тисяч рублів. Освячена церква була у 1871 році в ім'я апостолів Петра і Павла. У документі детально описані як церква, так і господарські споруди біля неї. Перераховані ікони, хоругви, панікадила, книги та інша церковна утвар. Зокрема зазначено, що на дзвіниці було сім дзвонів, найбільший з яких вагою 109 пудів та вартістю 2195 рублів. Названі також прізвища дарувальників церкви. Так, у 1873 році міщанин Михайло Юрченко подарував ікону «Небесних сил», а Варвара Проніна передала «Сімейну ікону», два срібні

панікадила пожертвував Іван Лелюк, він же у 1879 році передав церкві ділянку землі біля неї...

Петропавлівська церква була зруйнована у 30-х роках минулого століття. Зараз на її місці стоїть дерев'яний хрест (перед залізничним переїздом за магазином АТБ по вулиці Полтавській).

На Петропавлівському кладовищі, яке розпочиналося від церкви і знаходилося у районі нинішньої вулиці Полтавської, та яке зруйноване у повоєнні часи, поховано багато відомих і найбагатших жителів Єлисаветграда – генерали, купці, міські голови... Честі упокоїться у церковній огорожі удостоювалися священнослужителі та знані жертвувателі і активні помічники приходу. Поки що не складений список упокоєних на цьому кладовищі. А чи не єдине джерело свідчень про забуті могили – метричні книги Петропавлівської церкви, які зберігаються у Держархіві області.

ДВА ОКЕАНИ ЛЕВКА МАЦІЄВИЧА

13 вересня в обласному краєзнавчому музеї відбулася презентація книги «Небо Левка Мацієвича». Спогади, листи, фото», упорядник – Володимир Кобзар. Видання вміщує переклад «Сборника памяти Л.М.Мацевича», виданого 1912 року у Санкт-Петербурзі, та пізніші спогади людей, які особисто знали Левка Макаровича, його листи до М.Коцюбинського і М.Грушевського, фотознімки, більшість з яких надруковані уперше. У презентації брав участь автор передмови – відомий філолог Володимир Панченко.

Капітан Левко Мацієвич будував Чорноморський флот, розробляв підводні човни та авіаносці, став одним із перших льотчиків Російської імперії і заснував Револьюційну Українську партію. Він був не лише першим авіатором-українцем. Він першим у Російській імперії поклав життя на вівтар розвитку авіації. За його домовиною Невським проспектом Петербурга йшли сотні тисяч шанувальників. Такого похорону, казали, столиця імперії не бачила, відколи помер Достоєвський, а його смерть оспівав Олександр Блок.

Народився Левко Мацієвич 1 (13) січня 1877 року в селі Олександрівці Чигиринського повіту Київської губернії (нині смт. Олександрівка на Кіровоградщині) у сім'ї службовця цукрозаводу. Закінчив 3-ю Київську гімназію. 1895 року вступив на механічне відділення Харківського технологічного інституту. За фахом - інженер-суднобудівник. Будував крейсер "Очаков", панцерник "Іван Златоуст". Розробив проект бона для Севастопольського порту, два проекти протимінних заслонів, проект захисту бойових кораблів від торпедних атак. Був одним із піонерів підводного флоту в тодішній імперії. Закінчивши спеціальний курс, наглядав у Німеччині за будівництвом субмарин для російського флоту. Згодом робив те саме на заводах Петербурга. Автор 14 проектів підводних човнів. Не дивно, що Левко Макарович став помічником начальника конструкторського бюро російського Морського технічного комітету. Розробив тип літального апарата, здатного

піднятися з палуби морського судна. У літературі трапляються твердження, що наш земляк першим у світі створив проект авіаносця, розрахованого на 25 літаків. А ще працював над пристроєм для порятунку льотчиків під час вимушеної посадки на воду.

До історії увійшов з українським іменем Левко. Ще навчаючись у Харкові, приєднався до українофільського гуртка "Студентська громада". Демонстративно перейшов на українську мову, розмовляв і листувався нею не лише в гурті однодумців, а й у сімейному колі, активно долучаючи близьких до української культури.

1900 року був серед засновників Револьюційної Української Партії (РУП), із якої згодом вибрунькувалися всі українські націонал-демократичні сили, що згодом утворять Центральну Раду. У самій РУП Мацієвич займав радикально-самостійницьку позицію, близьку до позиції Миколи Міхновського. За таку діяльність надміру активного студента відрахували з інституту й вислали під нагляд поліції у... Севастополь.

Разом з інститутським другом, РУПівцем Олександром Коваленком (теж офіцером Чорноморського флоту) Мацієвич створив у Народному домі Севастополя самодіяльний робітничий театр з українським репертуаром, організовував вечори пам'яті Тараса Шевченка. Фінансово підтримував український рух.

Серед його знайомих – Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Михайло Грушевський, Микола Міхновський, Симон Петлюра.

На початку 1908 року Левко Мацієвич захоплюється авіацією. Росія закупила у Франції, тодішній Мецці льотної справи, 11 аеропланів; туди відправили сімох офіцерів під орудою капітана Мацієвича вивчати пілотаж.

Мацієвич невдовзі одержав посвідчення авіатора №178 (це фактично означало входження до двох сотень перших у світі льотчиків), а коли у вересні 1910 року він повернувся зі своєю групою до Санкт-Петербурга, то узяв активну участь у Першому всеросійському святі повітроплавання, і завоював кілька призів, одразу ставши улюбленцем столичної публіки. А як інженер-винахідник, він дійшов висновку про необхідність створення в Російській імперії власної авіаційної промисловості. Практично щодня у тому вересні Мацієвич піднімав у повітря пасажирів. Серед них була його дружина Олександра, колишній в'язень-народоволець Морозов і прем'єр Російської імперії Столипін.

Катастрофа 24 вересня (7 жовтня за новим стилем), коли Фарман-IV льотчика почав розвалюватися над Комендантським полем поблизу Санкт-Петербурга, на очах десятків тисяч глядачів, сталася через недосконалість тодішньої авіаційної техніки і відсутність будь-яких пристроїв для порятунку льотчиків. Як відданий справі майстер і першовідкривач, Мацієвич став першою жертвою російської авіації.

Нині в Олександрівці є музейна кімната, де зберігаються цінні світлини та документи, які ілюструють життя гідного українця. Торік зусиллями громади на території рідного селища Левка Мацієвича був відкритий пам'ятник незламному борцеві.

ДІЙСНЕ НЕ ЗАВЖДИ ЙМОВІРНЕ

Вулиця Дворцова починається з військової казарми. Будувалася вона у середині XIX ст. для тимчасового розміщення російських імператорів із свитою під час їхніх приїздів у Єлисаветград на військові маневри. Через це будівля отримала назву «палац», а вулицю стали називати Дворцовою.

Точні роки забудови палацу та прізвище архітектора – документально не встановлені. Як кажуть, у кожного своє припущення. Так архітектор А.Губенко називає початком будівництва ансамблю військового містечка за проектом Верлона 1846 рік. Упорядник “Історичного нарису м.Єлисаветграда” О.Пашутін писав, що почали зводити палац навесні 1848-го. Кіровоградський краєзнавець О. Кецько вважала керівником проектно-будівельних робіт військового містечка одеського архітектора Шуміліна, котрий переїхав із сім’єю на постійне проживання до Єлисаветграда. Краєзнавець П. Босий припускає Шуміліна автором проекту палацу, а архітектора Верлона - його виконавцем. Поет А.Фет, який проходив військову службу на території нашого краю, зокрема і в Єлисаветграді, писав у своїх мемуарах, що 1847 року цар закрив палац між центральними кварталами міста та Ковалівським передмістям. У другій частині своїх спогадів «Ранние годы моей жизни», в яких описана перша частина життя А.Фета, і які вийшли друком уже після його смерті у 1893 році, поет розповідає про неймовірну і малоочевидну історію з будівництва палацу:

«Действительное не всегда вероятно. Справедливость этого изречения еще раз подтвердилась при постройке дворца в Елисаветграде, о которой я уже говорил раньше. На этом громадном сооружении, требовавшем несколько раз новых ассигновок со стороны казны, не взирая на возведение его домашними средствами поселения, сосредоточены были все заботы неутомимого начальника штаба В.О. фон-дер-Лауница. Главным строителем был надворный советник штатский инженер Шохин, и кроме него для наблюдения за работами прибыл из Петербурга полковник Мельцер, о котором я же говорил.

Светлорусого Шохина, человека средних лет, обязательно появившегося при наших официальных представлениях у начальника штаба и у корпусного командира, - я не мог не знать, хотя на квартире у него ни разу не был. А небольшая белокурая с рыжеватым отливом жена его весьма редко появлялась на балах в собрании.

Помнится, здание было возведено в три этажа. И так как материал подавался на постройку со всех концов по лесам, прилаженным в обширные окна, - понятно, что все ревизоры, в том числе и начальник штаба, входили в здание по лесам. Но кто поверит, что однажды при новом осмотре фасада оказалось, что в огромном дворце нет нигде дверей.

Рассказывала мне Сливичкая, хорошо знавшая Шохину, что когда бедный Шохин узнал о своем недосмотре, то, вернувшись домой, схватил себя за голову и стал восклицать: «дверей нет! не понимаю! голова трещит, мозг вытекает!». Никакие усилия жены не могли его отвлечь от этой роковой мысли, и к вечеру он сошел с ума, а через два дня умер».

Федір Олександрович Шохін – старший брат відомих московських архітекторів Миколи та Дмитра Шохіних. Дата та місце смерті - невідомі. Народився 1812 року. Закінчив архітектурну школу при експедиції Кремлівського будівництва та Московське двірцеве архітектурне училище. 1835 року отримав звання архітектора-помічника III класу. У 1838-1846 роках був

помічником архітектора на спорудженні Великого Кремлівського палацу. Очевидно, через це його й призначили головним будівничим палацу для царів у Єлисаветграді. Згодом місце Шохіна у будівельній комісії зайняв В.П.Верлоп (Верлон, Верлен), голландський підданий.

Важко повірити, що саме так і було, як про те писав А.Фет. Очевидно, він помилився, довірившись розповіді знайомої. Адже первісно будівля мала сім входів-виходів, три з них - з головного фасаду, що виходив на вулицю Дворцову. Над цими входами були масивні козирки, які порталом накривали не тільки вхід, а і тротуарну частину навпроти нього. Металеві литі рельєфні чавунні колони та візерунчасті решітки кронштейнів козирків цих порталів надавали будівлі помпезності та легкості, створювали атмосферу величності та урочистості. Згодом входи на головному фасаді замурували і зробили вікна.

До речі, вищезгадані спогади про ранній період життя А.Фета були перевидані лише через сто років, у 1992-му. Та й взагалі, за Радянської влади А.Фета вперше видали аж у 1982 році. Один з упорядників творів поета вказує на те, що поет нерідко змінював тексти свого листування з І.Тургенєвим, Л.Толстим та іншими письменниками, і робив це «заради своєї мети». Зокрема, Л.Толстой писав А.Фету щодо його мемуарів: *«Мне страшно хочется прочесть, но страшно боюсь, что вы многим значительным пренебрегли и многим незначительным увлеклись»*.

На думку кіровоградського історика С.Шевченка, закінчили будувати палац у 1851-52 роках. Улітку 1855 року через Єлисаветград з Криму їхав генерал-лейтенант П.Глебов, який писав: *«...Єлисаветградський палац не можна назвати царським, а правильніше – палацом військового поселення. Приміщення для царя у нижньому поверсі одного із трьох будинків, що складалося всього із чотирьох покоїв: спальні і туалетної, вітальні, кабінету й приймальні, - нічим не відрізнялося, окрім чистоти, доведеної до найвищої абсолютності»*. А у 1956 році етнограф Олександр Афанасьєв-Чужбинський писав про палац, як про «привабливу і величну споруду з обпаленої цегли».

ПОРТРЕТ ГІТЛЕРА НА ПЛОЩІ КІРОВА

У лютому 2014-го на центральній площі Кіровограда демонтували пам'ятник Сергію Кострикову. Це було зроблено удруге, і більш цивілізованіше, ніж у перший раз. Скульптуру застропили за голову, підняли краном, поклали у кузов вантажівки і кудись відвезли. Куди, сьогодні ніхто не знає. А у серпні 1941-го німці просто зіштовхнули пам'ятник з постаменту. Деякі історики стверджують, що після війни його повернули на попереднє місце. Щоправда, є й інша думка - окупанти могли відправити пам'ятник у ливарний цех на переплавку, як це, очевидно, зробили у 2014-му, а після війни радянська влада встановила нову скульптуру. Німці ж збиралися поставити на місці Сергія Мироновича монумент у вигляді гербу Третього рейху.

Його навіть відлили на заводі «Червона зірка», але чомусь так і не встановили за майже два з половиною роки окупації. Увесь цей час на п'єдесталі простояв портрет Гітлера, по боках якого були гармати, які привезли з Фортечних валів.

Автором цього портрета був місцевий архітектор Андрій Олексійович Сидоренко.

Він народився 1913 року на хуторі Примовщина на Полтавщині. У 1939-му, після закінчення Харківського інституту комунального господарства, отримав направлення у Кіровоград на посаду архітектора міськкомунгоспу. Проживав по вулиці Береславській, 54 (нині Єгорова). Наступного року став начальником архітектурно-проектної майстерні міськвиконкому. У серпні 1941-го німці викликали його до міської управи і запропонували роботу інженера-проектувальника. Чи міг відмовитися? Напевне, що ні, інакше потрапив би у концтабір.

Коли у січні 1944-го радянські війська звільнили Кіровоград, Сидоренко пішов на роботу у військбуд №4 начальником виробничо-технічної частини. Через два місяці уже працював архітектором в облвиконкомі. А ще через рік, 30 червня 1945-го, його заарештували.

З матеріалів слідчої справи дізнаємося, що у червні того року до НКВС надійшло кілька заяв громадян, які звинувачували Андрія Сидоренка у службі німцям та антирадянській агітації.

Чим насправді займався у роки війни Андрій Олексійович, свідчать протоколи його допитів. Сидоренко не приховував цього і відверто розповідав, що працював архітектором-проектувальником у міській управі. Займався переплануванням будинків та проектуванням нових. Зокрема склав проекти на будівництво трьох гаражів, двох житлових будинків та десяти приватних. Керував художнім оформленням німецької сільгоспвиставки. У 1943-му відкрив приватну художню майстерню по вулиці Іванівській, 16. Припускаємо, що вона знаходилася у підвалі будинку на розі нинішніх вулиць Чорновола та Дворцової, де сьогодні піцерія. Виконував замовлення з художнього оформлення приватних магазинів, зокрема Кузьменка та Бромберга. Малював українські краєвиди, голих жінок для німецьких солдатів та портрети офіцерів по їхніх фотографіях. У 1943-му виконав проект казино по вулиці Дворцовій на розі з Інгульською.

А головне, у чому звинувачували Сидоренка, так це те, що він намалював портрет Гітлера. Андрій Олексійович цього не заперечував. Сказав, що таких портретів взагалі було чотири, і отримав за кожен він по 200 рублів від міськуправи.

А ще він зробив проект монумента у вигляді німецького герба висотою 5 метрів, якого потім відлили на заводі, але так і не встановили. Не виключено, що він не сподобався німцям...

19 липня 1945 року військовий трибунал військ НКВС Кіровоградської області призначив Андрію Сидоренку 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах. 14 жовтня 1992 року його посмертно реабілітували. У матеріалах справи про реабілітацію зазначено, що не відомо, скільки він відсидів...

Припускаємо, що Андрій Сидоренко повернувся у Кіровоград у 1955-му. Продовжив працювати архітектором. Виконав багато проектів будинків, які сьогодні є окрасою нашого міста. Зокрема, займався плануванням житлового мікрорайону «Черемушки», парку Космонавтів, приміщень кінотеатру «Мир», універмагу «Дитячий світ» на розі вулиць Карла Маркса та Дзержинського, гуртожитку педінституту... Та, очевидно, мало хто з колег знав про його долю.

Андрій Олексійович залишився у моїй пам'яті як ввічлива, вихована та стримана людина, професіонал своєї справи, старший за віком досвідчений архітектор, - говорить відомий кіровоградський архітектор Віталій Кривенко. – Мені не довелося працювати з Сидоренком безпосередньо в одній організації. Але періодично ми зустрічалися у службових справах. Серед своїх колег – працівників інституту «Міськпроект», він користувався заслуженою повагою. А ще був вправним художником. У ті часи не було комп'ютерних програм, тож архітектори усе робили вручну: викреслювали плани і розгортки, будували перспективу, знаходили кольорове вирішення об'єкту. Особливо виділялися при цьому акварельні роботи Андрія Олексійовича. Ці навички залишилися у нього ще зі студентських років. Саме про це написав у газеті «Кіровоградська правда» тодішній головний архітектор області Анатолій Лук'янович Губенко. Він розповів про людину, яку знав на той час, не беручи до уваги її минулого, якого, мабуть, і не знав. Пригадую, що ця стаття не сподобалося партійним органам. Тож з Губенком навіть проводили відповідні «бесіди».

ВУЛИЦІ ПАВЛА ЗЕЛЕНОГО, ЯК І АБАЗІВСЬКОЇ, У МІСТІ НЕМАЄ

У фондах Держархіву області зберігається заява-клопотання *«домовладельца, Елисаветградского земского гласного»* Павла Олександровича Зеленого, адресоване міській управі. Датований документ 7 серпня 1895 року.

«Улицы и переулки города Елисаветграда получили свои названия большею частью от городов, например Московская, Харьковская, Миргородская и пр., и даже от ближайших сел, например Никаноровская улица (по имени села Никаноровка), Вишняковский переулок (по имени села Вишняковка), Соколовская улица (по имени села Соколовка) и т.д., - писал Павло Олександрович. - Одна улица носит название Болотной, вероятно в память всегдашнего болота на ней, а один переулок называется Гусарским в память, вероятно, о квартировавших в нем гусар.

Хотя некоторые из этих названий неизвестны даже местным жителям, и существуют только на плане, тем не менее они не представляют ничего особенного. Но есть одна улица, название которой, по-моему, можно и следовало-бы изменить: это улица – Беспоповская.

Такое название улица эта получила, вероятно, от того, что при заселении города не ней жили и имели дома преимущественно сектанты, неприемлющие священства. Но в настоящее время этих сектантов нет на ней, и дома принадлежат другим лицам».

Далі заявник просить перейменувати цю вулицю в Абазівську - на честь Миколи Савовича Абазі, херсонського губернатора. Таким чином, писав Зелений, «будут почтены заслуги Абазы» перед містом.

Міська управа розглянула заяву і відмовила Зеленому, аргументувавши свою відповідь тим, що це перейменування буде недостатнім «почтением» заслуг Абазі, а от краще назвати його іменем Балківське міське народне училище. З таким клопотанням міська управа й звернулася до Міністра внутрішніх справ та губернатора. Такою була тодішня процедура перейменувань - міська влада могла лише ініціювати зміну назви, а вирішували у Херсоні.

Відповідь була отримана у січні, і вона була негативною. Губернатор повідомляв, що перейменувати Балківське училище в Абазівське можна було б лише тоді, якби воно утримувалося на кошти Миколи Савовича. А оскільки училище на утриманні міста, то перейменування не можливе.

У дореволюційні часи таке практикувалося, що ініціатива на місці відхилялася губернатором. Як повідомляла газета «Голос Юга» у номері за 27 січня 1911 року, «комиссия о пользах и нуждах вносит предложение о переименовании Петровской улицы в улицу 19 февраля 1861 года. Для увековечивания памяти хирурга Н.И.Пирогова комиссия предлагает переименовать Чигиринскую улицу в Пироговскую, а также присвоить имя Пирогова предполагаемому к постройке новому инфекционному барaku». Міністерство внутрішніх справ дозволило лише дати інфекційному бараку ім'я Пирогова, а от вулиці не перейменувало.

А у липні 1915-го «Голос Юга» писав про намагання жителів Злинки перейменувати своє село: «Ходатайство о переименовании. Мировой судья Л.И.Авдеев по уполномочию жителей местечка Злынка обратился на высочайшее имя с ходатайством о переименовании местечка Злынка в Татьяновку в честь великой княгини Татьяны Николаевны. Канцелярия Ее Величества Государыни Императрицы Александры Федоровны предложила

херсонскому губернатору дать свое заключение по этому делу». Яким воно було, не важко здогадатися.

Лише через 14 років після клопотання Павла Зеленого вулицю Безпопівську перейменували. Їй та Балківському народному училищу дали ім'я письменника Миколи Гоголя.

Що стосується Павла Олександровича Зеленого, українського політика часів Російської імперії, громадського діяча, письменника, статського радника, одеського міського голови у 1897-1905 роках, то це незаслужено недооцінена постать в історії нашого краю. Народився він у 1839 році у дворянській сім'ї у селі Зелене Бобринецького повіту (зараз Компаніївський район). За даними "Списка населенных мест Херсонской губернии", виданого у 1896 році, в Компаніївській волості була економія Павла Олександровича площею 1227 десятин 1804 сажні землі. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Працював у канцелярії Херсонського генерал-губернатора. Певний час був судовим слідчим у Бобринецькому повіті. У вересні 1865-го обраний гласним і членом щойноствореної Єлисаветградської земської управи, пізніше став її головою, пропрацювавши на посаді півтора десятка років. Йому належить велика заслуга у відкритті в Єлисаветграді у 1870 році земського реального училища, головою управління якого потім він був. Зелений ініціював відкриття у нашому місті публічної бібліотеки. Підтримував дружні стосунки з братами Тобілевичами та Кропивницьким. Переїхав у 1877 році до Одеси. Помер 15 серпня 1912 року і похований у місті Ростов Ярославської губернії.

ШКОЛИ НА НОВОМИКОЛАЇВЦІ СТО РОКІВ

Наша газета писала про більшість дореволюційних навчальних закладів Єлисаветграда – гімназії Єфімовської та Гослен, реально-ремісничє училище, міські народні училища – Катранівське, Биківське, Пашутінське, Кушівське та П'яте. Публікацію про Миколаївське міське народне училище довелося відкласти, щоб не псувати людям надумане свято...

У лютому 2014-го громадськість міста відзначала сторіччя середньої школи №3, що на Новомиколаївці. Святкування було гучним. Школу відвідала делегація на чолі з мером. Її ознайомили з музеєм історії навчального закладу. Один з документів, розміщених на стенді музею, намагається переконати відвідувачів у тому, що ще у *«далекому неспокійному 1907 році»* на території Новомиколаївської робітничої слободи проживало півтисячі дітей, які ніде не навчалися, і робітники заводу Ельворті звернулися з листом до міської управи з проханням побудувати на території мікрорайону школу. І начебто, *«під тиском революціонерів прохання було задоволено, і у 1914 році міське Миколаївське народне училище розпочало свою роботу. Уже у лютому за парти сіло близько 200 дітей»*. Читаєш ці слова і розумієш, що написані вони десь з півстоліття тому.

На жаль, дирекція школи не спромоглася вказати під цим «документом» звідки вона його узяла. Адже, якщо вірити публікаціям у єлисаветградській газеті «Голос Юга», то у 1907 році ще не було робітничої слобідки Новомиколаївка. Та й взагалі цей мікрорайон спершу називався Миколаївкою. Так, у номері за 16 липня 1911 року газета повідомляла: *«Об устройстве рабочей слободки. Начальником губернии утверждено постановление городской думы об устройстве рабочей слободки «Николаевки», соответственно представленному городской управой плану».*

У газеті за цей же рік знаходимо ще два повідомлення про робітничу слободу. У номері за 30 серпня газета писала: *«Раздача мест на слободке Николаевке. Вчера в городской управе членами управы Близнюком и Пыховым производилась раздача мест на слободке Николаевке. Подано заявление о наделении их участками на слободке – 241 рабочего завода Эльворти и других. Распределение участков производилось по жребию».*

А у номері за 8 жовтня читаємо: *«К устройству рабочей слободки. Получившие на слободке Николаевке участки для застройки рабочие завода Эльворти приступят к постройке домов лишь с весны будущего года. Ввиду этого они просят городскую управу внести на рассмотрение думы их ходатайство об исчислении срока аренды с января 1912 года, а не с сентября 1911 года».*

Можна припустити, що будинки на Миколаївці почали споруджувати навесні 1912-го, а мова про народне училище для дітей мікрорайону могла виникнути не раніше цього ж року. Також припускаємо, що розпочали будувати училище за міські кошти у 1913-му.

До такої думки підштовхує публікація в одному з квітневих номерів «Голоса Юга» за 1914 рік: *«В этом году предполагалось очень много крупных построек в городе, в том числе ряда общественных зданий: коммунальных училищ, земской управы, общественного собрания и других, но большинство этих построек отложена и строится будут из общественных зданий городская народная аудитория на Скотопригонной площади, городское училище на рабочей слободке и дом лютеранского общества на углу Успенской и Александровской улиц, возле кирхи».*

Двоповерхова будівля Миколаївського училища була виконана у стилі модерн з використанням нового на той час будматеріалу – залізобетону (вона має залізобетонне перекриття між поверхами). У період експлуатації приміщення зазнало змін. Зокрема, у 1966 році з'явилася двоповерхова будова у вигляді літери «Г».

Як бачимо, міське народне училище на Миколаївці у квітні 1914-го ще лише будували, тож навряд що у лютому у ньому могли учити дітей, як те стверджують дослідники історії школи. А святкування її сторіччя у 2014-му можна розцінити хіба що, як надуманий привід зустрітися її випускникам.

А школа, до речі, унікальна у своєму роді: п'ятеро її учнів стали Героями Радянського Союзу у роки Другої Світової війни. Відомо також, що у 1918 році у приміщенні народного училища на Миколаївці квартирували січові стрільці. За радянської влади тут спершу була трудова восьмирічна школа №3, а з 1937 року - середня школа №3.

Коли ж насправді розпочалися заняття у Миколаївському училищі, вказує та ж газета «Голос Юга» у номері за 9 жовтня 1916 року: *«Городское начальное училище на рабочей слободке. 6 октября начались занятия во вновь выстроенном здании городского начального училища на рабочей слободке Николаевка. Училище рассчитано на 400 учащихся. Открыты два основных и два параллельных класса. Заведует училищем учительница В.В.Иванова, бывшая земской учительницей в Новоукраинке».*

БУДИНОК МІСЬКОГО ГОЛОВИ ІВАНОВА

За 130 років, з 1787-го по 1917-й, у Єлисаветграді було 28 міських голів. Один з них, Микола Петрович Пашутін, двічі сидів у цьому кріслі – у 1851-1854 та 1863-64 роках. А найдовше керував містом потомствений почесний громадянин Олександр Миколайович Пашутін – з 1978 по 1905 рік.

Проте, де проживали міські голови, та яка була у них нерухомість у Єлисаветграді - поки що не встановлено.

Звісно, припущення є, але вони не підтверджені документально. Виключення становлять хіба-що два останні мери - Микола Іванович Іванов (1908-1911 роки) та Григорій Йосипович Волохін (1911-1917 роки).

Будинок купця Миколи Іванова по вулиці Гоголя, 40 зберігся до наших днів (на знімку).

Він стоїть на т-подібному перехресті з Театральним провулком. Це одноповерховий цегляний будинок на кам'яному фундаменті. Центральний вхід був справа, а зліва - арка в'їзду на подвір'я. Далі був сад, який тягнувся аж до Інгулу. Зараз арка замурована і у проїзді влаштували житлову кімнату однієї з квартир. Фасад будинку багатий на красиву ліпнину. Це фриз з мушлями, рослинним орнаментом та маскаронами у вигляді левів. Фасад поділений на три частини двома пілястрами. Середню частину завершує ліпнина, серед якої дві змії. Верх віконного отвору підтримують два атланти – чоловік і жінка. Сьогодні у будинку проживає п'ять сімей.

– Батько отримав тут квартиру перед війною. З того часу ми й мешкаємо у ній. Щоправда, на меншій площі - одну з кімнат у нас забрали, - говорить Борис Федотович Сагун. – Пам'ятаю, були красиві залізні ковані ворота. Укralи. У кількох кімнатах збереглися дореволюційний паркет та каміни з кахлями темно-кричного кольору. Одну з грубок ремонтував пічник. І раптово зник, не сказавши нічого власнику квартири. Кажуть, що він начебто знайшов у грубці скарб.

Торік мешканці будинку за свій рахунок пофарбували його фасад. За словами Бориса Федотовича, на ньому раніше була металева табличка, що тут на початку минулого століття жив один з міських голів Єлисаветграда. Зазначимо, у красивому, але не помпезному будинку, що полюбляють міські голови Кіровограда часів незалежної України.

Про купця Миколу Іванова поки що знайдено мало архівних даних. Не часто згадувала його у своїх публікаціях і місцева газета «Голос Юга». Є лише кілька таких повідомлень.

«Городской голова Н.И.Иванов, оказывается, по полученным здесь сведениям, за границу вовсе не ездил, а находился в Петербурге. До сих пор даже в управе никто не знал местопребывание лорд-мэра» - повідомляла газета у номері за 25 лютого 1909 року.

«В городской управе. Приглашенный городским головой Н.Ивановым секретарем городской управы А.К.Тарковский губернатором не утвержден в этой должности» - це повідомлення за 6 лютого 1910 року.

Цікаву інформацію надрукувала газета у номері за 12 грудня 1909 року:

«Судебная хроника. Иск к городскому голове Н.И.Иванову. Вчера в камере городского судьи второго участка слушалось любопытное дело по иску ювелира М.Брусиловского к городскому голове Н.И.Иванову, неуплатившему истре 11 рублей, следуемых за изготовление монограмм. На суд явились обе стороны. Первым допрашивается истец, который показывает, что в феврале 1904 года к нему явился господин Иванов и заказал две золотые монограммы за 11 рублей для накладки их на кожаный портсигар. Брусиловский по исполнению сам принес работу Иванову, которому она не понравилась. Со словами «вы, наглые жида» он сорвал пальцами монограммы на кожаном портсигаре, причем сам же, по объяснению Брусиловского, их испортил. В дальнейшем истец указывает, что монограммы на кожаный портсигар вообще ставятся «лапками» и т. о. нельзя обойтись без дырочек в коже. Обращаясь к Иванову, истец сказал: «Вы, господин Иванов, как юрист, лучше меня говорите, но я ведь только прошу вас уплатить мне 11 рублей».

Н.И.Иванов объяснил, что дело не в 11 рублях, а в испорченном Брусиловским портсигаре, который для него особенно дорог. Брусиловский сам заявил, что он продырявил портсигар.

Брусиловский (к Иванову): «Отдайте мои 11 рублей. Ведь я человек мастеровой, а вы вместо платы еще обругали меня «наглым жидом» и тому подобное». Суд в иске Брусиловскому отказал».

ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР МУЗЕЮ У ПИРОГОВОМУ

У відділі мистецтв обласної бібліотеки ім.Чижевського з'явився новий експонат. Це пастельна картина на картоні формату А24. На ній зображений будинок по вулиці Чапаєва, 2 (нині – Верхня Биківська), у якому народився і провів дитячі роки автор малюнку - відомий архітектор Володимир Сікорський. У правому куті картини його ініціали «В.С.», у лівому – підпис. Очевидно, картина написана Володимиром Олександровичем у 60-ті роки минулого століття. Передала її бібліотеці кіровоградка Ніна Гріденко.

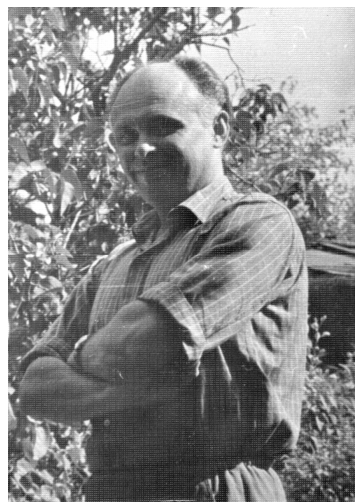
Про Володимира Сікорського обмаль інформації. В інтернеті можна знайти лише те, що Володимир Олександрович працював головним архітектором міста Ужгород, та які об'єкти спорудили там за його участі. А ще, що Сікорський був одним із засновників і першим керівником Музею народної архітектури і побуту України у Пироговому під Києвом.

Дещо більше про Володимира Сікорського вдалося дізнатися від людей, які добре його знали – Ніни Гріденко та відомого кіровоградського архітектора Віталія Кривенка.

- Очевидно, Сікорський народився у 1924-25 роках, - говорить Ніна Олександрівна. – Він був ровесником моєї матері, й вони товаришували. У них була чудова шкільна компанія хлопчиків та дівчаток. Льодік, як ласкаво називали Володимира Олександровича батьки та друзі, часто бував у будинку матері на вулиці Декабристів, а мати у свою чергу - у Льодіка на Пушкіна.

Потім, коли мати Ніни Гріденко вийшла заміж, то її батьки дружили з Володимиром Олександровичем сім'ями. Часто зустрічалися та спілкувалися. Було це як під час його роботи у техбюро Кіровоградського обласного відділу архітектури, так і коли Сікорський переїхав до Ужгорода. Часто були у гостях і у київській квартирі, коли Сікорський уже працював у столиці. Зустрічалися, й коли він приїжджав у Кіровоград.

- Батьки Володимира Олександровича працювали на міському телеграфі, - говорить Ніна Гріденко. – Мати була освіченою жінкою, очевидно

закінчила місцеву гімназію, знала німецьку та англійську мови. Батько працював техніком.

З відомих об'єктів у нашому місті, які проектував Володимир Сікорський, насамперед слід згадати про бібліотеку ім.Гайдара (нині Шевченка) по вулиці Шевченка.

Її будували на відзначення 40-річчя комсомолу.

Володимир Олександрович був прихильником малих архітектурно-художніх форм, - говорить Віталій Кривенко. – Йому належав проект в'їздів у наше місто. Це було у 1958-59 роках. «Місто повинне мати однакові «ворота» з усіх боків», - говорив Сікорський. Тож він розробив цей в'їзд у вигляді двох кам'яних стовпів, які стояли на узбіччях дороги з двох боків проїжджої частини.

«21-й канал» уже писав про ці «ворота». До наших днів збереглися лише ті, які стояли у напрямку села Рівного. Щоправда, за півстоліття їх кілька разів переносили. Сьогодні вони стоять неподалік повороту з ровенської траси на село Соколівське.

- Ще однією визначальною роботою Сікорського у Кіровограді був так званий каскад басейнів за обласним судом, - продовжує Віталій Єфремович. – Починався він від 10-ї школи (нині у цьому приміщенні лікарня «Ацінус» - прим. авт.), і йшов униз до вулиці Яна Томпа. П'ять басейнів з водою були розміщені терасами. Зверху униз, з одного басейну в інший, стікала вода. З обох боків басейнів височіли ліхтарі на двометрових стовпах-підставках та були пішохідні доріжки зі східцями.

Тривалий час каскад басейнів вважався одним з найулюбленіших місць зустрічей закоханих і взагалі відпочинку кіровоградців. Згодом каскад прийшов у занепад. Коли поряд проектували будівництво приміщення обласної прокуратури, то обіцяли, що сквер збережуть. Не зберегли. Тож яким був цей каскад, сьогодні можна дізнатися лише з ретро-фотографій з колекції Ю.Тютюшкіна.

ФОНТАНИ ЄЛИСАВЕТГРАДА

У ці спекотні дні ми шукаємо порятунку біля води. У містах її несуть не лише річки, а й фонтани на площах та у парках. Перший фонтан в Україні з'явився на Хрещатику у 1843 році. В Єлисаветграді це сталося лише через 50 років - 17 травня 1893-го. Знаходився фонтан на бульварі перед міською управою (нині площа Героїв Майдану). Цього дня пройшли урочистості з нагоди відкриття у місті першого водопроводу. Міський голова Олександр Пашутін «открыл ключом фонтан и масса струек вырвалась на волю, ниспадая мириадами алмазных блестков».

На початку XX століття фонтани запрацювали на території лікарні Святої Анни (на знімку) та біля жіночої гімназії (старий корпус педуніверситету).

Ще до Другої Світової війни на місці фонтану на головній площі міста поставили пам'ятник Сергію Кострикову. А після війни збудували на ній два фонтани, які періодично зазнавали реконструкцій та ремонтів.

Узагалі будувати фонтани у Кіровограді у повоєнні часи стало модним. Свої фонтани мали парки і сквери міста, дитячі садки, заводи, установи та організації. Був фонтан і на площі Декабристів (нині Богдана Хмельницького). У парку Леніна (Ковалівський парк) діяли кілька фонтанів, зокрема «Хлопчик з лебедем». На території дитячої обласної лікарні стояв фонтан у вигляді «Жінки з дитиною на руках». Прямокутні басейни з десятком невеликих фонтанчиків знаходилися біля УТО (нині магазин «Сільпо») по вулиці Великій Перспективній та перед Кіровським райкомом партії (нині міськвідділ поліції) по вулиці Вокзальній. Були фонтани у парках Крюкова та Авіаторів (на знімку) на Новомиколаївці.

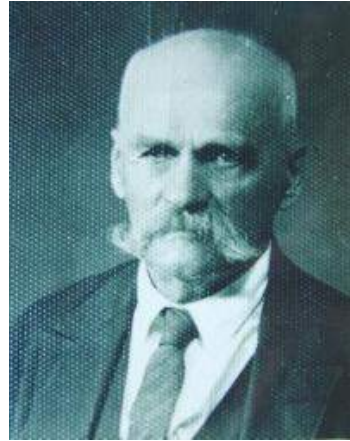
Ще у радянські часи, до чергової річниці міста, у районі Великого мосту через Інгул запрацювали два ланцюжки фонтанчиків. Включали їх по великих святах. А потім чи то труби розікрали, чи просто їх вирізали комунальники, бо мали зайві клопоти з обслуговуванням цих фонтанчиків.

Уже у роки незалежної України за кінотеатром «Зоряний» з'явився фонтан у вигляді скульптурної групи «Пантери». А у День міста у 2013 році відкрили пам'ятник-фонтан «Наталка-Полтавка» по вулиці Дворцовій біля Театральної площі. Пантер згодом пошкодили вандали і їх просто демонтували. Дісталось від недоумків і «Наталці-Полтавці», яку тривалий час реставрували. Зараз вона на місці, але фонтан не включають, чи, може, він у неробочому стані.

Сьогодні у місті працюють, щоправда не постійно, два фонтани на головній площі міста, фонтанчики біля торгового центру по вулиці Вокзальній, фонтанчик на території Спасо-Преображенської церкви та ще ряд фонтанів.

ЗА НЬОГО КЛОПОТАВ ЛІШНЕВСЬКИЙ

У 1910 році Єлисаветградська міська управа розмістила на сторінках петербурзького щотижневого журналу «Зодчий» оголошення про конкурс на посаду міського архітектора. Відгукнулося більше десятка претендентів з різних кінців Російської імперії. Одним з них був Петро Федорович Федоровський. 7 вересня 1910-го він відправив листа міському голові Єлисаветграда: «Дізнавшись, що місце міського архітектора вільне, прошу зарахувати мене у число кандидатів» - писав Федоровський, і просив повідомити умови конкурсу та роботи йому у Тамбов.

Також Петро Федорович направив в Єлисаветград свій життєопис. Писав, що він син дворянина, поміщика, народився 2 лютого 1864 року. Щоправда, де проживали батьки - не вказав. З інших джерел відомо, що це було під Єлисаветградом. Середню освіту здобув в Єлисаветградському реальному училищі (1877-1885). Працював у Томську, Нижньому Новгороді, Тамбові. Федоровський висунув вимогу до будинків, які споруджували на той час в Єлисаветграді. Оскільки будівництву характерні розтрата і перевищення кошторису, то просив для об'єктів, кошторис яких був більшим 30 тисяч рублів, зробити звірку ходу будівництва. За нагляд за спорудженням таких будинків просив доплату у розмірі 2% зарплати.

Однак міська управа запросила на посаду іншого архітектора, про що 16 жовтня 1910-го сповістила Федоровського. Та через два місяці усе змінилося і міська управа усе-таки запрошує Петра Федоровича. Він дав телеграму 19 січня 1911-го, що виїжджає в Єлисаветград. Приступив до виконання обов'язків 1 лютого 1911-го. Очевидно, Федоровський був знайомий з Лішневським, бо той також телеграфував міській управі з приводу Петра Федоровича.

Міському архітектору призначили зарплату у розмірі 2000 рублів, роз'їзні у 300 рублів та дозволили у вільний час займатися приватними будовами.

Петро Федоровський закінчив у 1895 році Вище художнє училище при Імператорській Академії мистецтв у С.-Петербурзі (майстерня архітектора Л.М. Бенуа). Був Томським міським архітектором (травень 1896 - квітень 1903, січень 1913 - липень 1916). У 1905-му переїжджає у Тамбов, де працює міським архітектором і архітектором жіночого інституту, що відносився до відомства установ імператриці Марії. «За корисну діяльність при інституті» у 1909-му йому «височайше наданий» орден Святого Станіслава III ступеня. У Нижньому Новгороді Федоровський працював помічником у академіка архітектури В.О. Покровського і будував за його проектом будівлю державного банку.

Потім Федоровський рік працював головним архітектором Єлисаветграда. А 10 січня 1912-го пише прохання про звільнення з посади. Чи проектував щось Петро Федорович за цей час у нашому місті, та якими були причини його звільнення – невідомо. У вересні 1912-го архітектор повертається до Томська, де знову обирається міським архітектором на трирічний термін.

У 1918-му Федоровський з сім'єю (дружина, два сини і дві дочки) їде до Владивостока, а в 1922-му емігрує у Китай. Працював в Харбінському та Північно-Маньчжурському політехнічних інститутах, вів приватну практику. Помер архітектор в жовтні 1944 року у китайському місті Харбін.

НАРОДИЛАСЯ В ЄЛИСАВЕТГРАДІ

Минулої суботи, 9 липня, усі інформанти світу розтиражували новину, що напередодні у п'ятницю у віці 113 років померла найстаріша жителька США Голді Міхельсон. Останнім часом вона була настільки слабка, що не піднімалася з ліжка. Пішла з життя у своєму будинку в місті Вустер (штат Массачусетс), не доживши місяць до свого чергового дня народження.

У 2012 році вона дала інтерв'ю журналу «Кларк» і розповіла, що дозволило їй прожити стільки років.

«Мій секрет - щоденні прогулянки - стверджувала вона. - ...Я могла пройти за день 4-5 миль. Якщо погода дозволяла. Я ніколи не користувалася автомобілем, якщо могла дійти пішки. Я була неймовірно щаслива, коли продала свою машину».

Зять Міхельсон Леонард Мінські знаходився поруч з нею під час інтерв'ю і запитав: "Голді, а як щодо сигар і віскі?" На цю репліку вона розсміялася і махнула рукою: "Та він просто жартує. Я ніколи не курила і не пила".

Сказавши це, Голді зробила вигляд, що говорить тепер по великому секрету: "Але я люблю шоколад. Багато шоколаду!"

Голді Міхельсон народилася в Єлисаветграді у 1902 році. Її батько, Макс Кораш, навчався на медпрацівника. Щоб відкрити свою власну лікарську практику, йому залишалося здати тільки один іспит. На той час він уже відслужив в армії, але його все-таки призвали на службу - армії потрібні були лікарі. Згодом батько іммігрував в Массачусетс, де з 1885 року жили два його брати і сестра. А через півроку, коли Голді Міхельсон виповнилося два роки, вона разом з мамою приєдналася до батька в Америці.

Макс Кораш хотів зайнятися в США лікарською практикою, але його відрадив місцевий лікар, який зазначив, що ця професія - не для сімейної людини. І тоді Макс Кораш відкрив свою галантерею в Массачусетсі.

У Метричній книзі "Про народжених євреїв Єлисаветграда" за 1902 рік є запис про реєстрацію в Головній синагозі дівчинки Песі-Голди. Народилася вона 28 липня у сім'ї зарахованого у запас армії з єлисаветградських міщан Міхеля Хаїмова Корасташевського та його дружини Маріам. Очевидно, іммігрувавши в Америку, батько скоротив прізвище і став Корашем.

Голді пішла в жіночий коледж при Університеті Брауна, який потім був перейменований в Університет Пемброк. Вона є магістром соціології, отримала цю ступінь в Університеті Кларка в рідному місті. Дисертація Голді називалася "Громадянське дослідження єврейської громади Вустера". Мова в цій роботі йшла про літніх іммігрантів-євреїв, які не отримали американського громадянства і не вивчили англійську мову.

Ще у школі Голді зрозуміла, що більше всього на світі вона любить театр - не важливо, чи це гра на сцені, пошук одягу для акторів чи робота з освітленням. Одного разу її попросили вивчити поему "Ласка", щоб потім продекламувати її зі сцени. "Це була довга поема, - згадує Міхельсон. - Я прийшла додому і вивчила її за тиждень". "Ласка" настільки добре запам'яталася Голді, що вона до останнього могла відтворити її по пам'яті.

У 1924 році після закінчення коледжу Голді повернулася в Массачусетс і хотіла влаштуватися медсестрою в місцеву лікарню, але батько був проти, вважаючи, що це буде занадто тяжка для неї робота. Одного разу брат Голді Джек привів додому молодого чоловіка на ім'я Девід Міхельсон. Незабаром він познайомився з Голді. Девід якраз збирався їхати з міста, але коли він зустрівся з Голді, все в його житті змінилося. Вони одружилися і у них народилася дочка Рене. Девід Міхельсон був успішним бізнесменом, а їй було нудно сидіти вдома. "Я сказала чоловікові, що мені потрібна робота. І він запропонував мені знову вчитися, щоб ще глибше вивчити соціологію", - розповідала Голді.

Займаючись наукою, Голді Міхельсон ніколи не забувала про театр. Вона навчала сусідів мистецтву гри на сцені. У себе вдома вона зробила щось на зразок постаменту, з якого виступали її родичі. Пізніше Голді навчала театральному ремеслу вже своїх студентів. За її участі було створено Драматичний фонд Майкельсона, який надавав підтримку багатьом театральним програмам.

"Я ніколи не думала, що зможу прожити так довго, - говорила Голді Міхельсон в тому великому інтерв'ю. - Я просто живу собі і живу. Мені це подобається!".

У 1918-МУ «ВІЛЬНІ КОЗАКИ» ПЕРЕЙМЕНУВАЛИ ЄЛИСАВЕТГРАД У НЕЗОВИЙ

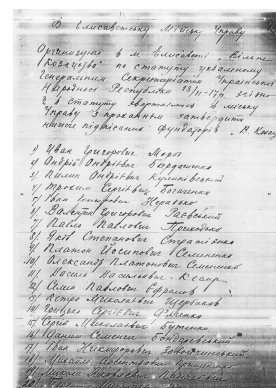
26 липня у Держархіві області відбулося засідання круглого столу «Уроки української революції 1917-1920 років». Організатори заходу представили багато цікавих історичних свідчень подій тієї пори. Зокрема, це заява у «Єлисаветську мійську управу» з проханням затвердити список членів міського «Вільного козацтва», датована січнем 1918 року.

Вільне козацтво — українські добровільні озброєні формування, що виникли у процесі розвалу царської армії навесні 1917-го для захисту Української держави в умовах наростання революції, коли у містах і селах загострилося питання охорони громадського порядку.

Формування загонів Вільного козацтва розпочалося у квітні 1917-го у Звенигородському повіті (нині Черкаська область). Провідним організатором був С.Гризло з містечка Калниболота (нині Новоархангельський район). Згодом Вільнокозацький рух став загальноукраїнським, поширившись на Київщину, Волинь, Херсонщину, Катеринославщину та інші регіони.

У вересні 1917-го на з'їзді у Києві обрали Головну козацьку раду (Генеральну раду) Вільного козацтва, а Почесним отаманом став генерал Павло Скоропадський. Наступного місяця Генеральний секретаріат під головуванням Володимира Винниченка затвердив статут цієї організації.

На знімку: делегати Першого з'їзду Вільного козацтва у Чигирині. Жовтень 1917 року.

В Єлисаветградському повіті опір більшовикам чинило Вільне козацтво Глодоської, Марківської та Добровеличківської волостей. Найчисельнішим було Глодоське вільне козацтво, яке очолював шкільний учитель І.Бондаренко. Під загрозою повного знищення вільнокозацькі загони кількох волостей об'єдналися. У Марковому проголосили Козацько-селянську армію Єлисаветградського та Уманського повітів. Її командиром став отаман марківського козацтва Кульчицький, а начальником штабу – І.Бондаренко.

До складу "армії" входило три курені – Глодоський (380 козаків), Добровеличківський (150) та Марківський (150).

У Ревуцькому (Добровеличківка) загін «вільного козацтва» виник 27 грудня 1917-го з ініціативи "просвітян" на чолі з Д.Хорунжим, випускником місцевої міністерської школи, який мав за плечима досвід Першої світової війни. Козаки підтримували зв'язки із сусідніми волосними центрами в Піщаному Броді, Добрянці, Липняжці, Тишківці. Серед старшин куреня, який базувався у колишньому маєтку поміщика Ревуцького, були майбутній керівник Холодноярської організації Г.Нестеренко, уродженець Карлівки (за Радянської влади – Крупське) Єлисаветградського повіту, прапорщик Д.Лимаренко, який в еміграції буде головою Філадельфійського відділу Союзу українських ветеранів у США.

14 січня 1918 року українці Єлисаветграда створили осередок вільних козаків. Так виникла вищезгадана заява до міської влади. Серед ініціаторів - Андрій Бардашенко, Яків Стратієнко, Платон та Олександр Семененки (згодом - адвокат, мемуарист, приятель Є.Маланюка), Василь Кеслер, Михайло Прищепенко, М.Панасевич, В.Журавський... Полковник Вільного козацтва Фотій Мелешко, згодом український письменник і громадський діяч в еміграції, був активним учасником подій 1917-1920 років у Глодосах і Єлисаветграді. “На початку 1918 року Єлисавет було перейменовано Стратегічною Радою Глодоського Вільного козацтва на Незовий”, – згадував Мелешко.

У Єлисаветградському повіті вільні козаки створили курінь під керівництвом сотника Вербицького. 22 листопада 1918-го курінь і 300 козаків, які прибули на допомогу з Глодосів, захопили владу в Єлисаветграді. Частина козаків на чолі з поручиком Недайкашою (до 80 осіб) вели бої в Єлисаветградському повіті проти німців, а пізніше - в Олександрівському повіті проти махновців. Друга частина на чолі з сотником Власовим брала участь у наступі та боях в Одесі. 40 вільних козаків під проводом Івана Шевченка на станції Помічна об’єдналися з повстанцями отамана Козубовського і створили «Курінь Смерті», який діяв на залізниці Помічна-Вознесенськ.

Узимку та навесні 1919-го значна частина козаків і старшин з Глодосів та інших сіл брала участь у повстанні Григор’єва. Деякі керівники вступили до загонів Махна з метою ведення пропаганди національної ідеї. Та махновці не сприйняли ці ідеї, тому вони втекли з махновських загонів і створили власні повстанські сили. Із приходом денікінців вільнокозацькі повстанські формування вели з ними запеклі бої до весни 1920-го. Після встановлення Радянської влади Ф. Мелешко організував повстання в селах Злинка, Глодоси, Маркове. Більшовицькі війська жорстоко придушили цей виступ. Тільки у Злинці спалили 400 хат і убили 200 осіб. Рештки повстанців добралися до армії УНР, де разом з козаками Гулого-Гуленка створили шостий курінь Низових запоріжців 1-ї Запорізької дивізії. Єлисаветградські козаки продовжували боротьбу і у 1921-му. За наказом повстансько-партизанського штабу УНР для організації повстання був направлений в УСРР В.Г.Новицький.

Він організував підпільну вільнокозацьку організацію «Народна помста», до якої вступило більше 200 осіб. Чекістам вдалося заслати до неї агента й розкрити організацію. У листопаді 1921-го пройшли арешти в Єлисаветграді. У справі «Народної помсти» фігурувала 51 особа, 11 з них, у тому числі брати Новицькі, були розстріляні. Та організація продовжувала діяти у підпіллі, керівником її став соратник Ф. Мелешка сотник В. Недайкаша.

Фактично, до початку 1920-го козацтво було знищено радянською владою, а пам’ять про нього спотворена радянською ідеологією. 25 березня 1920-го радянська влада Росії видала декрет про скасування козацьких військових земель, що стало кінцевим пунктом агресії радянської Росії проти незалежних козацьких республік.

ЄВРЕЙСЬКА ЛІКАРНЯ НА СКОТОПРИГОННІЙ ПЛОЩІ

У дореволюційні часи в Єлисаветграді було кілька лікувальних закладів. Більшість їхніх будівель вишукані та архітектурно довершені. Майже усі вони збереглися до наших днів і використовуються за призначенням. Так у лікарні Вайсенберга на розі вулиць Чміленка та Чорновола нині розміщене обласне управління охорони здоров'я. У лікарні Гольденберга на розі вулиць Архітектора Паученка та Пашутінської - 3-тя міська лікарня. У лікарні Святої Анни по вулиці Ганни Дмитрян – пологовий будинок. У приміщеннях єврейської лікарні по вулиці Преображенській - дитяча обласна лікарня. Частково збереглися й приміщення колишньої земської лікарні по вулиці Олексія Єгорова, у якій за радянської влади був тубдиспансер. Ще кілька приватних лікарень використовуються не за призначенням. Приміром, у будинку Мейтуса по вулиці Чміленка - музична школа, а у будинку Когона по вулиці Чорновола – житлові квартири.

Єврейська громада міста піднімала питання про необхідність побудови лікарні ще на початку XX століття. Лікарня мала працювати безкоштовно і слугувати найбільш вразливим верствам населення. Ініціатором цієї справи у 1904 році був міський рабин В.І.Тьомкін. В єлисаветградській газеті «Южные отголоски» за 1 жовтня 1906 року читаємо: «Новая больница. Местное общество пособия больным евреям обратилось в городскую управу с ходатайством отвести ему для возведения новой больницы участок городской земли. Ввиду этого городская управа поручила члену управы П.И.Кесслеру совместно с городским архитектором Барташевичем наметить для больницы участок земли на Скотопригонной площади около завода Бургарда и составить надлежащий план. Дело будет представлено на рассмотрение городской думы».

Навряд чи проект лікарні належить Барташевичу, адже у тому ж році Павло Владиславович залишив посаду міського архітектора через непорозуміння з міською управою і покинув Єлисаветград.

Як повідомляла газета «Голос Юга» у номері за 1 жовтня 1910 року, *«в воскресенье, 3 октября, состоится торжество закладки новой еврейской больницы на Преображенской площади»*. Під час цих урочистостей міський голова М.І.Іванов виказав пафосну промову про те, що *«перед лицом такого важного благородного учреждения мы должны отбросить всякое различие социальных и религиозных убеждений, сплотиться и объединиться вокруг одного дела»*. Але при цьому міська влада зовсім не поспішала допомогти фінансово цій дійсно такій важливій і шляхетній справі.

Поки що не встановлено, хто був автором проекту приміщень лікарні. А будували її, коли обов'язки міського архітектора виконував Петро Федорович Федоровський. Робили це, в основному, на кошти багатих купців-євреїв та благодійні пожертви громадян. Очевидно, будівництво завершили у 1914 році. На це підказує замітка в одному з квітневих номерів газети «Голос Юга» за цей рік: *«К осени предполагается совершенно закончить строительные работы в новой еврейской больнице, в некоторых зданиях которой остались лишь незначительные внутренние работы»*.

Комплекс єврейської лікарні включав в себе три корпуси – терапевтичний, хірургічний та головний, які були об'єднані одним стильовим та композиційним вирішенням.

У післявоєнні роки територію лікарні поділили між онкодиспансером та обласною лікарнею для дорослих. А коли у 1972-му для останньої побудували новий корпус по проспекту Правди і вона переїхала туди, у стінах колишньої єврейської лікарні розмістили дитячу обласну лікарню. З 1997 року до неї увійшли й два корпуси онкодиспансеру. На території лікарні у 60-ті роки побудували чотириповерховий лікувальний корпус.

Терапевтичний корпус розташований у глибині території на підвищеній її частині, довгою стороною вздовж вулиці Гоголя. Він найбільше зберігся до наших днів. Це двоповерхова будівля на цоколі у плані літерою «Т».

Хірургічний корпус у центральній частині лікарні головним фасадом до вулиці Преображенської. Спочатку він був в один поверх з підвальним приміщенням, яке переходило в цокольний поверх у зв'язку з рельєфом місцевості. У 50-х роках надбудували другий поверх.

Колишній головний корпус єврейської лікарні кілька разів добудовувався, зокрема у 52-53 та 64-65 роках. У післявоєнні роки будівлю використовували під онкодиспансер. У 1997 році його перевели у нову будівлю. Сьогодні у цьому будинку торгово-промислова палата.

ТУТ БУЛА ПАНЧІШНА ФАБРИКА

На фасаді будинку на розі вулиць Невської та Покровської у Кіровограді збереглася меморіальна дошка, що тут була панчішна фабрика, яка заснована у жовтні 1926 року.

До революції будинок належав купцю Хаскелю Давидовичу Камінському, який у нього орендували під готель. У фондах Держархіву області збереглася заява купця до міської управи та два плани на влаштування ходу у підвальний поверх будинку. Датована вона 4 квітня 1901 року. На плані, який надав Камінський, рукою міського архітектора Кішкіна нанесена дозвільна віза.

А от хто були фундатором і автором проекту будинку, а також яким був рік його побудови, - поки що не встановлено. Дослідниця міської архітектори С.Лихачова припускає, що будинок з'явився у 1871 році.

З 1926 року тут розмістили панчішну фабрику. У роки Другої світової війни будинок був зруйнований. У 1947-му інститут Гіпролегпром розробив проект реконструкції.

Замінили дерев'яні балки перекриття на металеві, зміцнили стіни, переклали перемички з боку подвір'я, а дерев'яні елементи замінили на метал та граніт. Фасадна частина будівлі та внутрішнє планування також зазнали змін.

Будинок Камінського відносять до раннього модерну. Він г-подібний у плані, двоповерховий з боку вулиці та триповерховий з боку подвір'я. Декоративне оформлення вуличних фасадів нарядне і має тенденцію до наростання до верху будівлі, а завершується воно нарядним фризом та карнизом з аркадами. В інтер'єрах уже не збереглося слідів початкового декору.

У 1943-му у КІРОВОГРАДІ ЛУНАЛИ РОСІЙСЬКІ МАТЮКИ

Сучасна російська влада нещадно таврує німецьких колабораціоністів у всьому світі, проте не згадує про російських козаків, які співпрацювали з нацистською Німеччиною. А у складі Вермахту та військ СС воювали численні козацькі полки, дивізії і навіть корпуси. На окупованих німцями територіях охоронну службу несли козацькі поліцейські батальйони, головним завданням яких була боротьба з партизанами. Козаки цих батальйонів часто виконували функцію наглядачів радянських військовополонених. При німецьких комендатурах були козацькі сотні для поліцейських завдань.

Багато німецьких колабораціоністів було серед кубанських, тверських, уральських, сибірських, астраханських та інших козаків, однак у всіх козацьких формуваннях, які служили гітлерівській Німеччині, більшість становили саме донські козаки. Колабораціонізм серед донського козацтва був масовим явищем.

Широке співробітництво з гітлерівцями козаки розгорнули улітку 1942-го, проте кілька донських частин з'явилися у складі німецьких військ уже 1941-го. Загальна кількість козаків, які воювали на боці Третього Рейху у 1941-1945 роках, становила 100 тисяч. Ці «борцы за отечество» воювали на боці німців проти Червоної армії до останніх днів війни. Кривавий слід за собою вони залишили від Сталінграду до Польщі, Австрії та Югославії.

Коли 1943-го німці відступали, разом з ними вирушили на захід сотні тисяч козаків та членів їх сімей. Серед них було 135 850 донських козаків. Після того, як зібрані у районі Херсона частини були відправлені до Польщі для формування 1-ї Козачої кавалерійської дивізії, головним центром зосередження козацьких біженців, які залишили свої землі разом з відступаючими німецькими військами, став у Кіровограді штаб Похідного отамана Війська

Донського С.В. Павлова. До липня 1943 року тут зібралося до 3000 донців, з яких було сформовано два нових полки. Проживали вони у приміщеннях колишнього кавалерійського училища.

У селі Підвисоке Новоархангельського району, де народився автор цих рядків, у роки війни окрім німців стояли їхні союзники - італійці, румуни, словаки та угорці, а також російські козаки. Як розповідав батько, безчинствували саме «брати-слов'яни». Щовечора п'ятника і мати над селом. Це східне варварство різало слух місцевим жителям, які до того не чули «справжньої» російської мови, і навіть до батьків зверталися на «ви».

Також неодноразово доводилося чути від читачів, які перебували у роки окупації у Кіровограді, що з казарм, де розмістилися у місті козаки, день і ніч лунали російські мати.

У фондах Держархіву області збереглися два примірники «еженедельной газеты козацких войск» під назвою «Казак». Це №1, який вийшов друком 1 липня 1943 року, та №9, датований 28 серпня того ж року. Редагував газету сотник П.М. Донсков. Хоча у вихідних даних газети й була вказана військова адреса – фельдпост 38726, є припущення, що вона виходила саме у Кіровограді. На чотирьох її шпальтах були статті із красномовними заголовками: «Козаки! – в бой с большевизмом – по коням!», «Смерть большевизму», «Потери большевиков», «Растет могучая сила казачества», «Кровавому режиму Сталина один приговор – смерть!». У №9 зазначено, що це «первая казачья фронтовая еженедельная газета».

Для підготовки командного складу з козаків планували відкрити у Кіровограді офіцерську школу, а також школу танкістів, проте реалізувати ці проекти не вдалося через новий радянський наступ.

До смерті Сталіна існування російських підрозділів вермахту приховували, а за розголошення цих відомостей чимало людей потрапило у табори. Нині у літературі порівняно повно висвітлена діяльність Російської визвольної народної армії (РОА) під командуванням генерала Власова, але дуже неохоче кажуть, що РОА представляла собою лише малу децимко колабораціоністів, що пішли на

службу фашистам. Ретельно приховувався і той факт, що рухаючись на схід, німці повсюдно зустрічали в радянському тилу антирадянські партизанські загони, на чолі яких стояли колишні офіцери Червоної армії. Збройні частини колабораціоністів частково виникали стихійно, а частково набиралися окупантами. До речі, про Власова. Молотов в випадку відвертості якось сказав: "Що Власов, Власов це - ніщо, в порівнянні з тим, що могло бути ..."

У червні 1945-го розігралася трагедія насильницької видачі Радянському Союзу десятків тисяч козаків, калмиків та кавказців, на яких чекали усі жахи сталінських таборів та спецпоселень. Разом з козаками були видані й їхні керівники – генерали П.М.Краснов, його племінник С.М.Краснов, який очолював штаб Головного управління козацьких військ, А.Г.Шкуро, Т.І.Домапов і Г. фон Паннвіц, а також керівник казказців султан Келеч-Гірей. Усі вони були засуджені у Москві у закритому судовому процесі 16 січня 1947 року до смертної кари через повішання.

А сьогодні у тій же Москві, біля храму Всіх Святих, зведена меморіальна плита П.М. Краснову, козацьким генералам, отаманам і воїнам 15-го козачого кавалерійського корпусу військ СС, які служили гітлерівській Німеччині. Напис на цій плиті приголомшує: «Козакам, полеглим за віру і Батьківщину». У станиці Євланській у Ростовській області бовваніє пам'ятник генералові П.М. Краснову. Отакі російські парадокси.

Ще один парадокс дикої нації - георгіївська стрічка. Вона виникла як символіка козацтва, яке в Російській імперії було поліцейськими, жандармськими спецпідрозділами. Жоден солдат Червоної Армії під час війни не отримав будь-якої нагороди або відзнаки під назвою «Георгіївська»: Георгіївські хрести, нагородну зброю і шеврони отримували тоді козаки, які служили «Великій Німеччині». Георгіївські хрести і стрічка під час Другої світової стали символами заслуг перед Рейхом і Адольфом Гітлером.

БУДІВНИЧІ ЄЛИСАВЕТГРАДА

Поки що відсутній список зданих нашого міста та не атрибутована їхня спадщина. Ми навіть не знаємо, що побудувала людина, яку дехто вважає найкращим архітектором міста усіх часів, - Яків Паученко. Прикро, але серед тих будинків, які дослідники приписують таланту Якова Васильовича, є багато не атрибутованих. Та й взагалі, досі не атрибутована більшість будинків, споруджених у дореволюційні часи. Архітекторів, інженерів та техніків було багато, але постійно на слуху чомусь лише три прізвища - Андрія Достоевського, Олександра Лішневського та Якова Паученка. Можливо тому, що один був братом, інший - талановитим, а третій - земляком.

Ми спробували подати перелік будівничих міста, дані про яких зберігаються у документах Держархіву області. Зокрема, існує письмова згадка, що у 1837-му помічником архітектора Єлисаветграда був Солодовников.

З жовтня 1849-го по липень 1858-го посаду міського архітектора обіймав Андрій Михайлович Достоевський, брат відомого письменника Федора Достоевського. Напевне, саме через це, а не через свої творіння, Андрій Достоевський й має таку популярність. Деякі краєзнавці приписують йому кілька будинків, зокрема будівлю Апеляційного суду області на розі вулиць Великої Перспективної та Верхньої Пермської, які збереглися до наших днів. Разом з тим, поки що атрибутовано лише один його об'єкт - будинок Соколова-

Бородкіна у селі Червоновершка Компаніївського району (нині у ньому сільська школа). І той, напевне, через те, що про нього згадує у своїх мемуарах Андрій Михайлович.

Збереглися креслення кількох будинків, які виконав архітектор Ілля Акимович Шилін, зокрема по вулиці В.Пермській, 74 та по вулиці Шевченка 21/27, які датовані 1860 роком.

У місті працював й Вільгельм Корнеліус Верлон (п). Йому приписують будинок «присутственных мест» (1848-1850) – після кількох реконструкцій це приміщення обслуговувало адміністрації, будівлю юнкерського училища. Що стосується «присутственных мест», то спочатку ними займався архітектор Федір Шохін. Штаб кавалерійського училища проектував академік архітектури Олександр Костянтинович Бруні.

Є також документальні згадки про таких будівничих міста, як Матерхесв (вересень 1883-го) та Микола Сушинський (лютий 1884-го).

Міський технік Костянтин Еразмович Шостовський будував з 1884 року. Він брав участь у будівництві приміщення чоловічої гімназії. А разом з інженером Жорневичем споруджував туберкульозний диспансер по вулиці Бериславській (нині Єгорова). Костянтин Шостовський був міським архітектором у 1907-1909 роках.

У 1893-му обов'язки міського архітектора виконував головний технік І-го Будівельного столу Павло Д'Раго. За ним іде архітектор Іван Миколайович Тупіцин. Він, зокрема, займався проведенням міського водогону.

Напевне найкрасивіші будинки у нашому місті спорудив Олександр Львович Лішневський. Він був головним архітектором Єлисаветграда з березня 1895-го по травень 1901-го. Після конфлікту з міською владою, якій не сподобалося, що Лішневський через мізерну зарплату міського архітектора береться ще й за «ліві» проекти, він залишив місто. А поки не був запрошений новий міський архітектор, його обов'язки у травні-липні 1901-го виконував інженер Євгеній Олександрович Тамм.

Олександр Петрович Кишкін був міським архітектором у 1901-1904 роках. Збереглися креслення будинку Пашутінського училища (ця будівля входить у будинок колишньої «Акустики») та ще кількох будинків, які він проектував у 1899-1906 роках.

У 1904-1906 роках міським архітектором був Павло Владиславович Барташевич. Він також через непорозуміння з міською управою покинув Єлисаветград. А згодом, як і Лішневський, став знаменитим архітектором.

17 травня 1907-го був запрошений з Одеси на посаду міського архітектора Дмитро Петрович Вальтер. Працював він більше року. Зокрема будував Катранівське народне училище.

У 1909-1910 роках міським архітектором був Матвій Петрович Морозов. У червні 1910-го його змінив Г.Пещанський. Проектував будинки у ті часи й А.Л.Вайсенберг.

Менше року обов'язки міського архітектора виконував Петро Федорович Федоровський (1 лютого 1911-го - 10 січня 1912-го). Він наш земляк. Як і його

попередники Лішневський та Барташевич, Федоровський також мабуть «заважав» комусь працювати в Єлисаветграді, тож змушений був покинути місто.

У 1913-му помічником міського архітектора був П.Рябушін. Ремісничо-грамотне училище по вулиці Вокзальній будував Олександр Людвигович Любельський (1911-1915). Церковно-приходську школу біля Грецької церкви спорудили за проектом одесита Лева Феодоровича Прокоповича. Старший технік Г.І.Зусман - один з тих, кому належить чи не найбільше атрибутованих будинків у місті, один з яких – готель «Рига» на розі вулиць Пашутінської та Преображенської. У березні 1914-го на посаду другого міського архітектора був запрошений Ю.К.Штідт. Окрім того на посаді техніків працювали В.В.Федоров (1904), М.Бузько, І.Дубовицький, І.Серпинокій, К.Рудьковський, І.Ренуха, архітекторами – І.Харитонов, Г.Межеровський, креслярами – І.Нагорний, П.Кісельов, інженером – Можаровський...

На початку 1914-го доля привела у наше місто відомого київського цивільного інженера Миколу Івановича Яскевича, який зайняв посаду міського інженера, проте наприкінці того ж року губернатор звільнив його з посади як політично неблагонадійного.

Газета «Голос Юга» у номері за 25 лютого 1917 року повідомляла про міського архітектора П.І.Вінковського та його помічників Я.Ф.Берненка та А.Е.Фастовського. У документах тих часів також знаходимо прізвища архітекторів І.К.Серпинського та Дубровінського.

Після Другої Світової війни міськими архітекторами Кіровограда були Андрій Олексійович Сидоренко, Ізраїль Львович Лернер, Борис Львович Байтін, Станіслав Йосипович Дубицький, Олександр Йосипович Возний, Лідія Федорівна Крейтор, Леонід Єгорович Растрігін, Анатолій Лукьянович Губенко, Леонід Рудьєв, Іван Федорович Помазан, Віталій Єфремович Кривенко, Дмитро Михайлович Путевець, Григорій Миколайович Литвин та Володимир Петрович Черній.

Звісно, обсяги газетної замітки не дозволяють описати стиль кожного будівничого та уже атрибутовані його об'єкти.

НАЙДАВНІШИЙ ФОТОЗНІМОК ЄЛИСАВЕТГРАДА

Не виключено, що ця фотографія – найстаріший фотодокумент, на якому зображена частина нашого міста. Її редакції надав колекціонер Юрій Тютюшкін. За словами Юрія Володимировича, у нього лише фотокопія. Щоб її зробити, оригінал брав у Олександра Ільїна. На тій фотографії чітко рукою було написано, що фото належало Павлові Рябкову, і датоване воно 1879-1881 роками.

Чи зберігся сам оригінал фотографії, і у кого він зараз – важко сказати. В обласному краєзнавчому музеї нам сказали, що не пам'ятають таку фотографію. Очевидно, вона осіла у якійсь приватній колекції, як багато чого

іншого цінного та раритетного з колекції Ільїна.

Щоб зробити цей знімок, невідомий фотограф забирався на каланчу, яка була на будинку міської управи (як ми уже повідомляли, цей будинок кілька разів реконструювався і зараз у ньому облдержадміністрація та обласна рада). Унизу по центру фотографії – двоповерховий будинок на розі нинішніх Дворцової та Чорновола (на цьому місці нині банківська установа). На далекому плані вздовж вулиці Петровської (нині Шевченка) розтягнулися дивні одноповерхові споруди, у яких з пів сотні однакових чи то вікон, чи дверей. Це так звані «Московські ряди або лавки». Їхня історія описана в «Историческом очерке г. Елисаветграда», який склав і видав 1897 року Олександр Миколайович Пашутін.

Найзначнішим за торговим обігом ярмарком Єлисаветграда був Георгіївський, який проходив з 22 квітня по 1 травня. На нього привозили свої товари з 1839 року і купці з Москви, Московської і Володимирської губерній. Їх запросили за пропозицією голови міської думи полковника Д. І. Поппе. Найбільший дохід ярмарок давав міській скарбниці наприкінці 1850-х та на початку 1860-х років, коли були збудовані шість корпусів міських кам'яних лавок для московських торговців.

Питання будівництва кам'яних корпусів крамниць для московських торговців виникло ще у 1843 році. Передбачалося побудувати московські ряди на базарній площі, включаючи частини Перспективної, Преображенської та Невської вулиць. Для цього мали скупити приватні лавки, а також відчужити кілька дворових місць. Але цей проект, як занадто дорогий, не здійснився.

Тоді московські крамниці вирішили будувати на Фундуклеївській площі (пізніше – міський бульвар, сьогодні – площа Героїв Майдану). Але для цього також потрібні були додаткові затрати – треба було перенести «присутственные места». Тож вибрали найдешевше місце – на ярмарковій площі.

Як пише Пашутін, розпочали будувати шість корпусів московських кам'яних крамниць у 1857 році, а закінчили у 1862-му. Наглядала за

будівництвом особлива комісія під головуванням керуючого херсонськими військовими поселеннями, генерал-лейтенанта К. В. Пістелькорса та членів – голови міської думи полковника М. П. Колосова, міського голови М. М. Макєєва, архітектора В. К. Верлопа і депутата від купців. Підрядником одного корпусу виступав кременчуцький купець Членов, а решти п'яти корпусів – ротмістр Потоцький. На будівництво витратили 103 тисячі рублів.

На час укладання книги Пашутіним, Московські лавки були перебудовані під казарми для військ (у 1878, 1883, 1889 та 1890 роках) та чоловічу гімназію. Під останню у 1879 році пристосували один з корпусів московських кам'яних лавок, витративши на це облаштування 22 тисячі рублів. У 1887 році зробили надбудову другого поверху над гімназією, яка з прибудовами обійшлася у 68 585 рублів.

До наших днів збереглися приміщення чоловічої гімназії, у якому нині квартирують рятувальники, та кілька корпусів Московських лавок, у яких базуються військові.

ОТАМАНА ГРИГОР'ЄВА ЗАСТРЕЛИВ МАХНОВЕЦЬ ГРИГОР'ЄВ

Никифора Григор'єва вважають одним з найвизначніших українських полководців часів Національної революції 1918-1919 років, переможцем “непереможної” Антанти, одним із зачинателів Гайдамаччини XX століття, Головним отаманом Херсонщини і Таврії. У 1905-му Григор'єв воював проти японців, у 1914-1918 роках – проти німців та австрійців, у 1919-му – проти Антанти, зокрема греків і французів. У тому ж таки році бив білогвардійців та Красну армію. Воював отаман Григор'єв і проти військ Гетьмана Павла Скоропадського та Армії УНР.

Поки що не встановлено, хто був автором проекту приміщень лікарні. А будували її, коли обов'язки міського архітектора виконував Петро Федорович Федоровський. Робили це, в основному, на кошти багатих купців-євреїв та благодійні пожертви громадян. Очевидно, будівництво завершили у 1914 році. На це підказує замітка в одному з квітневих номерів газети «Голос Юга» за цей рік: *«К осени предполагается совершенно закончить строительные работы в новой еврейской больнице, в некоторых зданиях которой остались лишь незначительные внутренние работы»*.

Справжнє його прізвище Никифір Серветник. За однією з версій, народився 9 лютого 1884 року в Ново-Ушицькому повіті Подільської губернії, за іншою - у селі Верблюжка Олександрійського повіту Херсонської губернії (зараз Новгородківський район Кіровоградської області), за третьою — у селі Григор'євка біля Нової Праги в Олександрійському повіті. А от де й коли

загинув - відомо. Це сталося 27 липня 1919 року у селі Сентове (нині Родниківка Олександрівського району). Хоча знову ж таки є розходження у тому, хто ж випустив смертельну кулю. Дехто стверджує, що це був сам Нестор Махно, інші пишуть, що майбутній чекіст Чубенко розрядив магазин свого револьвера в отамана Херсонщини і Таврії.

Версію жителя села Лелеківка Івана Гернича, очевидця загибелі харизматичного воєначальника, надрукувала газета «Известия», орган Єлисаветградської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, у номері за 1 серпня 1919 року, тобто через кілька днів після розстрілу Никифора Григор'єва махновцями у селі Сентове.

«...Вечером 12-го июля, во время наступления григорьевцев на Елисаветград, Гернич послал своего мальчика попоить лошадей. По дороге его встретили несколько вооруженных людей и забрали у него лошадей под предлогом, что этот «тип» (как они выразились) доставляет лошадей коммунистам.

Тогда Гернич взял удостоверение от общества и поехал искать своих лошадей. Приехав в деревню Оситняжку Александрийского уезда, он застал этих людей там, но они уезжали в Сентову, и ему пришлось последовать за ними.

В Сентове 27 июля был митинг, где выступал Григорьев и раздал крестьянам 10 000 рублей и жеребца для завода.

Затем он пошел со своим зятем в комитет и сидел там за столом, в то время, как на улице продолжался митинг и выступали ораторы от центральной рады.

Неожиданно вошел в комнату пьяный Махно и, выстрелив в Григорьева, бросился бежать. Григорьев, вынув два револьвера, выскочил за ним во двор и стал стрелять вверх, но в это время один махновец схватил его сзади за руки, так что револьверы выпали, а другой махновец стал стрелять в упор и грудь Григорьеву, ранив при этом державшего Григорьева сзади в руку.

После этого убили зятя Григорьева и вытащили его тоже на улицу, откуда его потом убрали крестьяне. Затем Махно окружил штаб Григорьева и там было убито еще 15 человек, в том числе командир полка. Кто хоронил этих убитых – Гернич не знает. После этого Махно собрал митинг и стал говорить с григорьевцами и они присоединились к Махно. Все это произошло в воскресенье, часа в три дня.

В понедельник Махно уехал в Киевскую губернию в экономию графа Бобринского за 7-ю орудиями, которые там у него были.

Солдаты Григорьева были им вообще недовольны, т.к. когда они забрали у одного богатого и у одного бедняка винтовку и постельные вещи, то Григорьев велел отдать богатому все, а бедняка приговорили к смерти, но солдаты не допустили этого и освободили бедняка.

Убил Григорьева Иван Григорьев, махновец их числа тех четырех человек, которые прибыли с Махно на митинг.

Все вышесказанное Гернич, по его заявлению, видел своими глазами.

Печатая это показание, мы конечно не можем ручаться за полную достоверность его т.к. и эти сведения подлежат еще строгой проверке...».

Де був похований Никифір Григор'єв - у Сентовому разом з іншими вбитими побратимами під час перестрілки з махновцями 27 липня 1919 року, чи в іншому місці, також не встановлено. За однією з версій, начебто він був похований дружиною на міському кладовищі в Олександрії.

ПРОЕКТ ПОГОДЖЕНО ОЛЕКСАНДРОМ ЛІШНЕВСЬКИМ

З кожним роком поступово змінюється архітектурне обличчя нашого міста. Руйнуються через недогляд столітні будинки. А буває, що їх знищують спеціально. Приміром, як це сталося з колишнім будинком Громадського зібрання по вулиці Дворцовій, у якому за Радянської влади був клуб «Жовтень» заводу «Червона зірка». Спеціалісти кажуть, що цей будинок простояв би ще років зі сто. Та комусь захотілося отримати місце на центральній вулиці міста під свій офіс. І він його отримав, знищивши пам'ятку історії та архітектури.

Або ж як це було по вулиці Гагаріна. Років п'ять тому, коли новий власник будинку-пам'ятки на цій вулиці розібрав його, прокуратура Ленінського району навіть порушила кримінальну справу. Очевидно власник будинку сплатив мізерний штраф і на цьому усі імпотентні потуги прокуратури зтихли, як хвилі на Інгулі. А сьогодні на місці дореволюційного будинку-пам'ятки стоїть п'ятиповерхівка.

Деяким будинкам пощастило більше, хоча вони й зазнали невідомих змін різними самовільними добудовами та косметичними євроремонтами як кому заманеться. І це тоді, коли ці будинки перебувають під захистом держави. Щоправда, лише на папері...

А ось будинок по вулиці Єгорова, 28, здається, є таким, яким був сто років тому. У фондах Держархіву області збереглося прохання дружини ротмістра Мороховця - Надії Миколаївни, - дозволити їй побудувати по вулиці Береславській житловий будинок. Збереглося і креслення цього будинку роботи І.Бузька. На ньому є віза головного архітектора Єлисаветграда Олександра Лішневського. Почали споруджувати будинок у 1899 році, і, напевне, завершили у 1900-му.

Сьогодні цей будинок також використовують під житло. За більш, ніж столітню історію у ньому було кілька внутрішніх перепланувань, розібрані печі, прибудовані входні тамбури. Одноповерхова цегляна споруда на високому цоколі з житловим напівпідвалом прямокутна за конфігурацією. Стіни оштукатурені і пофарбовані. Входи підкреслені рустованими пілястрами. В інтер'єрі збереглися ліпні розетки та фризи на стелі.

Історико-художня цінність будинку Надії Мороховець у тому, що він є зразком будівлі житлового призначення зодчества еклектики на межі XIX-XX століть.

Що стосується автора проекту І. Бузька, то сьогодні атрибутовано ще кілька його будинків у нашому місті. Про історію одного з них по вулиці Вокзальній читайте в наших наступних публікаціях.

У НАЗВІ МІСТА ОЛЕКСАНДРІЯ ІМ'Я ГРАФІНИ БРАНИЦЬКОЇ?

Вважається, що запорожець Ус заснував на Інгульці зимівник, на місці якого згодом з'явилося поселення Усівка (нині місто Олександрія). Найдавніша згадка про нього датується 1751 роком. У 1755-му Усівка змінює назву на Бечей, з 1784-го - на Олександрійськ, який на десять років стає повітовим містом. У 1794-му центр повіту перенесли у Крилов (пізніше Новогеоргіївськ). Місто отримує нову назву - Олександрія. У 1806-му йому повертають статус повітового.

Що ж стосується походження назви Олександрія, то існує кілька версій. Найфантастичнішу, на наш погляд, запропонував журналіст Віктор Голобородько. Він припускає, що місто назване на честь Олександра Македонського з подачі князя Потьомкіна, який займався колонізаторською діяльністю на Півдні України.

Художник І.Грассі, 1793 рік. Портрет Олександри Браницької

На думку автора цих рядків, усе прозаїчніше - Потьомкін назвав місто Олександрійськом на честь... своєї племінниці Олександри Василівни Браницької.

Олександра Браницька – графиня, тітка поміщика Тараса Шевченка Павла Енгельгардта, дружина великого гетьмана коронного королівства Польського Францішека Ксаверія Браницького. Усіх племінниць – Олександру, Варвару і Катерину, Потьомкін щасливо видав заміж і вони стали матерями численних сімейств, боготворили і обожнювали дядька до кінця життя. Олександра, яка відрзнялася діяльним характером, на все життя залишилася відданою поміщицею ясновельможного князя.

У травні 1788 року Олександра Браницька відвідала дядька в Єлисаветграді, але несподівано захворіла настільки тяжко, що боялися за її життя.

Потьомкін помер на її руках у 1791 році: захворівши, він викликав її до Ясс, і вона невідлучно знаходилася біля його ліжка.

Секретар Потьомкіна, Безбородько, розповідав про сцену, що розігралася на його очах, коли князь помер: «Графиня Браницька, кидаючись на нього, намагалася запевнити себе і всіх, що він ще живий, намагалася диханням своїм зігріти охололі уста ...».

Після його смерті графиня за підтримки Катерини II отримала більшу частину спадщини князя. З огляду на ту роль, яку зіграв в її житті Г. Потьомкін, Браницька вирішила присвятити будівництво майбутнього парку у Білій Церкві його пам'яті, а також вибудувати в парку мавзолей Потьомкіна. Через Павла І проект з мавзолеєм не був здійснений, зате зберігся до наших днів розбитий Олександром Василівною прекрасний парк, названий на честь засновниці - "Олександрія". 11 травня 2014 року у цьому парку встановили пам'ятник Браницькій...

БУДИНОК ФОТОГРАФА ІЗРАЇЛЯ БРІЛЯ

У нашому місті є багато непоказних на перший погляд будинків. У той же час у кожного з них своя багата історія. На жаль, ми її не знаємо. Як, наприклад, нічого не знали і про будинок по вулиці Тимірязєва, 57. Серед іншої одноповерхової дореволюційної забудови він відрізняється хіба що тим, що тротуар від проїжджої частини вулиці перед ним захищають кам'яні стовпчики невідомого призначення. Припускають, що до них прив'язували коней. Нещодавно автор цих рядків знайшов у фондах Держархіву області дані, які свідчать про те, що цей будинок належав родині відомого єлисаветградського фотографа Ізраїля Бріля.

В одному з документів міської управи - «Именном списке жителей г.Елисаветграда, которым утверждены фасады и нарезанные постройки в 1849-1850 годах» - є запис від 14 червня 1849 року, що Бенціон Бріль будує кам'яний одноповерховий будинок. На той час він був закінчений *«вчерне»* - зведені

стіни з цегли, дах покрили залізом, але не були виконані внутрішні опоряджувальні роботи. Також у цьому документі зазначено, що фундатор уже витратив на будівництво 600 рублів.

В іншому документі, який підписав міський архітектор Андрій Достоевський 24 квітня 1851 року, адресуючи його будівельному комітету, також згадується будинок Бенціона Бріля.

У травні 1913 року вдова купця Сахарова Ульяна Василівна розпочала поряд з будинком Бріля, у бік вулиці Іванівської (Чорновола), будівництво свого двоповерхового будинку. Коли робітники стали рити глибокий котлован під фундамент, стіна будинку Бріля дала тріщину. Тоді Сахарова звернулася до міської управи, щоб призначили огляд будинку Бріля техніком і той прийняв рішення, як убезпечити будинок від руйнування. У результаті архітектор Любельський дав вказівку робити фундамент частинами, а стіну будинку Бріля підперти дерев'яними підпорами.

У будинку Бріля проживало дві сім'ї. Один з квартирантів, Мойсей Бродський, 16 травня того року звернувся з заявою до пристава, висловивши своє занепокоєння, що подальше будівництво Сахаровою призведе до падіння стіни будинку, у якому він квартирує. До речі, у 1913 році цей будинок мав той же порядковий номер, що й сьогодні – 57.

Стильова приналежність будинку – еkleктика з елементами класицизму. Одноповерхова цегляна споруда без підвалу та квартирою на мансардному поверсі, у плані г-образна. Фасад симетричний відносно поперечної осі. По краях два входи, які відділені від іншої площини стіни шустованими лопатками, між якими розташовані прямокутні вікна. Фасад розбитий пілястрами з ритмом у два вікна. Будівля має фриз, який стилізований під

дорічний ордер з включенням зубців. Головний фасад оштукатурений та пофарбований. У кладці використана лекальна цегла. Інші фасади інтересу не являють. В інтер'єрах за час експлуатації втрачені елементи декоративного вбрання. У кількох кімнатах збереглися ліпні розетки на стелях з використанням рослинного орнаменту та маскаронів, а також фриз по периметру стін.

У жовтні 1901 року до міської управи надійшло два прохання – від дружини купця Аннети Нусімовни Бріля та купця Соломона Беньяміновича Бріля - на побудову двоповерхового цегляного сараю з підвалом по Нижній Донській вулиці на подвір'ї свого домоволодіння. У фондах Держархіву області збереглися креслення цього сараю, виконані Межеровським.

Ізраїль Леонтійович Бріль мав в Єлисаветграді кілька фотоательє. По вулиці Великій Перспективній було три ательє - у будинку спадкоємців Барського напроти Бульвару (будинок відомий як «Північний» готель, нині у ньому Казначейство), також напроти Бульвару у будинку Шкловського (очевидно він був нижче Нацбанку), та у будинку Капона напроти Успенського Собору (на місці Собору – міськвиконком). Четверте ательє було по вулиці Дворцовій на розі з Іванівською у будинку Бардаха.

У номері за 27 травня 1906 року єлисаветградська газета «Волна» повідомляла: «Местный фотограф И.Л.Бриль награжден золотою медалью для ношения на груди на Анненской ленте за усердие по фотографии». З рекламного повідомлення в одному з місцевих дореволюційних видань також дізнаємося, що Ізраїль Бріль був удостоєний ряду нагород на виставках – Золотої медалі у Ростові-на-Дону, Золотої медалі з Почесним дипломом та Золотим Хрестом в Брюсселі від Бельгійського Короля, Срібної медалі у Парижі.

«Снимки проводятся во всякое время. При фотографии имеются новейшие аппараты, что дает возможность исполнять аккуратно и быстро. А также художественная мастерская на увеличение портретов до натуральной величины, как тушью, так и красками под заведыванием художника специалиста с портретов» - читаємо у цьому ж оголошенні.

Ізраїль Леонтійович Бріль народився у 1866 році. З 1926 року жив і працював у Москві: у 1926-1927 роках – завідувач фотографії Акціонерного товариства „Пролеткіно”, у 1928-1930-му – керував приватним фотоательє. Помер у 1934 році.

Ізраїль Бріль – батько відомого радянського письменника-мариніста, який увійшов в історію під псевдонімом Олександр Ілліч Зонін (1901-1961). Народився Олександр у нашому місті, до 1917 року навчався в Єлисаветградському комерційному училищі, а потім з головою поринув у революцію та громадянську війну. Став одним з організаторів пролетарського літературного руху в післяреволюційній Росії. Зонін – автор популярних історико-біографічних романів „Капітан Діани”, „Адмірал Нахімов”, „Адмірал Ушаков” та багатьох інших творів морської тематики.

Будинок Ізраїля Бріля цікавий тим, що це один з найстаріших будинків Єлисаветграда, які збереглися до наших днів у центральній частині міста.

БАНДИТИ РОЗСТРІЛЯЛИ ПРАХ ГЕНЕРАЛА ЕМАНУЕЛЯ

Генерал Емануель командував в основному військовими частинами „українського походження”.

Георгій Арсенійович Емануель народився 14 квітня 1775 року у місті Вершеці (нині на території автономного краю Воеводіна) у дворянській родині. За національністю – серб, або як він писав – *«из венгерских дворян сербской нации»*. Справжнє прізвище – Мануїлович. Один з героїв 1812 року. Його портрет у виконанні англійського художника Д. Доу прикрашає „Військову галерею 1812 року” в Ермітажі.

У 1797 році Георгій став поручиком лейб-гусарського полку, у 25 років – полковником. 17 березня 1814-го як командир авангарду армії, яка узяла Париж, отримує звання генерал-лейтенанта. У червні 1828-го, уже на Кавказі, стає генералом від кавалерії.

Найяскравіші сторінки військової біографії Емануеля пов'язані з Київським драгунським полком (1802-1814). Під його командуванням перебували також Олександрійський гусарський полк, 2-й Український козацький та Ахтирський гусарський полки. Георгій Арсенійович мав справу в основному з військовими частинами *„українського походження”*.

Крім участі в наполеонівських і кавказьких війнах, Емануель був ініціатором ряду важливих заходів. Зокрема, під його керівництвом здійснена перша вдала експедиція на вершину Ельбруса у 1829-му, яка вперше була підкорена 10 липня того ж року. 22 жовтня 1829-го на знак поваги і вдячності Академія Наук обрала генерала своїм почесним членом.

У 1831-му Георгій Арсенійович придбав будинок на околиці Єлисаветграда, де влаштував невеликий маєток і отримав наділ у відповідності до свого рангу. На рішення поселитися у нашому місті могло вплинути те, що тут мешкали нащадки сербів, які заселяли край у середині XVIII століття, та що у Єлисаветграді у ті часи дислокувався 2-й резервний кавалерійський корпус, в якому служило багато друзів і знайомих Емануеля.

У 1835 році у саду маєтку побудували родинну усипальницю Емануелей. У тому ж році тут була похована донька Олена. У наступному році народився син, але під час пологів померла дружина, донька російського генерала Кнобеля Марія Віліамівна, з якою він прожив 30 років. А 14 січня 1837-го, благословивши 7-х дочок і 3-х синів, помер і генерал. Держава встановила дітям Емануеля пенсію в 10 000 рублів на всіх.

Емануелі були відомими поміщиками і офіцерами в Єлисаветградському та Олександрійському повітах. Син Микола - гласний Єлисаветградського повітового земства, в армії дослужився до звання полковника, похований у склепі поруч з усипальницею. А Георгій і Олександр Емануелі стали генералами. Георгій-молодший служив разом з відомим російським поетом Афанасієм Фетом.

До 100-річчя з дня народження засновника роду Емануелей семеро його доньок замовили на Санкт-Петербурзькому монетному дворі пам'ятну медаль із зображенням батька. Її викарбували у 1875-му і видали замовникам два срібних та 50 бронзових медалей з написом «Від вдячних дітей».

До речі, одна з 50 бронзових медалей зберігається в обласному краєзнавчому музеї. Років 15 тому відомий колекціонер Юрій Тютюшкін, побачивши її в антикварному магазині у Кіровограді, повідомив про неї працівникам музею, які оперативно викупили медаль. Скільки їх залишилося – невідомо. Сьогодні ціна медалі на інтернет-аукціоні 3200 рублів.

У номері за 22 лютого 1904 року газета «Ведомости Елисаветградского общественного управления» повідомляла, що міський голова О.Пашутін отримав листа з Харкова від Абрама Львовича Шкловського з докорами, що той не згадав у своїй книзі про генерала Емануеля. А 20 квітня того ж року газета повідомляла про листа, який надійшов О.Пашутіну з Петербурга від полковника Генерального штабу Василя Олександровича Емануеля. Він указав на помилки Шкловського, а також описав родинний склеп-пам'ятник: *«Склеп этот имеет вид большой часовни, увенчанной золотым крестом; вход в памятник представляет собою портик с колоннами; на фронтоне портика приделаны золотые цифры «1835» год постройки памятника. В общем весь памятник представляет весьма изящную постройку... На общие пожертвования этих наследников памятник летом прошлого года был заново отремонтирован... Путешественник, выезжающий из Елисаветграда по тракту к Николаеву, поднявшись на гору, может с высоты видеть на левой*

руке в лощине сад и в саду возвышающийся под деревьями вызолоченный крест, поставленный на вершине каменного здания, имеющего вид небольшой церкви, с куполом. Войдя в этот храм и спустясь несколько ступеней, он увидит пять гробов, поставленных рядом. Здесь покоится генерал от кавалерии Емануель, дочь его Елена, супруга его Мария Виллиамовна, мать последней и племянница первого. Тут нет никаких надписей. Тишина и безмолвие гробов красноречивее всех эпитафий».

У роки Громадянської війни якісь бандити прийшли до усипальниці, щоб здійснити посмертний суд над «царським сатрапом»: розкрили склеп, дістали тіло генерала з труни і розстріляли. До кінця 70-х років минулого століття залишилася тільки підземна частина усипальниці. У 1988 році, коли тут стали споруджувати будинки-котеджі, бульдозер провалився на місці поховання. У черепі генерала Емануеля, який за життя отримав вісім поранень в боях, виявили кульові отвори від пострілів, зроблених по ньому 85 років після дня його смерті. Тоді на захист пам'ятного місця піднялася громадськість, виставивши пікети з вимогою припинити будівництво в районі усипальниці. Згодом була визначена зона, заборонена для будівництва у провулку Санаторному. А ось що ми маємо сьогодні (на знімку).

У «ПІВНІЧНОМУ» ГОТЕЛІ ЗУПИНЯВСЯ ВИНАХІДНИИК БЕНАРДОС

Спочатку тим місцем, де могли зупинятися на ніч гості Єлисаветграда, були заїжджі двори. Потім на зміну їм прийшли більш комфортні для проживання готелі і так звані мебльовані номери. У 1903 році, як писала газета «Ведомости Єлисаветградского городского общественного управления», їх у місті було більше трьох десятків. Більшість розташована на двох центральних вулицях - Великій Перспективній та Дворцовій.

По Великій Перспективній працювали готелі “Північний” (нині у цьому будинку Казначейство), “Петербурзький” (на розі з Петровською вулицею — нині Шевченка, будинок не зберігся), “Пасаж” Мошка Красковського у будинку Ракитянської, Гершка Махновського у будинках Межеровського та Немировського, “Європейський” та “Південні номери” біля Великого мосту через Інгул (не виключено, що це був один і той же готель), Йосипа Медового у будинку Плотникова, Івана Боженка у будинку Гольденберга...

По вулиці Дворцовій діяли готелі Миколи Коваленка (у будинку Григорія Волохіна, нині приміщення УСБУ в області), “Гранд-Отель» Гітлі Гольденберг (у районі площі Героїв Небесної сотні), готель Марії Маріані (на розі з Миргородською (Шульгіних) вулицею, будинок не зберігся), мебльовані кімнати Вульфа Лозинського у будинку Дериченка...

На розі вулиць Преображенської та Невської (Пашутіна) був готель «Рига» (будинок зберігся). Тимофій Анікін мав «чайний» готель по Нижній Донській (Тимірязєва) вулиці у будинку Кулаковського. У Поліцейському

провулку (провулок Декабристів) були мебльовані кімнати “Германія” (будинок зберігся). Мордко Кунін мав мебльовані кімнати у будинку Музиканського по Інгульській (вулиця Декабристів) вулиці. Напроти залізничного вокзалу були “Варшавські номери” Ц. та Р. Болтянських. На тій же Вигонній вулиці (Поповича) мали мебльовані кімнати Іван Потапов та Міхель Вінштейн (у будинку Ніколаєва). Іван Потапов також мав «чайний» готель “Франція” в будинку Камінського по Петровській вулиці. Антип Лютенко тримав готель у будинку Камінського по Невській вулиці (будинок зберігся). Були ще “Харківські номери”, мебльовані кімнати “Версаль”, готелі “Новоцентральный”, Ямпольського, “Вікторія”, Холодовського, “Театральний”, Семененка (по Невській вулиці), Янковського, “Італія” Розенберга, «Дагмара», “Москва”, “Росія”...

Один із вищезгаданих готелів - “Північний” - сьогодні є окрасою нашого міста. Будинок вважають високопрофесійним зразком зодчества еклектики на межі XIX-XX століть. Роки його забудови та архітектор – поки що не встановлені. Фундатором вважають Абрама Барського. На підставі композиційно-стильового аналізу припускають, що будинок був споруджений в останні роки XIX століття. Орендував його під готель Шахно Маловицький.

До речі, «дослідники» історії цього будинку деякі «факти» узяли зі стелі. Зокрема, датують споруду 1907 роком - очевидно десь зустрічали архівну згадку про будинок за цей рік. А біля входу до Казначейства інші «історики» встановили металевий лист, на якому написали, що тут був готель... «Південний».

Газета «Ведомости Елисаветградского городского общественного управления» з 1900 року щомісяця друкувала повідомлення про тих, хто поселявся у готелях міста. Так от, готель “Північний” уперше газета згадує лише у номері за 25 січня 1903 року. А 7-9 вересня того року у готелі зупинявся дворянин Бенардос. Очевидно, це був всесвітньо відомий винахідник, творець дугового електрозварювання Микола Бенардос, батько якого проживав у Новоукраїнці. Микола Миколайович був піонером запровадження електроосвітлення в Єлисаветграді.

Отож, у 1903 році даний будинок уже був. І не виключено, що побудований він значно раніше.

На першому поверсі будинку були ресторан та службові приміщення чоловічої прислуги і швейцара. Другий поверх відведений під житлові апартаменти. Потім у різні роки на першому поверсі були аптекарська крамниця та перукарня «Гігієна» Полякова. У 1922-му будинок

націоналізували і деякий час він слугував готелем. У 30-ті роки у будинку влаштували комунальні квартири. У 40-ві на першому поверсі була міська їдальня, а другий займала держустанова. У 60-ті тут були управління культури, магазин та дієтична їдальня.

Кожна зміна функціонального використання приміщення призводила до його внутрішнього перепланування. Під час реконструкцій були змінені композиція інтер'єрів та частково фасад. Розтесані віконні отвори першого поверху, розібрані три циліндричні груби. Втрачені ліпний декор приміщень, балкон з ажурними ґратами, ошатні ковані штахети барокового стилю на парпетній частині даху, а також цегляні стовпці парпету.

Як вважають архітектори, споруда належить до рідкісної для зламу XIX-XX століть типологічної групи багатофункціональних споруд. Архітектура будівлі вирішена в еклектичному стилі, де гармонійно і вишукано поєднані мотиви, елементи та форми історичних стилів – ренесансу, бароко та класицизму.

ПАМ'ЯТНИК КУРОПЯТНИКОВУ НА ВУЛИЦІ ЙОГО ІМЕНІ

24 січня виповнюється 95 років з дня народження уродженця Єлисаветграда Григорія Куропятникова. 25 травня 1943-го, відбиваючи кулеметним вогнем атаку ворожих літаків в районі Геленджика, він попередив загибель катера і втратив у бою ліву руку. За цей подвиг 24 липня 1943-го отримав Зірку Героя. У травні 1944-го повернувся в рідне місто, був на господарській та партійній роботі. Помер 25 лютого 1982 року.

Дружина Анна Олексіївна встановила на могилі чоловіка на Далекосхідному кладовищі бюст. Виготовив його кіровоградський скульптор Аркадій Мацієвський. Бюст бетонний, зверху покритий шаром гальванопластики. Кладбищенські «мисливці за металом» подерли гальванопластику, зрозуміли, що бюст не бронзовий, пошкодили його і залишили на землі.

Ганна Олексіївна побачила цей вандалізм і забрала бюст додому. Лежав він до того часу, аж поки міська влада не зайнялася встановленням пам'ятника Володимиру Винниченку. Виготовляв його львівський скульптор Володимир Цісарик. Так сталося, що напередодні поїздки до Львова кіровоградського архітектора Віталія Кривенка та міського голови Володимира Пузакова для ознайомлення з макетом пам'ятника Винниченку, на прийомі у Володимира Тихоновича побувала дружина Григорія Куропятникова. Вона просила відреставрувати бюст і встановити на вулиці, яка носить ім'я чоловіка. Пузаков вирішив звернутися до львів'ян за допомогою.

Завантажили бюст у багажник автомобіля і повезли до Львова. Скульптор В.Цісарик використав привезений бюст для виготовлення форми під майбутнє бронзове погруддя висотою 95 см. Гранітний постамент під нього висотою понад два метри надав підприємець і меценат Євген Бахмач. Архітектор Віталій Кривенко вдало розмістив пам'ятник у сквері біля готелю "Турист". Лаконічний за формою і масштабом він органічно сприймається при спогляданні з усіх сторін. Відкрили пам'ятник Г.Куропятникову 8 травня 2010 року.

ОСТАННІЙ МАЛЮНОК ЗАСУДЖЕНОГО ДО СТРАТИ

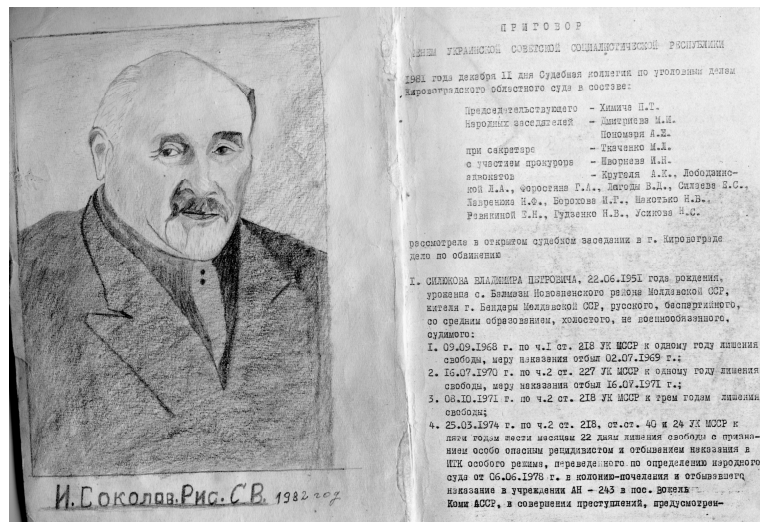
11 грудня 1981 року судова колегія з кримінальних справ Кіровоградського обласного суду завершила розгляд найрезонанснішої у ті часи кримінальної справи. На лаві підсудних сиділо 11 членів банди В.Кочнова, четверо з яких – жінки. Суд довів їх причетність до 56 тяжких злочинів: убивство жінки в молдавському селі Паркани, зґвалтування у Бендерах, викрадення більше двох десятків автомобілів в різних містах, розбійні напади та грабежі в кількох областях України та Молдавії, а також крадіжки. Троє – В.Силуков, В.Касаєв та М.Кіракосян, за вироком суду отримали вищу міру покарання - розстріл. Інші восьмеро були засуджені до різних строків ув'язнення. Щодо самого ватажка банди, то Кочнов роком раніше пустив собі кулю у скроню, коли міліція намагалася затримати його на квартирі у Кривому Розі. Наважився на цей крок він після півгодинної стрілянини, у якій поранив одного міліціонера, та зрозумівши, що іншого виходу у нього немає.

...У листопаді 1977 року 24-річний Володимир Кочнов, який на той час уже мав дві судимості, викрав у місті Помічна легковика, а потім зухвало роз'їжджав на ньому вулицями обласного центру. Техніки тоді було менше, ніж сьогодні, та й подібні злочини – рідкість. Тож міліція згодом виявила вкрадений автомобіль. Та затримати Кочнова не вдалося. При переслідуванні працівниками ДАІ він залишив машину і утік. Потім майже рік переховувався у Тюменській області. А коли повернувся на Україну, то став збирати навколо себе банду. Для скоєння злочинів потрібна була вогнепальна зброя. За нею 26 липня 1979 року Кочнов разом з Касаєвим та Кіракосяном приїхали у місто Корець Рівненської області. Місцеві злочинці пообіцяли пістолети. Та при зустрічі з ними виник конфлікт, у якому Кочнову поранили ліву ногу штик-ножем і її довелося ампутувати.

Два роки банда, пересуваючись по Україні на краденому автотранспорті, який періодично змінювала, вчиняла злочини в Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській, Житомирській та ряді інших областей, а також у Молдавії. Деякі з цих карних проявів бандити скоїли й на Кіровоградщині. Так увечері 23 липня 1979 року приїхали у село Спаське Маловисківського району. Мали «наводку», що у двох самотніх пенсіонерок - Євдокії Данильченко та Марії Моргун, водяться грошенята. Спершу пограбували Данильченко – забрали 150

карбованців та речей на 100 карбованців. А потім вдерлися до Марії Моргун. Стали душити та пригрозили, що відріжуть носа та вуха, якщо не скаже, де ховає гроші. Жінка злякалася і віддала усе, що було у хаті – 38 карбованців готівкою та 50 карбованців облігаціями. Забрали ще й одяг пенсіонерки.

Наступні злочини на Кіровоградщині бандити скоювали, так би мовити, проїздом. 3 листопада, коли везли додому з Волині Кочнова, якого виписали з лікарні, і проїжджали через село Вербове Голованівського району, то вирішили зупинитися і пограбувати когось з селян. Кочнов та Силуков вдерлися до ближньої хати, стали бити господарку-пенсіонерку, вимагаючи гроші. Знайшли 280 карбованців та забрали речей на 726 карбованців... Уночі 18 грудня по дорозі з Молдавії на Кривий Ріг вирішили зупинитися у селі Покровське Кіровоградського району. Силуков розбив ломиком скло вітрини магазину. Після чого виніс разом Касаєвим різних промислових товарів на суму понад 7 тисяч карбованців... Увечері 8 лютого 1980 року поверталися після чергового злочинного турне до Молдавії. Побачили на узбіччі дороги неподалік залізничної станції Куцівка автомобіль «Шкода» і зупинилися. Озброєні обрізом та пістолетом витягнули водія з салону. Для остраху вистрілили вверх. А потім обшукали кишені водія і відібрали 180 карбованців...

В усіх злочинах, які вчинили члени банди Кочнова, вражає зухвалість, цинізм і бездумна легкість, з якою вони крали та грабували. Так перебуваючи у Молдавії, згадали, що через тиждень день народження у співмешканки одного із бандитів – і обікрали уночі магазин. По дорозі додому вирішили, що вкраденого буде замало для гулянки на широку ногу, і потрібні ще алкогольні напої та деякі продукти – зупинилися біля придорожного магазину і обікрали його. До речі, дама одного із бандитів, запропонувавши знайомій подружитися з іншим членом банди, запевняла її, що та буде жити «як королева», бо «Кочнов

як Дубровський забирає у тих, хто має тисячі».

Зброя у руках та нахабство не зупиняли перед будь-якими злочинами. Увечері 10 січня 1980 року на одній з вулиць міста Бендери побачили дівчину і попросили показати їм місто. А коли виїхали у безлюдне місце, пригрозили пістолетом і згвалтували по черзі усі трое. На довершення збиткування зняли з жертви сережки та шубу і вивели напівголу з машини на мороз. Спершу думали пристрелити, але потім пожаліли і відпустили.

І відразу взяли курс на Кривий Ріг. А у дорозі, біля Завадівки (мікрорайон Кіровограда) пограбували п'яного перехожого, який йшов по узбіччю. Зняли хутрянку куртку, кролячу шапку і забрали посвідчення депутата міськради.

А ще банду Кочнова можна назвати однією з перших добре організованих злочинних груп, які займалися викраденням автомашин на Україні. Робили це не для їх перепродажу, а як правило, коли потрібен був свій транспорт. На рахунку членів банди зо два десятки «Москвичів», «Жигулів» та «Запорожців».

- Майже рік засуджені до страти 30-річні Силуков і Касаєв, та на рік молодший Кіракосян сиділи в одиночних камерах у Кіровоградському СІЗО, чекаючи на помилювання Верховного Суду, - говорить пенсіонер органів внутрішніх справ Є.Волченко, який на той час був начальником спецчастини СІЗО. — У мене зберігся екземпляр вироку, який був наданий для ознайомлення Силукову. Напевне він його читав, бо по тексту є кілька поміток олівцем. А на звороті титульної сторінки Силуков намалював портрет якогось чоловіка. Оскільки прізвище Соколов, яким підписано малюнок, не згадується у кримінальній справі, то очевидно це була якась близька для засудженого до страти людина. Верховний Суд залишив вирок без змін. Коли це рішення прийшло у Кіровоград, Силукова, Касаєва та Кіракосяна відправили в останню дорогу до Дніпропетровська, де їх стратили. Так було поставлено крапку у справі банди Кочнова.

НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ НА УСПЕНСЬКІЙ ВУЛИЦІ БУЛО П'ЯТИМ У МІСТІ

В “Историческом очерке г.Елисаветграда”, який вийшов друком у 1897 році, Олександр Пашутін писав, що з введенням у 1871 році в Єлисаветграді нового міського положення, поступово були відкриті шість міських народних училищ. У от у якій послідовності — поки що невідомо. Називали училища за мікрорайоном міста, де вони знаходилися, або ж за іменем, яке було присвоєно навчальному закладу. Та такої назви чомусь не знайшли для 5-го міського народного училища по вулиці Успенській (нині Гоголя). Оскільки воно увійшло в історію під такою назвою, можна припустити, що саме таким за порядком й було засноване. Виділялося серед інших воно тим, що тут було ремісниче відділення з слюсарною, столярною та швейною майстернями.

У газеті «Ведомости Елисаветградского городского общественного управления» від 21 листопада 1902 року надрукована доповідь, яка була

адресована міській думі. Доповідач - опікувач 5-го міського народного училища з ремісничим відділенням Іполіт Іванович Макєєв. Його батька, особистого почесного громадянина Івана Микитовича Макєєва, який був міським головою Єлисаветграда у 1864-1865 роках, вважають засновником цього училища. Після його смерті у 1887 році опікувачем училища був Аполінарій Афанасійович Островський. А з 1888 року, коли й Островський помер, то опікувачем став Іполіт Макєєв, і був ним аж до своєї смерті у грудні 1908 року.

Як писав Іполіт Макєєв, спершу в одному приміщенні училища уживалися і навчальні класи, і майстерні, з яких постійно доносився стук та грук, що заважало учбовому процесу. Щоб уникнути цього, у 1890 році збудували для майстерень нове приміщення. Оскільки головний корпус перебував в аварійному стані, то у 1894 році побудували поряд дерев'яний флігель. За даними 1913 року, завідувала училищем Олександра Чайковська. В училищі було чотири класи, один з яких рукодільний. Учня викладали креслення (геометричне, проекційне та технічне), малювання, арифметику, фізику, геометрію та механіку. Учили цим предметам Євдокія Синицина, Софія Павловська, Пелагея Бухвостова та Єлизавета Завротинська. Були також уроки співу кілька разів на тиждень під керівництвом учителя Семена Підопригори, а по суботах займалися хористи.

Відомо також, що з 1 листопада 1895 року завідувачем майстерень став Яків Цуканов. У 1913 році ремісничими класами завідував Мефодій Пелипенко, столярної справи навчав Ілля Акименко, слюсарної - Сергій Бурда, ковальської - Савелій Кременецький, рукоділля - Олена Данилова. З вищезгаданої публікації дізнаємося, що училище у 1902 році знаходилося у старому дерев'яному будинку, який фасадом виходив на Успенську вулицю. (На його місці по вулиці Гоголя нині будинок №86). У 1902 році навчалися 105 учнів, з яких 56 хлопчиків та 49 дівчаток. Та ж газета у номері за 1 червня 1903

року повідомляла, що в училищі з 25 травня по 1 червня щоденно відкрита річна виставка робіт учнів ремісничих та рукодільних класів «...ремесленные классы дают практические знания своим питомцам», - писав Іполіт Макєєв. Щорічно у травні проходила перевірка знань. До комісії входили фабричний

інспектор місцевої діляниці, завідуючий міським водопроводом, міський архітектор, представники єлисаветградських заводів та фабрик і завідуючий майстернями училища. У 1896-1901 роках іспити склали 38 випускників училища, 14 з яких потім працювали на міських підприємствах столярами та модельниками, семеро — на залізниці телеграфістами, помічниками

машиністів та слюсарями, троє - у креслярських бюро, один на телеграфі та ще один став майстром в училищі. Учні, які успішно здали іспити, отримували свідоцтва, що давали право на пільгу з військової повинності.

У 1904 році Іполіт Макєєв звертався до міської думи з пропозицією побудувати для училища нове кам'яне приміщення. Чи було це зроблено, поки що не вдалося знайти архівних згадок. Важають, що невеликий одноповерховий будинок на подвір'ї будинку №86 по вулиці Гоголя належав 5-му міському народному училищу. За Радянської влади тут була станція юних техніків. А сьогодні у ньому музей міліції Кіровоградської області.

ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ЄФИМОВСЬКОЇ

На початку XX ст. в Єлисаветграді існувало сім навчальних закладів, що давали класичну освіту. Один з них - приватна жіноча гімназія Олександри Никифорівни Єфимовської (*на знімку*). Вона розміщувалася в орендованому приміщенні по Великій Перспективній вулиці.

Навчальний заклад бере початок з 1902 року як приватне училище 1-го розряду. За пропозицією Міністерства народної освіти від 3 січня 1904-го - жіноча прогімназія. А з 18 травня 1907-го, за розпорядженням опікуна Одеського учбового округу, - 7-класна жіноча гімназія.

Навчальний заклад мав усі права повноправних гімназій, відав ним безпосередньо опікун учбового округу, і усі розпорядження міністерства та опікуна округу розповсюджувалися на неї, як на будь-яку гімназію. Педагогічний склад був на державній службі

і мав право на пенсію.

У 1904-му у гімназії навчалося 219 дівчат, з них 93 православного та 99 іудейського віросповідання. Це були діти дворян, чиновників, батьків з духовним званням, почесних громадян та купців, міщан та цехових, селян та іноземців.

Обслуговувала гімназія головним чином населення Єлисаветграда. Згідно звітів про учнів за 1904-1910 роки, у гімназії було два підготовчих класи (молодший та старший),

сім основних та восьмий додатковий педагогічний. Гімназистки користувалися усіма правами учениць державних та громадських гімназій. Отримували атестати за 7-й клас, свідоцтва домашніх наставниць та учительок по закінченню 8-го класу та свідоцтва за будь-який клас при виході з гімназії до її закінчення чи переведенні до іншої гімназії. Право видачі атестатів та свідоцтв належало педагогічній раді без усіляких ускладнень та обмежень, що існували для приватних закладів.

Віньетка педагогів та випускників приватної жіночої гімназії О.Н. Сфимовської. З фондів обласного краєзнавчого музею

У 1913-му педраду очолював Арвед Петрі, канцелярією завідував Олександр Вагнер, викладали 19 учителів, з них троє — законоучителі, працювало вісім наглядачів. До речі, викладачами працювали мати творця “Катюші” Георгія Лангемака Марія Костянтинівна та сестра Марія Еріхівна. Серед предметів були Закон Божий, російська мова, математика, природознавство, історія, географія, краснопис, рукоділля, німецька та французька мови, гігієна, співи і танці.

Плата за навчання - 250 рублів на рік, пільгова (для малозабезпечених осіб) – 120 рублів. Через значне зростання цін у січні 1916-го плату за пансіон збільшили на 45 рублів, пільгову ціну – на 25 рублів.

Звіт шкільного бюро за 1910 рік свідчить, що з учениць старших класів був створений хор, який виконував церковні піснеспіви під час говіння учениць у Великий піст та молебнів і панихид, виконував світську музику на «недільниках» та вечорах у гімназії. «Недільниками» називали вечірні зібрання у неділю учениць окремо для кожної вікової групи (старші, середні, молодші), на яких учениці слухали читання з картинами чарівного ліхтаря, декламували

вірші та сцени з драматургічних творів, готували інструментальні, вокальні та хорові номери. Це були корисні розваги у середовищі подруг, педагогів та батьків.

У серпні 1916-го О.Н.Єфимовська заявила опікунській раді про своє бажання передати гімназію у відання міста. Навчальний заклад на той час уже був великим просвітницьким центром у Єлисаветграді, у ньому навчалось 600 дівчат, що змусило відкрити паралельні відділення усіх класів.

А от матеріальне становище було недостатнім: те, що гімназія була приватною, позбавляло великих щорічних казенних субсидій.

Опікунська рада у листі-зверненні 22 серпня 1916-го пропонувала прийняти міській думі у своє відомство укомплектований заклад, що було набагато дешевше, ніж створювати новий. Документ про передачу датований 28 жовтня 1916-го.

*Вулиця Велика Перспективна, справа - пошта.
Фото з колекції Ю.Тютюшкіна*

Справа унизу на вищезгаданій віньєтці педагогів та випускниць гімназії є фотографія двоповерхового будинку, у якому квартирував навчальний заклад. Хто був фундатором будинку, його архітектор та роки забудови - поки що не встановлено. Припускають, що будинок належав Шевелю Бродському. А до гімназії у ньому була пошта. На це вказує фотографія М.Я.Варшавського з видом на вулицю Велику Перспективну від Олексіївської вулиці (Гагаріна). Справа на фотографії цей же будинок, і підписаний він як пошта. Після революції у приміщенні були різні організації, зокрема школа №8. Зараз тут Управління по боротьбі з організованою злочинністю поліції області.

ШАРАДИ ТА АНАГРАМИ «ЕЛИСАВЕТГРАДСКИХ НОВОСТЕЙ»

Сьогодні жодне друковане видання не обходиться без сторінок, добірок чи рубрик з кросвордами та іншими розважальними матеріалами. Однією з перших у нашому місті почала їх друкувати газета «Елисаветградские новости», яка виходила у 1911-1915 роках. Спершу редактором був сам видавець Л. Д. Замлинський, а з 1912 року - його дружина А. Н. Замлинська. Очевидно, з її ініціативи й з'явилася рубрика «Отдел задач», яку готував журналіст з псевдонімом Мак. Це були різноманітні загадки, анаграми та шаради, надіслані читачами видання. Кожна з них мала порядковий номер. Оскільки газета була щоденною, можна припустити, що рубрика «Отдел задач» виходила з 1912 року. Зокрема, у березні-квітні 1914-го на третій сторінці газети були надруковані наступні загадки.

№158. Задачки-шутки (предложил Мак).

1. К какой нашумевшей пьесе надо прибавить «добро», чтобы получить отзвук прошлого.

2. Какая «палка», становясь мягче, превращается в цифру?

3. Половина чего-то русского составляет фамилию известной цыганской певицы?

4. Какой возглас, издаваемый путешественником, дает человеку новое направление?

5. Два каких древних египетских божества образуют уменьшительное женское имя?

№160. Шуточный вопрос (предложил Леонид Золотарев). Я русский город. Вставьте одну букву и вы получите незаконное вознаграждение.

№180. Шарада (предложил А. Сирота).

Слог первый музыка вмещает,

Второе химия дает;

Веселых «все» изображает,

Кому неведом труд и пот,

Кто так изнежено живет.

№181. Задача букв (автор В. Пыхов). Дают название шести городов: Елисаветград, Орел, Архангельск. Севастополь, Дмитровск и Смоленск. Нужно найти седьмой город, отняв от каждого из названных городов по начальной букве.

У газеті за 16 квітня були надруковані відразу три загадки Михайла Олександровича Караманенка.

№201. Задача букв:

- кк - (южное растение)

- э - (фигура в танцах)

- оммо - (римский император)

- ге - (германский зоолог)

- ард - (город в Норвегии)

- рад - (приказ султана)

- ижо – русский скульптор

При замене черточек буквами, начальные и конечные буквы полученных слов, значение которых указано в скобках, при чтении сверху вниз, дадут фамилии двух известных русских писателей.

№202. Анаграмма.

Как хотите читайте меня,

Неизменно останусь одним:

«Бог» у греков, любил я казня,

Потомство лишь видел смешным.

№203. Шарада.

Материя служит началом,

Союз с отрицательным концом,

Успехом прославляет немалым

«Певец» с гордо-южным лицом.

БЕНЧИКІВ МЛИН НА СИНЮСІ

Водяні млини здавна забезпечували українців борошном. Найбільше їх збереглося на річках Південний Буг та Рось, а також на їхніх повноводних притоках, які протікають в межах Українського кристалічного щита. Це бурхливі водні потоки із значними перепадами висот, відповідно місцевість тут була зручна для будівництва млинів, а води вистачало. На території Кіровоградської області збереглися залишки таких млинів на річці Південний Буг - у селах Луполове Ульяновського району та Соломія Гайворонського району, на річці Ятрань - у селі Давидівка Голованівського району, та на річці Синюха – біля села Тернівка Новоархангельського району.

Село Тернівка розташоване на лівому березі річки Синюхи, за 19 км на південь від райцентру. Дехто вважає, що Тернівка - колишній козацький зимівник. За іншими даними, село заснували донські козаки - один із кутків й досі називається Донщина. У 1751 році Царський уряд організував сюди переселення сербів, болгар, поляків, надавши їм гроші та землю. У 1752-64 роках село входило до складу Новослобідського козацького полку. Від Терентійового яру і до села Попівка, попід Синюхою, поле називали московським: у цьому місці солдатам, які відслужили 25 років, надавали землю. Станом на 1886 рік у селі мешкало 2278 осіб, налічувалося 496 дворів господарств. У 1896 році у селі проживало 3586 осіб, були церква, однокласне земське училище, шість приватних крамничок. Тут був міст через Синюху — добротний, на дубових палях, такий широкий, що на ньому могла розвернутися запряжена кіньми тачанка, та у 1919-му його спалили махновці. У 1961-му на Синюсі спорудили гідроелектростанцію. У 70-ті у селі проживало 1723 особи, сьогодні – менше тисячі.

Окім гідроелектростанції, іншою візитівкою Тернівки є Бенчиків млин. З'явився він на початку XX століття. Належав євреєві на ім'я Бенціон. Очевидно, селяни називали його зменшувально – Бєня, тож звідси і назва млина - Бенчиків. Будувала млин кілька років бригада з 25 чоловік. Це чотириповерхова споруда з масивними, майже метрової товщини стінами, стоїть і сьогодні. Щоправда, збереглися лише ці товстелезні стіни.

Знаходиться млин у надзвичайно мальовничій долині річки, із скельними виходами, через що її часто називають каньйоном. Найефектнішою є Біла скеля, хоча за кольором вона скоріше чорна. По греблі біля млина можна пройти на правий берег Синюхи і дійти до місця впадіння у неї іншого символу

нашого краю – річки Ятрань. Крутий кам'яний схил значного розміру, розрізаний неширокими ярами, стає майже прямовисним метрів за чотири до поверхні води. А вона – прозора, недарма ж бо вважають Синюху найчистішою річкою Кіровоградщини.

Будівля млина на лівому березі річки Синюхи, нижче села за течією, більше нагадує замок, ніж господарську споруду. Млин складений із бутового каменю, від річки має чотири поверхи, від берега – три. Русло Синюхи тут перепиняє гребля, яка значну частину води направляє у широкий кам'яний рукав, який колись крутив агрегати цього величезного млина. Звичайно, коліс (таких собі "прототурбін", які лежали горизонтально) давно немає. У селі кажуть, що млин працював, аж поки не почалося розпаювання майна місцевого колгоспу. Потім змінилося кілька власників. Сьогодні залишки колишнього Бенчикового млина належать підприємцю з Кіровограда. Начебто, він збирався відбудувати споруду, яка знаходиться у мальовничому місці, щоб створити там заклад відпочинку. Поки що ці плани не втілилися у життя. Тож млин стоїть пустою і невблаганно руйнується, уже залишилися одні стіни...

«КАМ'ЯНІ ВОРОТА» КІРОВОГРАДА

При в'їзді у кожен населений пункт стоїть знак з його назвою. У Радянські часи це були стели з металу чи бетону з елементами соцреалізму. Траплялися й оригінальні знаки. До таких можна віднести і встановлені на кількох в'їздах-виїздах з Кіровограда.

Можна припустити, що ці знаки з'явилися у 1959 році. Виготовлення цих стовпів відбувалося під керівництвом

архітектора Андрія Сидоренка. Це були циліндричні гранітні колони висотою понад десять метрів. П'єдестал являли кілька паралелепіпедів. Приблизно на висоті чотирьох метрів напис "Кіровоград". У верхній частині гірлянда навколо стовпа, у яку вплетені серп та молот. Трохи вище — барельєф ордена Леніна. Ним Кіровоградська область нагороджена у листопаді 1958 року за продаж державі 46,3 мільйона пудів хліба. Вінчав кам'яні стовпи один з комуністичних символів - зірка.

Стояли такі "ворота" на усіх головних виїздах з міста на узбіччях з обох боків дороги. За 56 років більшість з них були демонтовані у зв'язку з розширенням меж Кіровограда і втрачені. До наших днів залишилися лише стовпи у Рівненському напрямку. До будівництва бетонної дороги Полтава-

Кишинів та прокладання дороги з твердим покриттям через Велику Виску на

Новоархангельськ, шосейна дорога на село Рівне була головною у південно-західному напрямку. Її будували у роки Другої Світової війни радянські військовополонені та місцеве населення під наглядом німців. Кам'яні стовпи кілька разів змінювали своє місцезнаходження, оскільки місто розширювало межі. Сьогодні знаходяться біля села Соколівське. По них давно пройшла рука мисливців за

металом, вандали не стали дочікуватися «закону про декомунізацію».

В архіві Почесного громадянина Кіровограда Віталія Кривенка, який тривалий час працював головним архітектором міста, збереглися фотографії двох таких воріт. На одній виїзд з Кіровограда у напрямку Києва (перший знімок), на іншій - виїзд на Знам'янку (другий знімок). На обох стоїть дата – 1959 рік.

ТРИ БУДИНКИ ГОЛОВНОЇ ПЛОЩІ МІСТА

У номері за 11 жовтня 1959 року газета «Кіровоградська правда» надрукувала інтерв'ю з начальником облпроектів І.Н.Бреусом. Мова йшла про завершення архітектурного ансамблю на площі імені Кірова. Іван Никанорович розповів про дві новобудови – магазин «Дитячий світ» (пізніше – магазин «Будинок взуття») та готель «Україна», а також про реконструкцію двоповерхового будинку на розі з вулицею Леніна.

Автор проекту універсального магазину «Дитячий світ» (нижче його ескіз, який був надрукований у газеті) – Андрій Олексійович Сидоренко. Це триповерховий будинок, який однією своєю частиною виходить на вулицю Дзержинського, іншою – на вулицю Карла Маркса.

«Прості виразні форми створюють хороше враження. Милує око центральна частина фасаду. Вона особливо красива: має заокруглення внизу, добре оздоблена», - характеризував проект універмагу Бреус.

«На протилежному боці виросте чотириповерховий готель. Ця будівля також буде

красивою. Цоколь – у червоному граніті, оригінальні карнизи, багато скла, що вдало поєднується з іншими конструктивними елементами, плоский дах», - писав Іван Никанорович про іншу новобудову. Проектував готель архітектор Борис Львович Байтін. У будівлі 73 кімнати на два-три чоловіки, на кожному поверсі ванні, душові, кімната для чистки одягу та взуття. Для тих, хто захоче помилуватися вечірнім Кіровоградом, архітектор передбачив на даху спеціальний оглядовий майданчик. До послуг постояльців також ресторан, буфет, майстерня побутового обслуговування, перукарня, вантажні та пасажирські ліфти. «Одне слово, приємно буде гостям обласного центра», - робив висновок начальник облпроекту.

Третій об'єкт - реконструкція двоповерхового будинку на розі з вулицею Леніна на п'ятиповерховий, чотири поверхи у якому мали бути житловими. Збиралися перепланувати приміщення аптеки на нижньому поверсі та влаштувати там ательє кольорового фото і великий продовольчий магазин. На решті поверхів мали бути 64 квартири з однієї, двох і трьох кімнат з кухнями та усіма комунальними вигодами.

Рік спорудження цього будинку (на дореволюційній фотографії він у правій частині) та його архітектор – не встановлені. Фундатором був Нусім Шмулевич Сейдер. Відомо, що він володів друкарнею. Архітектурний стиль будинку - еклектика з елементами модерну. До 1917 року на першому поверсі знаходилися два магазини, біржа, центральна аптека Шасса, довідкова контора та керосинова лавка. На другому поверсі були квартири Сейдера та житло, яке він здавав в оренду.

Деякий час на другому поверсі розміщалися чотири класи приватної жіночої гімназії О.Н.Єфімовської. Після революції приміщення другого поверху використовували під комунальне житло. А на першому поверсі були перукарня, книжковий магазин «Букініст», фотоательє.

«Таким чином усі нові будівлі нестимуть свою службу трудящим і водночас стануть окрасою площі імені Кірова... Ці новобудови зроблять обласний центр ще благоустроєнішим і красивішим» - стверджував начальник облпроекту Бреус.

Універмаг «Дитячий світ» та готель «Україна» були побудовані. Щоправда, сьогодні їх використовують не за початковим призначенням. Що стосується реконструкції будинку Сейдера, то замість трьох поверхів у ньому добудовували лише один.

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКИЙ БАТЬКО МУРЗИЛКИ

У домашній бібліотеці кіровоградської пенсіонерки Ніни Ткаченко багато книг з дарчими підписами їх авторів або героїв. Ніна Опанасівна усе життя віддала книгам – працювала директором обласного бібліотекаря. Чоловік Олександр Трохимович був заступником начальника обласного управління культури. Тож жоден приїзд у Кіровоград столичного письменника, художника чи артиста не обходився без його участі. Згадкою про один з таких візитів став буклет виставкових творів художника Амінадава Каневського з його автографом від 14 липня 1971 року. Амінадав Мойсейовича тоді уперше відвідав місто через 62 роки після того, як його родина перебралася з Єлисаветграда у Катеринославі (Дніпропетровськ).

Як виявилось, цей візит був і останнім.

У Кіровоградській картинній галереї виставлялися близько трьохсот робіт народного художника РСФСР, члена-кореспондента Академії художників СРСР Амінадава Мойсейовича Каневського. «Уже лишень побіжний огляд виставки засвідчує довгий і плідний шлях митця, для котрого характерне сатиричне освоєння матеріалу. В жодній зі своїх робіт він не повторюється, не переступає тієї грані, яка відокремлює життєвий факт від анекдота», - писала у газеті «Кіровоградська правда» за 24 липня старший науковий працівник картинної галереї Л. Пузенко.

Вважається, що народився Амінадав Каневський 17 (за старим стилем) березня 1898 року у Єлисаветграді. Разом з тим є сумніви щодо такого твердження. У книзі реєстрації актів про народження Єврейської церкви міста Єлисаветграда є запис, що 17 березня 1898 року у родині телепінського міщанина Чигиринського повіту Мошка Кавова Каневського та його дружини Бейли Лейбовни народився син Амінадав. Містечко Телепине на той час було волосним центром, по прямій приблизно 65 км від Єлисаветграда. Нині це село у Кам'янському районі Черкаської області.

Малювати Амінадав почав у восьмирічному віці. Копіював малюнки з журналу «Нива». У 1909 році родина переїжджає до Катеринослава. Амінадава настільки тягло малювання, що, працюючи хлопчиком на побігеньках у фотографа, а пізніше у конторі на млині та кустарному механічному заводі,

кожну вільну хвилину малював. Навіть призваний у 1917-му в армію, і на військовій службі примудрявся робити у блокноті сотні замальовок. У 1921 році поїхав учитися у ВХУТЕМАС і у 1924-му, після робітфаку, був прийнятий на графічний факультет.

Перші малюнки з'явилися у пресі у 1924-му у журналі «Безбожник біля верстата». Наприкінці 20-х почалося постійне співробітництво з журналами «Піонер» і «Дасш», газетою «Комсомольська правда», з середини 30-х - з «Крокодилом». Після закінчення навчання з групою молодих художників

організував плакатну майстерню і домогся успіхів в області політичного плаката. Його станкові твори 30-60-х років, які вільно і впевнено виконані у техніці акварелі, розкривають з досить несподіваного боку особистість художника, виявляючи у ньому майстра ліричного пейзажу і талановитого портретиста. Каневський з достовірною точністю зумів зафіксувати і характер свого часу. Його замальовки можуть посперечатися з документальними фотографіями московського життя першої половини 30-х років.

Уважне і захоплене вивчення натури розкрило ще одну сторону обдарування художника: це вміння розіграти кумедний сюжет, суть якого полягає в самій пластиці малюнка. Звичка точно зображувати те, що помічає його гостре око, давала художнику можливість створювати яскраве і повнокровне мистецтво, не скокуючись ні до рівня політичної агітки, ні до сентиментального побутописання.

Багато наших читачів вирости на книгах, які ілюстрував художник. Він автор ілюстрацій до дитячих книг «Золотий ключик» О. М. Толстого (1942-1943 і 1950) та «Мойдодир» К. І. Чуковського (1950), до творів М. Е. Салтикова-Щедріна, М. В. Гоголя, В. В. Маяковського, а також карикатур і сатиричних плакатів. У 1937-му створив відомий в СРСР образ Мурзилки - жовтого пухнастого персонажа в червоному береті, з шарфом і фотоапаратом через плече.

Доля була прихильна до Амінадава Каневського, а його творчість була у повній мірі затребувана. Він отримав майже усі можливі для радянського часу нагороди і звання, став академіком, одним з найбільших майстрів радянської сатиричної графіки. Про популярність Каневського можна судити навіть за таким анекдотичним фактом: у 60-ті якийсь аферист, однофамілець художника, користуючись цим збігом, отримував замовлення у видавництвах, видаючи себе за того самого Каневського.

ДОМОВА КНИГА ЯК ІСТОРІЯ СІМ'Ї

Сьогодні багато хто переймається питанням встановлення свого родоводу, шукаючи дані про предків по архівах. А от у кіровоградки Галини Павлівни Поверенної сімейні документи за останні півтора століття зберігаються у домовій книзі. До речі, сама ця книга є раритетом, адже розпочата у 1904 році. Називається вона «Книга для записування лиц, прибуваючих и убывающих, дома №33 по Безпоповской улице, дом Поверенной, 2-го полицейского участка города Елисаветграда».

- Будинок, у якому я сьогодні проживаю по вулиці Гоголя, купила ще у 1872 році моя прабабуся Ксенія Олексіївна за 650 рублів, - говорить Галина Павлівна. - Збереглася купча. Продавець – Ксенія Наумівна Смірнова. Вона, як і бабуся, також старовірка. Смірнови теж купували цей будинок. Тож йому уже більше 150 років.

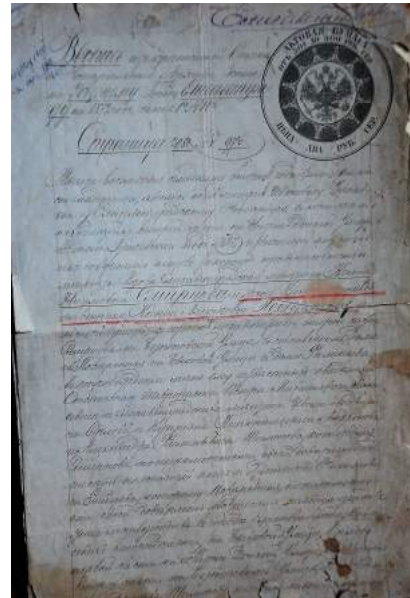
Прабабуся Галини Павлівни була сиротою, до заміжжя Савельєва. Прибула в Єлисаветград разом з іншими дівчатами-старовірами. Їхня община проживала у гуртожитку, який був приблизно напроти першого КРЕПу по вулиці Гоголя. Працювали дівчата на городах, вирощували щавель, базилік та іншу зелень.

- Чоловік прабабусі Антон Петрович родом із Соколівських хуторів.

- Дід Василь був столяром. Мати розповідала, що носила йому їсти до будинку Волохіна (у ньому нині УСБУ в області – прим. ред.) на вулицю Дворцову, де дідусь встановлював вхідні двері. Відомо, що дід допомагав з оформленням театру артистам - зберігся лист-подяка від керівника театральної трупи Барке, датований 10 жовтня 1926 року.

Батько Галини Павлівни викладав фізику у педінституті. Загинув на фронті на 13-й день війни.

- Коли його мобілізували, мати дала наволочку з вишитими зайцями. Десь через місяць її принесла нам якась жінка. Її чоловік, також кіровоградець, служив разом з

батьком. Помираючи, батько попросив передати цю наволочку дружині, якщо трапиться нагода. Німці узяли в полон цього чоловіка і відпустили додому, що практикувалося у перші дні війни. Добравшись до Кіровограда, він виконав прохання батька.

Тітка Ольга вийшла заміж у Звенигородку, що на Черкащині. Її чоловік, єврей Аппель, тримав відому на всю округу кондитерську.

- Брат матері Василь загинув на фронті під Великими Луками. Інший брат Олександр став Героєм Радянського Союзу, після війни жив в Оренбурзі. Збереглися два ліричні листи з фронту від дядька-Героя, сповнені віри у перемогу.

Дядько Василь дружив з Володею Федоровим, майбутнім художником. Його мати була домробітницею у сім'ї музикантів Нейгаузів.

- Вони й проживали у будинку Нейгаузів, це за кілька будинків від нашого. На ньому зараз встановлена меморіальна дошка на честь Федорова. Пам'ятаю, як старий Густав Нейгауз щоранку ходив купатися у ямі для миття зерна біля млина Барського на березі Інгулу. Водопровід по вулиці провели тільки у 1938 році. Нейгаузи брали у нас зелень для столу. А ще пам'ятаю, що у Нейгаузів був садок до річки, як, до речі, і у нас. Їхній цегляний будинок був пофарбований красивим зеленим кольором.

Там, де парк Пушкіна, була левада Седлерових. На розі з Театральним провулком красивий одноповерховий особняк. Належав він колишньому міському голові Іванову. А в будинку, де зараз Кіровська райрада, до революції жили Бабакіни, які тримали магазин церковних речей.

У домову книгу будинку Поверенних вкладені щорічні окладні листи, датовані 1872-1914 роками. Їх сорок, відсутні лише за два роки. Це документи податкового обліку, які повідомляли власнику будинку про суму та строк внесення податкового платежу. Хоча губернатор затвердив рішення міської думи Єлисаветграда про перейменування Безпопівської вулиці на вулицю Гоголя у січні 1910 року, та ця назва з'являється в окладному листі лише у 1912 році. Біля кожного окладного листа - квитанція про сплату податку.

- Раніше й інші корінні кіровоградці зберігали документи своє родини, - говорить Галина Павлівна. – А як інакше, адже це наша історія.

ТРЕТЯ ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ЄЛИСАВЕТГРАДА

Серед навчальних закладів Єлисаветграда, які давали класичну освіту, було три жіночі гімназії. У 1860 році у місті відкрилося жіноче училище 1-го розряду, яке з 1870-го набуло статусу громадської жіночої гімназії і потім базувалося у спеціально збудованому приміщенні по вулиці Петровській (нині це старий корпус педагогічного університету). У 1902 році заснована приватна жіноча гімназія О.Н.Єфимовської, під яку орендували будинок по вулиці Великій Перспективній (зараз у ньому УБОЗ). Третьюю за часом заснування стала приватна жіноча гімназія М.Д.Гослен, яку розмістили в орендованому

будинку по вулиці Петровській (нині у ньому один з корпусів гімназії №5 по вулиці Шевченка, 9).

Фото будинку, у якому була гімназія, 1953 рік.

28 грудня 1905 року домашня учителька Марія Деширівна Гослен отримала дозвіл на відкриття в Одесі приватного жіночого училища 1-го розряду. У наступному році М.Д.Гослен перебралася до Єлисаветграда і відкрила приватну жіночу гімназію. Набір учениць розпочався з 11 серпня 1906 року. Навчання тривало сім років.

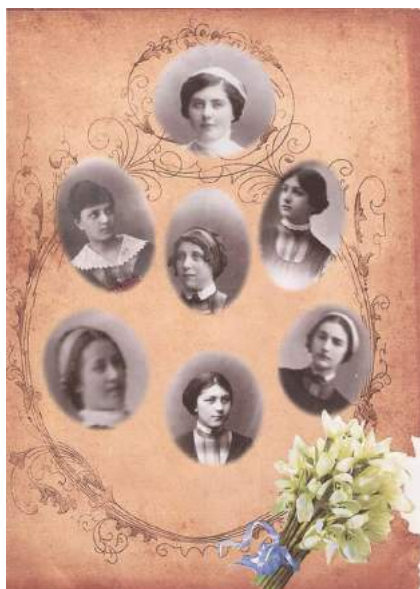
Викладали російську, французьку та німецьку мови, арифметику, історію, географію, природні історії та рукоділля. У гімназії працювали 20 педагогів.

У Держархіві Кіровоградської області зберігаються документи приватної жіночої гімназії М.Д.Гослен, серед них зо два десятки фотографій випускниць навчального закладу. За даними 1911 року, з 270 учениць гімназії - 207 єврейок, тобто більше 76 відсотків. Серед прізвищ учениць зустрічається багато відомих у нашому місті: Софія Заславська, Анастасія Емануель, Равка Радомильська...

На початок 1915 року у гімназії навчалось 275 учениць. Гімназія знаходилася «... в наемном двухэтажном здании, которое состоит из 18 комнат и находится в Елисаветграде по Петровской улице в доме №9», - читаємо у звіті про стан гімназії за 1915 рік. Станом на 1 січня 1916 року на полицях бібліотеки гімназії було... 1915 книг, 29 з яких на французькій мові. Під гімназію орендували будинок у якогось Гавриленка. Також з цього звіту дізнаємося, що Марія Гослен, яка спочатку мала квартиру при гімназії, проживала у власному будинку по вулиці Пашутинській.

Між будинками Земської управи (зліва) та гімназії М.Д.Гослен (справа) була одноповерхова прибудова. Фото 50-х років минулого століття.

*Фото гімназисток
Єлисаветградської
приватної жіночої гімназії
М.Д. Гослен: Барської Перель,
Граус Мнихи, Гришпун Марії,
Зайцевої Клари,
Кунявської Ханни, Леконт Лени
(1913-1916 рр.)*

Припинила діяльність гімназія М.Д.Гослен у 1919 році, оскільки Радянська влада взялася за перетворення народної освіти.

ЗИМОВИЙ ТЕАТР

Місце для будівництва театру міська управа виділила 18 липня 1865 року зі стягненням у міський бюджет 76 рублів. Висновок будівельного відділення про розгляд плану забудови місця театром з двома флігелями виданий 27 серпня. Креслення, які виконав інженер-полковник Георгій Васильович Трамбицький (1815-1884), були затверджені через чотири дні, 31 серпня. Театр був зведений на кошти Трамбицького. Будівництво завершили у 1867 році. О.М.Пашутін в «Історичному нарисі м.Єлисаветграда» повідомляв: «Во вновь выстроенном в 1867 году полковником Трамбицким постоянном каменном театре первое представление было дано труппой Выходцева, прибывшей в Елисаветград на Георгиевскую ярмарку». Георгіївська ярмарка в Єлисаветграді традиційно збиралася щороку 22-24 квітня. На підставі цього можна зробити висновок про завершення будівництва театру до квітня 1867-го. А отже, у наступному році буде його 150-річний ювілей.

- Георгій Трамбицький хотів уникнути конкуренції та зробити свій театр монопольним, - говорить старший науковий співробітник Краєзнавчого музею області Костянтин Шляховий. - Тож він звернувся у міську думу з проханням не дозволяти влаштовувати у місті інших театрів. Справа по інстанціях дійшла до самого імператора. Олександр II власним указом 30 квітня 1868 року змушений був указати на необґрунтованість такого прохання.

У театрі Г.В.Трамбицького, до влаштування у 1874 році театральної сцени у будинку Громадського зібрання, ставили українські та російські вистави аматорських труп, в яких виступали майбутні основоположники українського професійного театру М.Л.Кропивницький та І.К.Тобілевич.

М.Л.Кропивницький кілька сезонів працював у трупі Г.А.Виходцева, але чи брав він участь у першій виставі новозбудованого театру – невідомо.

Театр отримав назву Зимового і став першим кам'яним стаціонарним театром міста. Побудований він в еkleктичній манері і поєднав форми класицизму з суттєвими бароковими апеляціями. Компактний двоповерховий прямокутний корпус фланкувався двома одноповерховими малогабаритними флігелями, що у плані надавало споруді форму хреста.

Протягом свого існування театр зазнав безліч ремонтів та кількох значних переробок – у 1908-му, 1911-му, 1927-му, 1954-58-му роках... У 1975-76 роках за проектом головного архітектора міста О.Й.Возного театр було перероблено до невпізнання, що призвело до втрати первісного вигляду інтер'єрів та суттєвої зміни зовнішніх форм. У результаті театр був позбавлений рідних форм, разом з якими зник і чарівний дух пам'ятки історії та архітектури. Про останню реконструкцію не варто й говорити: це був «євроремонт».

Питання документального списку власників театру ще не досліджено, тож назвемо одну з версій. За нею після Трамбицького власником театру у 1879-1883 роках був антрепренер і актор Микола Карлович Милославський, а у 1883-1913 роках - ротмістр Василь Тимофійович Кузмицький. З 1913 року театр орендував В.Елькінд. У 1919-1925 роках це був Червоний театр культурно-просвітницької секції при Політвідділі. З 1925-го – театр ім. Т.Г.Шевченка, з 1947-го - театр ім. М.Л.Кропивницького...

Яким був театр у різні роки, наші читачі можуть дізнатися з виставки ретро-фотографій, які експонується у відділі мистецтв обласної бібліотеки ім. Чижевського. На стендах представлено більше 30 фотографій з колекції кіровоградця Юрія Тютюшкіна. Світлини як дореволюційні, так і радянської доби.

ВІН НЕ ЗРАДЖУВАВ ПРИНЦИПАМ

У Державному архіві Кіровоградської області 30 березня відбулася презентація книги краєзнавчих розвідок, есей і статей письменника Миколи Смоленчука «Скарби золотого поля». Усі твори, представлені у ній, не були видані за життя Миколи Кузьмовича в оригіналі, а друкувалися у газетах з цензурними правками, або скороченнями.

Драматична постать Миколи Смоленчука уособлює тих, хто, пройшовши крізь особисті муки від таврування ідеологічними жупелами, творчого замовчування та біль вимушеного вигнання з рідного краю, лише гартувався й утверджувався у власних переконаннях.

- У культурному просторі степового краю Микола Кузьмович посів особливе місце як знавець, збирач і шанувальник історико-культурних цінностей, передусім пов'язаних як з неоціненним скарбом перлин усної народної творчості, так і благословенними стежками таких велетів світової і вітчизняної культури, як Афанасій Фет, Марко Кропивницький і сузір'я родини Тобілевичів, Володимир Винниченко і Євген Маланюк, - написав у передмові книги Олег Бабенко, директор Держархіву області.

Саме Микола Кузьмович встановив місце народження письменника Володимира Винниченка, знайшов перші метричні записи про народження Кропивницького і Винниченка. Смоленчук - засновник і фундатор меморіальних музеїв М.Кропивницького в Бобринці і Кіровограді на колишній Болотянній, Ю. Яновського в Нечаївці й

І.Микитенка в Рівному, янгол-охоронець меморіального будинку родини Тобілевичів у Кіровограді на колишній Знам'янській, літописець хутора Надії...

Смоленчук - автор опублікованих історичних повістей «Степи полинові», «Родня», «Степівчани» та романів «Ой, літав орел...», «Сиві покоління», «Білі банкетні». Його творчий доробок, видрукований за радянського часу, давно перетворився на бібліографічний раритет. Микола Кузьмович протягом півтора десятиліття був єдиним українським письменником у зросійщеному обласному центрі в серці України. Він благословив у світ десятки юних дарувань, що згодом переросли у митців слова.

За життя діяльність Миколи Смоленчука переслідувалася і цькувалася радянським режимом.

- Відлік його особистої драми почався із виклику до обласного управління КДБ, де з ним була проведена виховна співбесіда, - говорить співробітник Держархіву області Іван Петренко. - Після того до нього

ставилися, як до прокаженого. Зустрівши на вулиці, переходили на інший бік. Усі його розвідки не брали до друку. А його життя було сповнене небезпеки.

Узимку 1971 року, коли стало відомо, що Смоленчук читав працю Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», його двічі викликали на партійні збори філологічного факультету Кіровоградського педагогічного інституту ім. О.С.Пушкіна, де він працював. Науковця звинуватили в «антирадянщині» і виключили з партії. І жоден з колег не виступив на захист.

- Смоленчук не зрадив принципам і не відступився від своєї позиції. Письменник навіть міг, йдучи вулицею зі своїми студентами, співати гімн українців у вигнанні «Повій вітре», - підкреслив Олег Бабенко.

Нещодавно, у рамках виконання закону про «декомунізацію», міська влада Кіровограда перейменувала вулицю Пролетарську, яка знаходиться неподалік від садиби-музею Кропивницького, на честь Смоленчука. А тепер видано на кошти обласного бюджету книгу вибраних творів Миколи Смоленчука «Скарби золотого поля». Тираж невеликий, усього 200 примірників, тож книга буде роздана по бібліотеках.

ПОРТРЕТ «МЕНЕДЖЕРА УКРАЇНСЬКОГО РУХУ» ВІДТЕПЕР У КІРОВОГРАДІ

В обласному краєзнавчому музеї з'явився новий експонат – портрет Євгена Чикаленка, який намалював Фотій Красицький. Євген Харлампійович Чикаленко (1861–1929) – меценат і «культурний хазяїн», видавець, менеджер українського руху, літописець. Передає портрет його онука Євген Іванович Чикаленко. Полотно зберігалось як сімейна реліквія в родині більше ста років.

- Під час Другої світової війни його сховали на горищі, бо німці ходили по хатах і відбирали все, що могло бути цінним. А коли над будинком розірвався німецький снаряд, портрет був пошкоджений – у ньому з'явилася трикутна дірка, – пригадує Євген Іванович Чикаленко.

Відреставрувати полотно допомогла директор видавництва «Темпора» Юлія Олійник. Літературознавець Володимир Панченко запропонував передати портрет до Кіровоградського краєзнавчого музею, адже з цим містом пов'язані шість років життя Євгенія Харлампійовича. Тут він навчався у земському реальному училищі, одному з найкращих на півдні тодішньої України, став близьким до театральної родини Тобілевичів, подружився з Олександром Тарковським, який був його однокласником. Єлисаветградський період був надзвичайно важливим для становлення майбутнього благодійника.

Практично усе «національне відродження» профінансував мільйонер Чикаленко. Українські газети і журнали виходили за його рахунок. Студенти отримували від нього стипендії. Письменники - те, що сьогодні називається грантами. А політичні партії - фінансові ін'єкції.

Він знав усіх в тісному українському русі. І Грушевського, і Винниченка, і Міхновського, і Сергія Єфремова. У Центральній Раді складно

знайти хоч когось, хто не був би його приятелем. Точніше, його «каченням», якого Євген Харлампійович, за власним жартівливим виразом, «висидів». Більшу частину прибутку від свого маєтку Чикаленко вкладав у своє хобі - створення України.

Він намагався переконати Іллю Рєпіна, щоб той – подібно до поляка Яна Матейка – узявся за сюжети з української історії. Виділив «грант» Данилові Мордовцю для роботи над історичними творами рідною мовою. Коли померла восьмирічна донька, вирішив, що найкраще «вшанувати її пам'ять чимось корисним для громадянства», і заснував премію «За найкраще написану історію України в одному томі, призначену для середнього читача приблизно з освітою народнього учителя». А згодом виділив 25 тисяч рублів на будівництво у Львові Академічного дому – гуртожитку для студентів із Наддніпрянщини...

Величезного значення Євген Чикаленко надавав слову, тож не дивно, що саме він узявся за організацію першої на

Наддніпрянській Україні щоденної української газети. «Рада» виходила аж дев'ять років – до початку Першої світової війни.

Чи не найточніше про добровільну місію Чикаленка сказав Євген Маланюк: «Історія має і свій матеріальний бік, свою матерію, свою матеріальну тканину. І ту матеріальну тканину ткали Смиренки, Милорадовичівни, Леонтовичі, а в першу чергу і як головний керівник того ткацтва – той головний ткач – на протязі довгих-довгих десятиліть. Ткач, що був ніби ціле життя за лаштунками, в тіні, безіменно, без претензії на місце в історії – це був Євген Чикаленко».

Згодом у «Спогадах» Чикаленко із безліччю яскравих психологічних подробиць змалює груповий портрет діячів українського руху на межі ХІХ–ХХ століть. Микола Лисенко, Михайло Старицький, Володимир Антонович, Василь Смиренко, Олена Пчілка, Борис Грінченко, Володимир Науменко, Кость Михальчук, Сергій Єфремов, Володимир Винниченко – у цьому великому й строкатому колі самому Євгенові Харлампійовичу дісталася роль «магніту», об'єднувальної сили.

«Любити Україну треба не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені», – ці афористичні слова стали його внутрішнім імперативом.

В одному з листів до Євгена Чикаленка його літературний хрещеник Володимир Винниченко написав, не приховуючи пафосу: «Вірю, що прийдеться вибирати улицю чи плац для пам'ятника Вам». Датований він 24 липня 1908-го. Відтоді минуло понад 100 років, а пам'ятника Чикаленкові

немає й досі. А от вулиці уже дві – у Львові і Кіровограді. У нашому місті влада нещодавно перейменувала його іменем вулицю Медведєва. Вона починається від приміщення машинобудівного технікуму, у якому колись було реальне училище.

ПАРТШКОЛА, ДВА ТЕХНІКУМИ І ДВА ІНСТИТУТИ

Більшість будинків на центральній вулиці нашого міста були зведені у 50-60-ті роки минулого століття. Один з них, з якого й починається Велика Перспективна, - у 1956-му. Споруджувався він для партшколи за типовим проектом. Через десять років тут відкрили технікум з підготовки керівних кадрів когоспів та радгоспів, а у 1991-му - сільськогосподарський технікум. З 2001-го по 2011-й у цьому приміщенні

квартирував Кіровоградський юридичний інститут МВС України. Керівництво цього навчального закладу провело реставрацію будинку та зробило добудови до нього. Після закриття інституту тут оселилися слідчі та співробітники управління охорони громадського порядку УМВС в області. Зараз збираються розмістити у ньому Донецький медичний інститут.

Будинок споруджений у стилі еклектики з використанням елементів класичного стилю. Будівля має складний план з кількох виділених кутових частин. Композиційна побудова фасадів, які виходять на вулиці Велику Перспективну (Карла Маркса) та Леоніда Куценка (Василини), асиметрична.

Триповерхова будівля з підвалом є типовим представником будівель середніх навчальних закладів, які будували у 50-ті роки XX століття.

Ще один будинок-ровесник – п'ятиповерхівка навпроти міськвиконкому. Газета «Кіровоградська правда» у номері за 20 травня 1959 року помістила знімок новобудови з наступною текстовкою: «На розі вулиць Карла Маркса і

Тімірязєва виріс красивий п'ятиповерховий будинок. Зараз там тривають опоряджувальні роботи.

Незабаром десятки сімей кіровоградців справлять новосілля в благоустроєних квартирах. Увесь перший поверх займе їдальня».

ТАЄМНИЦЯ КІРОВОГРАДСЬКОГО БЮСТУ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Біографи Миколи Васильовича згадують лише одну його поїздку через наше місто. Це сталося улітку 1835 року по дорозі з Полтави у Крим. Проїхала карета письменника через Єлисаветград без зупинки, чи, можливо, заїжджала на поштову станцію, яка була тоді на місці нинішнього пивзаводу, - невідомо.

Друга за часом дата, яка пов'язує ім'я Гоголя з Єлисаветградом, - 12 січня 1903 року. У номері за цей день газета «Ведомости Єлисаветградского городского общественного управления» повідомляла: «Вследствие предложения господина Херсонского губернатора о разрешении господина управляющего министерства народного образования присвоить согласно ходатайства городской думы городским народным училищам наименования Балковскому — Николая Васильевича Гоголя, Быковскому — Василия Андреевича Жуковского. Просить господ попечителей упомянутых училищ сделать распоряжение об изготовлении с соответствующими надписями вывесок для этих училищ». На місці Балківського народного училища у 1936 році комуністи збудували з цегли Петропавлівської церкви двоповерхове приміщення СШ №26. Зараз у ньому інститут «Україна».

Про те, як у Єлисаветграді святкували 100-річчя з дня народження письменника, дізнаємося з журналу засідань Єлисаветградської міської думи за 1909 рік. 24 лютого дума відхилила клопотання директора гімназії (якої – не вказано), щоб місто узяло на себе половину витрат у сумі 300 рублів на влаштування групою середньо-навчальних закладів відзначення 100-річчя з дня народження М.В.Гоголя. Гроші просили для придбання для усіх 1700 учнів міських народних училищ брошури з описом життя та літературної діяльності письменника, а також його портретів. Та дума допомогла лише з одним: вирішила переговорити з Робертом Ельворті, щоб він надав у розпорядження міського управління свій заводський театр-їдальню для спектаклю, який мали поставити учні міських народних училищ у день свята 19 березня.

Є у нашому місті й вулиця Гоголя. Вона стала другою іменною в Єлисаветграді після Пашутінської. 20 березня 1909 року міська дума розглянула довідку міської управи про перейменування вулиці Безпопівської на вулицю Гоголя і дала на це згоду та порушила клопотання перед губернатором про перейменування вулиці. Цим же рішенням міська дума відкрила кредит у розмірі 25 рублів для виготовлення 23 емальованих табличок з назвою «Вулиця Гоголя». Їх збиралися прикріпити до будинків на пересіченнях вулиці з іншими вулицями.

На той час усі перейменування затверджував губернатор, і це сталося аж через дев'ять місяців. У номері за 6 січня 1910 року газета «Голос Юга» надрукувала наступну замітку: «Улица Гоголя. Начальник губернии утвердил постановление городской думы о наименовании Беспоповской улицы и части Успенской улиц до собора — улицей имени Н.В.Гоголя». А у номері за 23 березня газета писала: «Городской управой лишь теперь изготовлены таблички с новым наименованием Успенской улицы. На днях они будут прибываться на кварталах улицы Гоголя».

Була у нашому місті за радянської влади і школа імені Гоголя. Ім'я письменника носила семирічка для дівчат №31, яка заходила по вулиці Гоголя, у кварталі між вулицями нині Тарковського та Михайлівською. 25 лютого 1952 року

міська влада Кіровограда присвоїла школі ім'я М.В. Гоголя. А у 1974-му школу закрили.

Є у Кіровограді і бюст Гоголя. До останнього часу він стояв на полиці у майстерні скульпторів В. Френчка та Г. Савченка. А нині він у відділі мистецтв бібліотеки ім.Чижевського. Хто його виготовив, де він був встановлений і коли? - поки що це не встановлено.

Разом з тим, уже зо два десятки років один місцевий журналіст періодично видає на сторінках друкованих та інтернет-видань свою дезу. А вона така: «21 лютого 1902 року в Єлисаветграді з нагоди 50-річчя від дня смерті Миколи Гоголя громадськість міста спорудила пам'ятник письменнику, один з перших у Російській імперії. Бюст, виконаний скульптором Борисом Едуардсом, було встановлено на вулиці Безпопівській. З 1972 року перебуває на реставрації». У цьому повідомленні правдою є хіба що останнє речення.

Бюст Гоголя справді стояв у будинку, чи на будинку – у кожного з очевидців цього своя версія, - на розі вулиць Гоголя та Шульгиних. Але коли і хто його встановив – невідомо. До 2008 року він лежав на складі сусіднього ЖЕКу. А потім про нього згадали у міськвиконкомі і вирішили встановити у сквері напроти магазину «Дитячий світ». Так бюст потрапив до майстерні скульпторів. Та оскільки влада не завершила розпочату справу, бюст став припадати пилюкою у майстерні...

За однією з версій, він міг бути виготовлений на кошти попечителя Балківського народного училища і встановлений у його приміщенні. Коли у 1935 році будували нову двоповерхову споруду для майбутньої СШ-26, старий

корпус училища знесли, а бюст на час будівництва відвезли на склад комунального підприємства. А потім хтось його відніс до будинку по вулиці Гоголя. За іншою версією, бюст виготовлений у скульптурній мастерні Рапалло, яка знаходилася у будинку Шевякова по вулиці Дворцовій в Єлисаветграді, навпроти колишнього ресторану «Весна».

Автор цих рядків не виключає, що бюст був виготовлений до відзначення 100-річчя з дня смерті письменника. Газета «Кіровоградська правда» у номері за 4 березня 1952 року повідомляла: «Обласне товариство «Укоопхудожник» виготовило кілька скульптур, портретів М.В.Гоголя та ілюстрацій до творів письменника. Над ними працювали художники Д.Васильєв, А.Назаров, Б.Вінтенко та інші». Не виключено, що ця скульптура або ж була встановлена у школі №31, або ж її забрав додому скульптор-автор, який проживав у вищезгаданому будинку по Гоголя. Та це усе припущення. Сподіваємося, що знайдемо розгадку таємниці бюста Гоголя з допомогою читачів.

ЧИМ НЕ ЄВРОПА?

З появою перших газет у Єлисаветграді, їхні сторінки заповнили рекламні повідомлення. Приміром, у найбільш відомій дореволюційній газеті міста «Голосі Юга», яка виходила форматом А1, перша та четверта сторінки були відведені під рекламу. А якщо її було забагато, то газета друкувала оголошення й на початку другої сторінки. З цих повідомлень сьогоднішній читач може дізнатися багато чого цікавого про тогочасне життя. Приміром, в одному з номерів за 1912 рік газета помістила отакі два оголошення: «Первая в Елисаветграде дамская парикмахерская Иды Даин-Гольдштейн, Ивановская улица, дом Зархе, имеются в большом выборе во всех цветах волос готовые новые прически "baby". «Склеп продается на 3 или 5 человек на Петропавловском кладбище. Спросить у сторожа Алексея или в конторе "Голоса Юга"».

У перше десятиріччя ХХ століття газета повідомляла про нові види реклами. Зокрема, про застосування електричної енергії для освітлення віконних вітрин магазинів. Для цього потрібно було взяти дозвіл у міській управі. Так у номері за 23 травня 1907 року «Голос Юга» повідомляла: «Нарушение правил. В магазинах, пользующихся электрической энергией с городской станции, устраиваются с нарушением правил и без разрешения управы дополнительные установки электрического освещения. Городская управа поручила заведующему елисаветградской станцией городскому инженеру Тамму, в случае, если установки не будут сняты, прекратить отпуск электрической энергии для этих магазинов».

Афішна тумба на Міському бульварі (нині - площа Героїв Майдану) від вулиці Московської (Чміленка), зліва – міська управа, 1912 рік

Окружный суд (Апеляційний суд області), на розі В.Пермської та Великої Перспективної вулиць, 1911 рік

У 1909 році трамвайні вагони почали обклеювати оголошеннями, а управління трамваю випустило ширші білети, щоб на зворотньому боці друкувати оголошення фірм. У тому ж році міська управа здала в оренду пану Гопану усі міські лавки на бульварі для «для надписывания на них рекламы».

1855 році у Берліні з'явилися перші афішні тумби. На них розклеювали концертні і театральні афіші, а також рекламні оголошення. Коли подібні тумби почали ставити на вулицях Єлисаветграда – поки що невідомо. Якщо судити з дореволюційних фотографій нашого міста, то

стояли вони в основному на двох центральних вулицях – Дворцовій та Великій Перспективній.

У Єлисавеграді одним з орендарів афішних тумб був Шлема Гершкович Гопан. 3 жовтня 1910 року він звернувся з листом до міської управи, у якому писав, що «28 жовтня нинішнього року закінчується трирічний термін договору зі мною на оренду міських стендів для розклеювання афіш та оголошень по місту... прошу міську праву здати мені їх ще на три роки на таких умовах: орендну плату залишити у 1502 рублі на рік з тим, що я зобов'язуюсь побудувати ще 18 круглих триаршинних стендів, які прошу поставити на Великій Перспективній та Дворцовій вулицях, а наявні нині на цих вулицях 26 стендів меншого розміру перенести на інші вулиці і поставити за вказівкою міської управи...». Новий дозвіл Соломон Гопан отримав, але уже із більшою орендною платою та необхідністю побудувати більше стендів, ніж він це планував. Та невдовзі орендар помер і справами стала завідувати його дружина Естер.

Власники та орендарі афішних тумб, щоб не втрачати клієнтів і прибутку, оперативно інформували міську управу про тих, хто розміщує свою рекламу у недозволеному місці, і таких влада карала. 25 лютого 1912 року Естер Гопан зверталася до міського голови із проханням «розпорядитися про заборону утримувачам біоскопу, патеграфу та ілюзіону самостійного розклеювання своїх афіш і підтвердити їм, що за таку розклейку, чи навіть розноску, встановлена містом плата на мою користь, яку вони зобов'язані вносити мені... названі підприємці наносять мені велику шкоду і лишають мене можливості бути сумлінним контрагентом міста, оскільки прибутки від міських щитів є єдиним джерелом існування для мене і семи сиріт-дітей, не говорячи вже про те, що за контрактом я несу серйозні обов'язки, які полягають у великій орендній платі до 2000 рублів, тоді як попередній орендар платив лише 650 рублів, і, крім того, я зобов'язана також установити ще 20 нових стендів, які також мають обійтися мені не менш як у 1000 рублів».

У свою чергу орендар театру Елькінд був одним з тих, кого не влаштовували ціни Гопана, про що він писав у міську управу. Скаржився, що за угодою з міською управою про оренду Гопан повинен брати «с газетного листа 2 рубля 50 копеек» і таку ж суму за афішу, яка висітиме на тумбі три доби. А от Гопан дере з Елькінда та йому подібних по 4 рублі 50 копійок.

Стенди для розклеювання афіш були не єдиною формою реклами на вулицях міста. Так у 1909 році у міську управу звертався Федір

Феофілович Критинін із проханням надати йому виключне право на встановлення світлової реклами. В одному з найбільш людніших місць він збирався встановити екран розміром 4х4 сажени та будку для світлового апарату. Обіцяв рекламувати за допомогою вдосконаленого прожектора і сильного електричного світла «художні й оригінально виконані фарбами і фотографуванням малюнки з позначенням фірми і її продукту».

Єлисаветградська міщанка Мирля Абрамівна Меєр просила надати їй дозвіл на прийом реклами для її розміщення на усіх лавках міста строком на 10 років. Зобов'язувалася сплачувати у міську казну перші два роки по 100 рублів щороку, а в наступні вісім років – по 200 рублів.

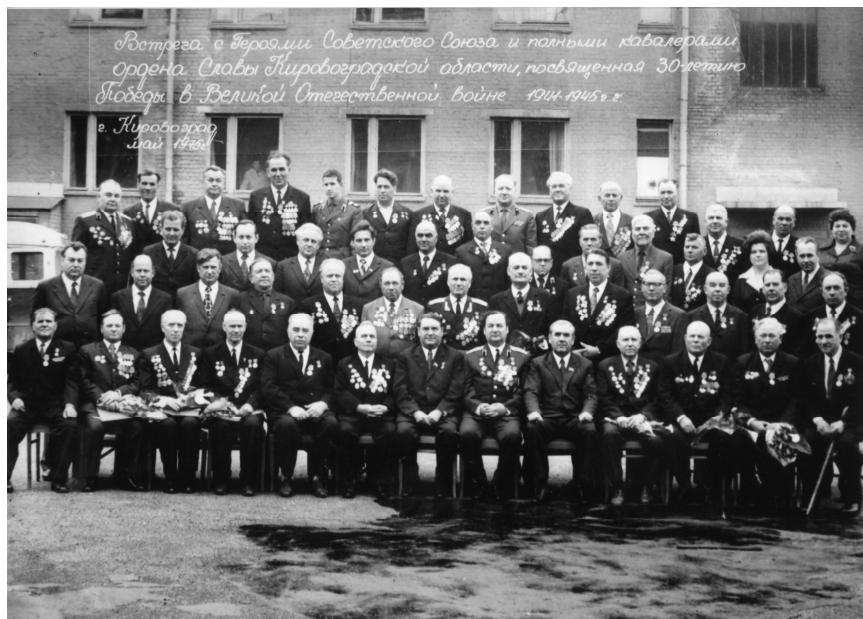
Фастівський міщанин Мендель Борухович Черкаський просив дозволу влаштувати в Єлисаветграді зовнішню світлову рекламу для демонстрації оголошень торговельно-промислових підприємств на Великій Перспективній вулиці у будинку Барського при «Північному» готелі. А утримувач Американської фотографічної майстерні Тверишінов просив дозволу на розміщення світлової реклами у саду Елькінда біля літнього театру. Орендарка міського саду Олена Генріхівна Бейковського у травні 1912 року просила дозволу поставити на стовпах два рекламні щити розміром 9х2 аршини на розі вулиці Дворцової з вулицями Великою Перспективною та Пашутінською.

У номері за 4 грудня 1907 року газета «Голос Юга» надрукувала наступну інформацію: «Мы не отстаем. Одним из местных предпринимателей заключено соглашение с городом на устройство на главных остановочных станциях трамвая щитов, на которых будут привешены вывески-рекламы. Концессия сдана на 5 лет. Словом, все на заграничный манер: электрическое освещение, широкая уличная реклама. Чем не Европа?»

КІРОВОГРАДСЬКІ ГЕРОЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«Мужньо билися на фронтах Великої Вітчизняної війни жителі Кіровоградської області. Понад 85 тисяч з них нагороджено орденами і медалями, 135 удостоєно звання Героя Радянського Союзу, а Маршал Радянського Союзу П.К.Кошовий за розгром кримського угруповання ворога та бої у Східній Пруссії і генерал-майор авіації О.Ю.Мазуренко за вмілі дії на Балтиці, Чорному морі і на Півночі – двічі Героя Радянського Союзу. 27 воїнів – уродженців Кіровоградщини – повні кавалери ордена Слави». Це цитата з тому «Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область», який вийшов друком у 1972 році.

.Побратимом Олександра Матросова став уродженець села Лозувата Ульяновського району Архип Маніта, який кинув своє гаряче серце на ворожий кулемет у Берліні, за кілька днів до Великої Перемоги. Подвиг Миколи Гастелло повторив уродженець села Велика Виска Маловисківського району Євген Жердій. Таллаліхінцем став уродженець села Кропивницьке Новоукраїнського району Василь Колісніченко. В одній будівельній бригаді з Олексієм Маресьєвим зводив Комсомольськ-на-Амурі уродженець Добровеличківського району Петро Шемендюк. Разом з Маресьєвим він закінчив аероклуб і навіть звання Героя був удостоєний одним і тим же Указом, що і Маресьєв.

Серед Героїв-кіровоградців – представники всіх родів військ, різних поколінь. В неповні 18 Героями стали кулеметник Володимир Крюченко із Знаменського району і розвідник Василь Галушкін з Кіровограда. Найстаршому з Героїв – дивізійному комісару гвардії полковнику Денису Матвійовичу Осадчому з Бобринецького району було 46.

Слід відзначити, що і в боях за визволення самої Кіровоградщини, у 1943-1944 роках, понад 500 радянських воїнів 26 національностей також удостоєні Золотих Зірок Героїв.

А ось цю фотографію приніс у редакцію кіровоградець Микола Матвієнко, син Героя Радянського Союзу Миколи Литвинова. У травні 1975 року, напередодні 30-ї річниці перемоги у Другій Світовій війні, керівництво області зустрічалося з Героями Радянського Союзу та повними кавалерами ордена Слави (їх ще називали «солдатськими Героями»), які на той час

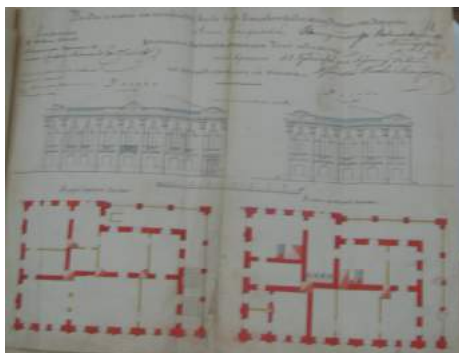
проживали на Кіровоградщині. Якщо хтось і не з'явився на цю зустріч, то з поважної причини - за станом здоров'я. Давали знати про себе фронтові поранення, тож з кожним роком ряди ветеранів рідшали. Останній з Героїв з цієї фотографії пішов з життя кілька років тому. Що стосується уродженців нашої області, які стали Героями Другої Світової війни, останнім пішов з життя у 2012-му у віці 98 років уродженець села Варварівка Новоукраїнського району Леонід Миколайович Філіпенко. У роки війни він був командиром батальйону. Героєм став у квітні 1945-го у званні капітана. Похований у білоруському Вітебську.

БУДУВАВ У ЧАСИ АНДРІЯ ДОСТОЄВСЬКОГО

В «Описе фасадів и планів, утверджених начальником Херсонського поселення» за 1860 рік по місту Єлисаветграду є заява міщанина Якова Івановича Авраменка, у якій він просить дати дозвіл на спорудження кам'яного одноповерхового будинку по вулиці Великій Пермській. Цей будинок під номером 74 зберігся до наших днів. На кресленнях є помітки та підпис архітектора Іллі Акимовича Шиліна.

Одноповерхова будівля без підвалу на цоколі збудована у стилі еклектики з елементами «цегляного» стилю. У плані прямокутна, розташована перпендикулярно вулиці. Головний фасад асиметричний. Парадний вхід зліва підкреслений з обох боків лопатками. Збереглися першопочаткові двополі вхідні двері з фрамугою над ними. Ганок головного входу з двох ступеньок сірого граніту. Вікна головного фасаду з'єднані між собою цегляною гірляндою та кожне має свій замковий камінь.

У багатоступінчатому фризі та карнизі використані народні мотиви. В інтер'єрах деяких кімнат збереглися на стелі розетки та ліплення.

За радянських часів у будинку були гуртожиток медтехнікуму, дитячий садок, склад міськвно... За більш, ніж 150-літню історію будинок Авраменка зазнав чимало змін: його добудували у глибину подвір'я, змінено внутрішнє планування, втрачено елементи внутрішнього декору... Разом з тим, серед фоновієї забудови він виглядає нарядно завдяки вдало підібраним декоративним елементам фасаду та дотриманню хороших пропорцій.

У вищезгаданому документі є більше десятка планів будинків, на яких стоїть підпис Шиліна. З них збереглися до наших днів лише кілька. Один з них будинок Ганни Самохваловою по вулиці Петровській (Шевченка) на розі з вулицею Невською (Пашутінською). Нині його адреса - вулиця Шевченка 21/27.

Якщо судити з креслення, то це мав бути красивий оригінальний будинок, один з кращих на Петровській вулиці. Та якщо подивитися на нинішній стан будинку, то можна зрозуміти, що архітектурні смаки нащадків змінили його до невпізнання.

СОЛОНЕ ОЗЕРО ПЕТРООСТРОВА

У Зінов'євській газеті «Червоний шлях» за 8 жовтня 1929 року була надрукована замітка «Зверніть увагу на озеро у Петроострові»:

«У Хмельівському районі знаходиться озеро, що йому народні перекази приписують цілющу силу. Озеро це знаходиться майже всередині села Петроострів й перші спроби використовувати озеро для потреб лікування з одного боку, а для видобування солі з другого, народні перекази відносять до перших днів виникнення села.

Якийсь козак Петро спільно з невідомим євреєм утворили були компанію з видобування з озера солі. Але компанія ця через непорозуміння спільниками, які не могли поділити прибутків, розвалилася і Петро, залишившись без спільника, і не маючи змоги використовувати озеро, забив головне джерело й припинив видобування солі.

Пізніше, у другому джерелі озера загинув бугай і громада забила й це джерело. Але, незважаючи на це, в озері й тепер є достатня кількість води, що зникає під час великих посух..

Оскільки в озері солоня вода, то в ній не живуть жаби, й усі спроби селян розводити очерет на дали жодних наслідків.

Мешканці села Петроострів й околициніх місцевостей купаються в озері й лікуються від різноманітних хвороб, але все це тимчасово залишається без відповідного дослідження».

Голова сільської ради Петроострова Тетяна Єфіменко говорить, що існує кілька легенд про вищезгадане озеро. Дехто з місцевих жителів називає його місцевим Куяльником і займається лікувальним купанням у ньому. Проте досі властивості озера не досліджені. Тетяна Миколаївна збирається запросити

до села фахівці, яку візьмуть проби води та дадуть висновок, чи насправді озеро має лікувальні властивості. Якщо це знайде підтвердження, то не виключено, що на березі ставка з'являться будиночки для тих, хто надумав приїхати до Петроострова для оздоровлення.

КІНЬМИ ЗАЛІЗНИМИ

У зінов'євській газеті «Червоний шлях» за 6 жовтня 1927 року була надрукована рецензія на першу поетичну книгу 17-річного С.Голованівського «Кіньми залізними» (так тоді писали прізвище відомого українського поета Сави Голованівського), яка вийшла у місцевій друкарні.

«Подія знаменна для нашого Зінов'євська. Настирливість Сави Голованівського одержала успіх і ми маємо невеличку книжечку поезій молодого поета «Кіньми залізними» свого видання», - писав рецензент Гр. Робота.

У книжці було 16 віршів. Останній - «Осінь» - датований 1927 роком. Хто ховався за псевдонімом «Гр. Робота» - невідомо. Та по рецензії відчувається професіоналізм її автора. А він звернув увагу на ряд недоліків у творчості молодого поета. Зазначив, що у віршах багато запозичень у Шевченка, Тичини та Сосоюри, «порушення законів милозвучності української мови», русизми та невластиві українській мові звороти, прості, частіше дієслівні, рими...

«Це не все, але нехай і воно пригадає авторові, що крім настирлової волі слід мати упертий незламний нахил до праці над собою. А є надія, що після упертої праці над собою, над своєю творчістю, автор зможе дати значно кращий подарунок нашій суспільності», - закінчує свій аналіз рецензент. Очевидно, молодий поет прислухався до порад, бо згодом став відомим поетом.

Народився Сава Овсійович Голованівський 29 травня 1910 року у селі Єлизаветградівці (нині Олександрівського району) у родині мельника. Після семирічки закінчив профтехшколу у Зінов'євську. У 1927-1929 роках навчався в Одеському, а в 1929-1930 роках у Харківському сільськогосподарських інститутах. Під час Другої Світової війни був військовим кореспондентом газет "Красная Армия" та "За честь Батьківщини". Упродовж шістдесяти років творчого шляху видав понад три десятки збірок поезій та поем, працював у жанрах прози, драматургії, публіцистики та художнього перекладу. Серед українських

інтерпретацій поета такі значні твори, як поема "Полтава" О. Пушкіна, поеми В. Маяковського, драма "Рюї Блаз" В. Гюго, роман у віршах "Дон Жуан" Дж. Байрона та ін. З притаманним йому тяжінням до філософізму добре зарекомендував себе і як живописець та публіцист. Помер Сава Голованівський 2 травня 1989 року. Похований у Києві.

ЇХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ

Тринадцять років тому на околиці села Мошорине Знам'янського району відкрили пам'ятний знак з написом: «Цей хрест встановлений на місці садиби українського козака, поета, філософа Семена Климівського». Він відомий через авторство пісні «Їхав козак за Дунай». Пісня стала народною, її перекладали найкращі поети того часу, варіації на тему невмирущого творіння писали найвідоміші композитори, зокрема Людвіг ван Бетховен.

Відомий український історик та фольклорист, перший ректор Київського університету імені Святого Володимира Михайло Максимович назвав ім'я Климівського у передмові до книги українських народних пісень: *“Сія пісня складена козаком Семеном Климівським, якому, напевно, належить і чимало інших, що лишилося невідомим... Климівський жив близько 1724 року, написав... поему про правду і великодушність благодійників, яка зберігалася в імператорській бібліотеці.”*

Є припущення, що Семен Климівський здобув добру освіту у Києві, знався на літературі, філософії, музиці. Він не побоявся порадити Петрові I, аби “був смиренний перед народом”. Розгніваний цар наказав заслати нахабу якомога подалі. Отак і опинився сміливець серед безкрайого степу на Херсонщині. Поставив хату, завів пасіку, започаткував село, де панували мир і злагода. Почувався щасливим і дожив до глибокої старості. За деякими свідченнями, майже до кінця XVIII століття. А його пісня стала безсмертною. І звучить багатьма мовами. Бо сюжет близький усім, незалежно від національності й географічного положення. У всіх народів проводжають хлопців на війну, а дівчата плачуть, ламаючи білі руки.

Уперше пісню опубліковано у виданні: Прач И. Собрание народных русских песен с их голосами. Спб., 1790 (2-е вид. 1806; 3-е вид. 1815). Михайло Максимович вмістив її у своїй збірці Малороссийские песни. М., 1827, с. 83-84). Протягом XIX ст. пісня «Їхав козак за Дунай» друкувалася у багатьох пісенниках. Сюжет твору навряд чи варто прив'язувати до якоїсь історичної

події. Хоча окремі дослідники відзначають можливість того, що пісня була написана козаком харківського полку як враження від невдалих турецьких походів Петра I, перший з яких відбувся в 1710 році, приблизно в час створення пісні. Герой не дуже впевнено обіцяє повернутись через три роки. Досить точно означено тривалість всіх тих походів. Саме три роки жорстоких військових дій. Проте число три може бути просто символом, в українців воно завжди мало сакральний зміст.

Та й сам «Дунай» у фольклорній традиції нерідко символізує просто ріку. Мотив розлуки козака з коханою дівчиною, образний лад пісні, характер мелодії дають підстави називати її романсом.

Авторство пісні «Їхав козак за Дунай» першим підтвердив російський історик Микола Карамзін. У 1905 році історик Всеволоду Срезневському пощастило відшукати в особистій бібліотеці Петра I та опублікувати два рукописні твори «Про правду і великодушність благодійників» та «Про правосуддя начальників», які підписав «негоднейший раб харьковский козак Семен Климов».

Закінчував своє життя Климовський наприкінці XVIII ст. у степах колишнього Дикого Поля, де він разом із приятелем заснував хутір Припутні. Саме тут старого поета застав Микола Левицький, який у 1818 році надрукував на сторінках харківського журналу «Украинский вестник» свій нарис-спогад «Деревня Припутни (Херсонской губ., Елисаветгр. уезда)». Нарис цей віднайшов Григорій Нудьга і вмістив його в своїй книжці «Козак. Філософ. Поет». Однак, його знахідки були б неповними, якби не краєзнавець з Нової Праги Федір Плотнір, який знайшов архівні дані про місцезнаходження зниклого нині хутора Припутні. Його давно немає: останні мешканці вибралися звідси під час голодомору 1932-1933 років.

У ЦИХ СТІНАХ НАВЧАВСЯ ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ

Сьогодні, 5 жовтня, у Кропивницькому відбулося відкриття меморіальної дошки видатному польському письменнику Ярославу Івашкевичу, встановленої на приміщенні колишньої Єлисаветградської чоловічої гімназії по вулиці Шевченка. Він навчався у цих стінах у 1904-1909 роках.

В урочистях взяла участь консул республіки Польща в Україні Алісія Томашик (на знімку). Вона, зокрема, зазначила, що їй приємно брати участь у цьому заході, оскільки Ярослав Івашкевич був її колегою, десять років займався дипломатичною роботою. Меморіальна дошка встановлена з ініціативи польських журналістів міста на

кошти Міністерства закордонних справ Польщі у рамках конкурсу на реалізацію цільового завдання «Співпраця з польськими громадами і поляками за кордоном в 2016 році».

Ярослав Івашкевич народився 20 лютого 1894 року у селі Кальник (тепер Вінницька область). Батько Болеслав навчався у Київському університеті (разом з Фадеем Рильським, батьком Максима Рильського), але за участь у польському повстанні 1863 року був виключений з університету і, відбувши покарання, якийсь час працював домашнім учителем, доки не знайшов скромну посаду бухгалтера цукрового заводу, на якій працював до кінця свого життя.

У 1902 році, після смерті батька, велика родина (Ярослав був наймолодшим, а крім нього, в сім'ї було три сестри та брат) залишилася без засобів до існування. Спочатку Івашкевичі перебралися у Варшаву, де мешкали два роки (1902-1904), а потім надовго оселилися у Єлизаветграді. У «Книзі моїх спогадів» він пише: *«після проголошення російсько-японської війни ми переїхали з Варшави до Єлизаветграда, де я два весняні місяці терміново і ретельно готувався до екзаменів під керівництвом одного із учителів місцевої гімназії. Після іспитів я став учнем першого класу. В Єлизаветградській гімназії провчився п'ять років, переходячи із класу в клас без проблем, і навіть почав вчитися в шостому класі, доки моя мама не вирішила відвезти мене до Києва».*

У 1909 році Ярослав став навчатися у шостому класі IV київської гімназії. Закінчив її у 1912 році, і у тому ж році вступив у Київський університет на юридичний факультет. У 1918 році, після закінчення університету, приїхав у Варшаву, де відразу потрапив у вир суспільного та культурного життя. У 1922-му одружився і на довгі роки замешкав у селі Ставицько, передмісті Варшави, де й помер 2 березня 1980 року...

Першим твором Івашкевича, стала поема «Молодість пана Твардовського» (1912-1915), побудована на жартівливій грі з різними літературними образами. Другим була повість «Втеча у Багдад», написана взимку 1916-го у Саратові, куди, у зв'язку з війною, на деякий час був евакуйований Київський університет. Упродовж 1916-1918 років Івашкевич написав також поетичні збірки «Восьмивірші», «Діонісії», «Касиди», витримані у модерному дусі, та повісті «Зенобія Пальмура» й «Осінній бенкет», які вийшли друком уже у Варшаві.

До української тематики Івашкевич звернувся у трилогії «Слава і хвала», у повісті «Заруддя» (1976), ряді віршів, оповідань та есе, незакінченій книзі «Подорож по Україні». Численні статті, спогади, відгуки Івашкевича позначені глибоким знанням українського фольклору та літератури. Окремі твори Івашкевича переклали М. Бажан, Д. Павличко, О. Медущенко, О. Ленік, Вал. Шевчук та ін.

Упорядковуюючи збірку поезій «Повернення в Європу» (Варшава, 1931), Івашкевич включив до неї свій переклад ліричного послання Євгена Маланюка «До Ярослава Івашкевича», рядок з якого винесений у заголовок (до речі, передує йому у збірці вірш Я. Івашкевича «Прага» із присвятою Є. Маланюкові). Ріднило двох митців захоплення поетичним словом, але була у них і ще одна спільна сторінка їхнього життя – Єлисаветград. Майже одночасно довелось їм у цьому місті здобувати освіту (Є. Маланюк у 1906-1914 роках навчався у реальному училищі). Ярослав Івашкевич згодом із сумом нарікав: *«Жалкую, що нема змоги відвідувати колишній Єлисаветград, адже там я залишив частку свого дитячого серця, там починалися мої гімназичні роки».*

До речі, старий Єлисавет з його потужною польською общиною відізнався у відомому романі Івашкевича «Слава і хвала». Ось як про це розповідає сам письменник, відповідаючи на лист одеського краєзнавця А. Володимирського: *«Звичайно, я знав добру Одесу з розповідей, з того, що там жили мої родичі і знайомі, і назви вулиць як Рішельєвська, Дерибасівська, Ланжеронівська запам'ятовувалися мною через свої особливості. При цьому я жив в Єлисаветграді і навчався в Єлисаветградській гімназії з 1904 по 1909 рік. Єлисаветград був, так би мовити, у сфері впливу Одеси, і там було багато одеських жителів, одеської преси. Був і обмін жителями. Сім'ю Юрія Олеші я знав у Єлисаветграді до її від'їзду в Одесу. Вся історія Гані Вольської (Ганки Вальської) проходила між Єлисаветградом (не Одесою), Петербургом, Нью-Йорком і Парижем – майже так, як у моїй книзі».*

Ярослав Івашкевич - двоюрідний брат польського композитора Кароля Шимановського. У своїй книзі «Музичні твори» присвятив цілий розділ згадкам про Єлисаветград та стосункам з Каролем. *«Пам'ятаю момент, - пише Івашкевич, - коли на початку літа 1906 року Кароль надіслав до Єлисаветграда свою скрипкову сонату, і було організовано її виконання в колі самих близьких. Все сімейство, Нейгаузи, Пишиховські, Таубе, зібрались у салоні будинку Шимановських, щоб послухати твір. Виконавцями були Фелікс Шимановський і старий скрипаль, поляк Яндель...*

...Тільки в 1917 році Шимановські знову поселились у Єлисаветграді, в старому будинку на Безпоповській».

Єлисаветград називає «занедбаним містечком Херсонщини», яке не залишило особливих вражень, проте з теплотою згадує перебування в ньому, оскільки *«єлисаветградська епоха – це епоха, в якій неподільно панувала моя мама».*

СПЕРШУ БУЛИ «ЧИСТКИ» В МІЛІЦІЇ, ТЕПЕР - ЛЮСТРАЦІЯ

Періодичні «чистки» у рядах міліції, або як сьогодні модно говорити – люстрації, більшовики стали проводити з 1922 року. Які це мало наслідки, описав у своїй книзі «Сторінки історії міліції Кіровоградщини» Георгій Харічкін, який був начальником відділу карного розшуку УВС Кіровоградської

області з 1965 по 1979 рік. Це дослідження історії міліції краю вийшло у 1991 році у... трьох примірниках, віддрукованих на машинці «Ятрань».

«Милиция уезда после этого подвергалась чистке и в июле, и в ноябре 1923 года, а также в последующие годы, - писал Харічкін. - При этом получалась какая-то чехарда. Вроде на службу брали лучших из лучших демобилизованных красноармейцев, членов КНС, а через полгода-год глядишь - они как непригодные зачислялись в кандидаты на увольнение. Текучесть личного состава доходила до 70-80%, редко кто из работавших в милиции в двадцатые годы дослуживался до пенсии».

У вересні 1925-го чергову чистку у Зінов'ївській окружній міліції назвали більш м'якіше - «перевірка особового складу». Звільнили 46 чоловік, зокрема два начальники райвідділень міліції. Так у Знам'янці звільнили начальника та шість міліціонерів, на місце яких узяли колишніх червоноармійців. Після такої перевірки 35% особового складу міліції округу мала стаж служби у міліції менше шести місяців.

«Такой проходной двор в органах существовал по тридцатые годы, пока наконец руководящие инстанции не поняли, что брать в милицию с «улицы», хотя и хороших, но не прошедших специальной подготовки, не знающих законов, все равно, что бросать человека в бурное море в утлом челноке, заранее допуская, что первая же шальная волна потопит суденышко, - зазначав Харічкін. - Но, наверное, экономика того времени не позволяла улучшить положение. Лишь спустя несколько лет поняли, что одной заменой личного состава путем увольнения делу не поможешь. Стали открываться милицейские школы, на службу в милицию все чаще направлялись способные комсомольцы, коммунисты, в учебных пунктах проходили профессиональное обучение, осваивая основы милицейской службы и законы»

АДЖАМКА-FOREVER

Таку назву має сайт села Аджамка (<http://adzhamka.at.ua>). На нашу думку, це один з кращих сайтів сільських громад Кіровоградщини. Створив його 65-річний Василь Данилович Богуненко, колишній культпрацівник, а нині пенсіонер. Допомагає йому учитель місцевої школи Григорій Придибайло. Тут можна прочитати останні новини, ознайомитися з історією села у фактах та фотографіях, зі створенням та роботою місцевих підприємств, з повсякденним життям села у різні часи, зокрема з родинними святами та масовими заходами радянських часів.

Зліва на знімку уродженець Аджамки Яків Цупрій

А ось цю фотографію надала для розміщення на сайті сім'я Козленків.

- За кермом саморобного автомобіля його автор – інвалід війни Павло Григорович Козленко. Зроблена фотографія приблизно у 1959 році. Автомобіль їде перед мостом через річку Аджамку. Міст тоді був дерев'яний, а глибина річки дозволяла пірнати у воду з мосту головою вниз. Дорога - "кам'янка", а по боках, як видно з фото, стояли тесані кам'яні стовби. На задньому плані 8-ма сотня, вулиця Боженка.

Поселення Аджамка засноване козаками. У 1754-59 і 1761-64 роках село входило до складу Слобідського козацького полку. Було поділене на дев'ять сотень. Цей умовний поділ зберігся до наших днів. І коли Аджамці кажуть, де хто проживає, то називають першим не вулицю, а номер сотні.

Цей автомобіль, - продовжує Василь Данилович, - Павло Григорович, до речі, мій родич, побудував в домашніх умовах. Мені теж довелося одного разу на ньому прокататися. Позаду було одне колесо, яке відповідало за повороти вправо та вліво. А передні колеса були ведучими. Спочатку у конструктора не було потрібного редуктора для рульового управління і автомобіль при повороті руля вліво повертав вправо. Але потім Павло Григорович десь знайшов потрібного редуктора і його триколісний автомобіль повертав уже як того хотів водій. Пам'ятаю, одного разу Павло Григорович потрапив у невелику аварію – з'їхав у кювет. І хоча ніхто серйозно тоді не постраждав, більше він не виїжджав з подвір'я. Павло Григорович ще живий, йому 93 роки, тож здоров'я уже підводить.

Інше цікаве фото, з виставлених на сайті, зроблене з берега другого ставка 4-ї сотні.

- Це було приблизно у 1970-х роках, - говорить Богуненко. - Серед білого дня в один з сільських ставків упав військовий літак з Канатового, військового аеродрому, що був неподалік від села. Тоді розповідали, що сталося це через технічні помилки обслуговуючого персоналу – щось там не закрили. Пілот катапулювався і приземлився на березі ставка у кавунах діда Панаса. Біля ставка зібралося ледь не півсела подивитися на пригоду. Водій мотоцикла з коляскою, поспішаючи до ставка, так задивився, що мотоцикл на схилі перевернувся. Оперативно прибули військові, розігнали зівак. Мені вдалося зробити знімок, як краном діставали літака з води. Один з військових побачив фотоапарат, і побіг до мене, збираючись засвітити плівку. Та мені вдалося втекти. Тоді розповідали, що пілот не винний був. Та перед цим з ним сталося подібне в Німеччині, де він також загубив літака, а сам катапулювався. Після того його перевели служити у Канатове. А після цієї пригоди взагалі списали на пенсію. Знайомий казав, що недавно бачив цього пілота у Кіровограді.

Взагалі на головній сторінці сайту села Аджамка більше 20 розділів. І майже усі вони уже мають наповнення. Ведучий сайту Василь Данилович Богуненко звернувся до односельчан з проханням приносити свої родинні фотографії для розміщення на сайті. І люди охоче відгукуються на це прохання.

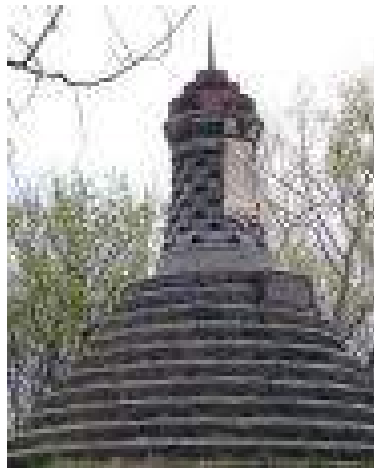
ЦАРСЬКА КОЛОНА У НОВІЙ ПРАЗІ

У селищі Нова Прага Олександрійського району є напівзруйнований пам'ятник, на якому не вказано, коли й кому він встановлений. А ось що про нього писав журнал «Север» за 6 червня 1893 року: *«Новый памятник. На днях, в посаде Новая-Прага, Александрийского уезда, Херсонской губернии, происходило открытие колонны, сооруженной на средства местного земства, в память пребывания Их Императорских Величеств в губернии, в 1888 году. В основании памятника, на холме, положены десять рядов ступеней из местного гранита. Сама же колонна, разделенная карнизом на две части и оканчивающаяся на верху венком, сделана из городищенского лабрадора. Весь памятник имеет до 15 аршин высоты, а без холма - 12 аршин и 11 вершков. Надпись на мраморной*

доске гласит: «В ознаменование посещения Их Императорскими Величествами Херсонской губернии, 26 августа – 1 сентября 1888 года, город Елисаветград, с. Аджамка, п. Новая Прага». Внизу вензель. «Х.З» (херсонское земство). На ступенях подножья – лабрадорная таблица с надписью: «Сооружен херсонским земством».

Улітку 1888 року під Єлисаветградом проходили царські маневри за участю військ Харківського, Київського та Одеського військових округів. Після маневрів 30 серпня в Олександрії відбувся парад, на якому усі війська пройшли цеморіальним маршем пед імператором Олександром III. Відразу після цієї події у Новій Празі був закладений пам'ятник, а його будівництво тривало п'ять років.

Фотографія з відкриття пам'ятника була вміщена на 212 сторінці п'ятого тому семитомної «Архітектурної енциклопедії другої половини XIX століття» Г.В.Барановського, який вийшов у Санкт-Петербурзі у 1905 році. Під фотографією вказано, що автор колони цивільний інженер Олександр Йосипович Бернардацці. Разом з тим, серед робіт Бернардацці ця колона не значиться.

У роки громадянської війни верхня частина пам'ятника - куля з білого мармуру, яка була прикрашена двоголовим орлом, що тримав у дзьобах вінець Слави, зруйнована людьми у будьоновках, а позолочені написи стесані.

Згодом комуністи відновили пам'ятник на свій лад - встановили конусоподібну стелу з червоної міді, а замість царського орла на вершині помістили свій символ - червону зірку.

Та на зламі тисячоліть цю мідну верхівку викрали місцеві «тимурівці» і здали у брукхт.

Не виключено, що пам'ятник з часом буде відремонтований, а на його верхівці з'явиться новий символ - український тризуб.

ПРО ЦЕ ПИСАЛИ МІСЦЕВІ ГАЗЕТИ

Новая больница. Местное общество пособия больным евреям обратилось в городскую управу с ходатайством отвести ему для возведения новой больницы участок городской земли. Ввиду этого городская управа поручила члену управы П.И. Кесслеру совместно с городским архитектором Барташевичем наметить для больницы участок земли на Скотопригонной площади около завода Бургарда и составить надлежащий план. Дело будет представлено на рассмотрение городской думы. (*«Южные отголоски», 1 октября 1906 года*).

Объявление. Сегодня на Большой Перспективной улице в доме 42 наследников Ковалевского открывается театр электробиограф. (*«Южные отголоски», 7 октября 1906 года*).

Юнкерское училище. Нам сообщают, что среди учеников местного кавалерийского юнкерского училища свирепствует тифозная горячка. В больнице теперь находится около 50 заболевших. (*«Южные отголоски», 8 октября 1906 года*).

Охота. Местным любителям охоты - 8 октября состоится охота в Боботковском участке, куда приглашаются желающие охотиться. (*«Южные отголоски», 9 октября 1906 года*).

Закладка больницы. В воскресенье, 3 октября, состоится торжество закладки новой еврейской больницы на Преображенской площади. (*«Голос Юга», 1 октября 1910 года*).

К открытию нового банка. В настоящее время пребывает в нашем городе директор одесского отделения Санкт-Петербургского международного коммерческого банка П.Б.Якубович. Приезд его связан с открытием в нашем

городе отделения названного банка. Помещение для банка снято в доме М.Т.Соловьева на углу Б.Перспективной и Московской улиц за 5500 рублей в год. Для удобства публики домовладелец устраивает лифт. Помещение должно быть готово к 1 декабря сего года. (*«Голос Юга»*, 17 октября 1910 года).

Футбол. Среди учащихся реального училища возник кружок футболистов, который сегодня, 17 октября, на Каваллерийском бульваре откроет игру в «Футъ-боль». (*«Голос Юга»*, 17 октября 1910 года).

Годовой праздник полиции. Вчера в уездной полиции по случаю годового праздника полиции отслужено было молебствие. (*«Голос Юга»*, 6 октября 1916 года).

Отпуск солдат для полки свеклы. В целях содействия сахарной промышленности в отношении своевременной выполки свеклы, какова иначе с наступлением заморозков может погибнуть, военный министр приказал безотлагательно командировать для такого рода работ нижних чинов из команд выздоравливающих. (*«Голос Юга»*, 7 октября 1916 года).

Объявление. Писцы во 2-ю полицейскую часть нужны. (*«Голос Юга»*, 8 октября 1916 года).

Содержатель биоскопа «Кине-Ампира» итальянский подданный Луиджи Бассо заявил о похищении из биоскопа трех книжек с наклеенными на них благотворительными марками на сумму 50 рублей. (*«Голос Юга»*, 15 октября 1916 года).

Продажа домов. За последнее время в городе совершен ряд сделок по продаже недвижимых имуществ. Так присяжный поверенный А.М.Поляновский приобрел за 157 тысяч рублей дом Соловьева на углу Большой и Московской улиц (Проводник); домовладелец А.И.Ширяев (Преображенская улица) продал свое имущество А.Медовому за 20 000 рублей; мировой судья Н.И.Иванов продал свой дом по Островской улице Л.Бородавкину за 16 000 рублей; домовладелица М.О.Яховецкая (Гоголевская улица) продала свое имущество М.А.Бродской за 18 000 рублей; дом купца Ш.Шкроба на углу Успенской и Карабинерной улиц приобретен А.В.Гольденбергом за 22 500 рублей. (*«Голос Юга»*, 18 октября 1916 года).

Открытие почтового отделения. По Пермской улице в доме Вайсенберга открыто почтовое отделение и сберегательная касса, производящие все операции. (*«Голос Юга»*, 25 октября 1916 года).

Дрова. Членом городской управы И.А.Дерибасовым приобретены для города на торгах 27 десятин леса в Нерубаевском казенном лесничестве. (*«Голос Юга»*, 29 октября 1916 года).

Обурливый випадок. Наші шефи – спиртогорілчаний завод. Працівники його мало відвідують наш дитбудинок №10. (*«Кіровська правда»*, 3 жовтня 1937 року).

Лейтенант Аркадій Чапаєв приїжджає в Кірово. На запрошення міського лекторського бюро 6 жовтня до нашого міста приїжджає син легендарного Чапаєва лейтенант Робітничо-Селянської Червоної Армії Аркадій Васильович Чапаєв. (*«Кіровська правда»*, 4 жовтня 1937 року).

Объявление. Магазин специальных церковных вещей И.И.Бабакина предлагает парчу, паникадила и плащаницы по фабричным ценам. (*«Елисаветградские новости»*, 7 июня 1905 года).

Херсонская республика. Возвратившиеся из Херсона губернские гласные, участвовавшие в земском собрании, передают, что распространенные в газетах слухи об образовании в Херсоне «республики» несколько преувеличены. (*«Голос Юга»*, 1 июня 1917 года).

Призыв женщин-врачей. Местным воинским присутствием получена телеграмма-распоряжение Херсонского губернского комиссара о призыве женщин-врачей. (*«Голос Юга»*, 2 июня 1917 года).

Боевая награда женщине-добровольцу. Командир 3-й легкой батареи 32-й артиллерийской бригады прислал местной администрации георгиевскую медаль 4-й степени для вручения добровольцу - Александре Гончаровой, происходящей из крестьян м.Новостародуба Александрийского уезда. Герой-доброволец была внесена в списки батареи под фамилией Александра Гончарова. Она была телефонисткой при батарее и награждена медалью за храбрость. (*«Голос Юга»*, 6 июня 1917 года).

Новый уездный комиссар. Избранный уездным комиссаром С.И. Мрочковский утвержден в этой должности и вступил в исполнение обязанностей елисаветградского уездного комиссара временного правительства. (*«Голос Юга»*, 7 июня 1917 года).

Від автора. Мрочковский Стефан Йосипович (14.08.1885, Єлисаветград - 22.02.1967, Москва). Корпусний комісар (16.12.1935). Член компартії з 1905-го. Закінчив реальне училище в Єлисаветграді (1898-1905), юридичний факультет Харківського університету (1905-1912). Присяжний повірений в Єлисаветграді (1912-1918). Учасник Жовтневої революції і Громадянської війни. Член Єлисаветградської ради, член і голова Єлисаветградського ревкому (1917-1918), схоплений денікінцями, посаджений у в'язницю, утік. Агітатор-пропагандист, завідувач народної освіти в Єлисаветграді (1918 - травень 1920). Член правління, голова АТ «Берсоль» і «Метахім» (1925-1927), через які здійснювалися секретні програми радянсько-німецького військового співробітництва. Очолював радянсько-німецьку фірму «Востваг», що мала філії в багатьох країнах світу і входила в «мобілізаційну мережу комерційних підприємств» радянської військової розвідки за кордоном (1927-1928; 1939-1941), начальник цієї мережі (1928-1939). Працював в Німеччині, Франції та США. У 1939-му, перебуваючи в Парижі, заарештований французькою поліцією і ув'язнений у концтаборі, звільнений. Потім перебрався в США, де працював під ім'ям Базіліуса Бухгольца, який народився також 14 серпня 1885-го в Єлисаветграді. За викликом Центру покинув країну у листопаді 1942-го. 18 січня 1943-го заарештований. 26 серпня 1952-го засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР до 15 років позбавлення волі за звинуваченням в

антирадянській діяльності. 23 липня 1953-го вирок був скасований, 20 серпня того ж року звільнений з-під варті, відновлений в кадрах армії в колишньому званні. 26 жовтня 1953-го вийшов у відставку через хворобу. 12 серпня 1954-го відновлений в партії як її член з 1905-го з перервою в партстажі (січень 1943 - липень 1953).

Объявление. Комитет партии Народной свободы помещается в здании 1-го общественного коммерческого училища (угол Дворцовой и Миргородской улиц). Запись в члены, выдача билетов и программ производится ежедневно. (*«Голос Юга», 8 июня 1917 года.*)

Спорт. На спортивном поле (возле городского сада) елисаветградский футбольный кружок устроил площадку для игры в лаун-теннис. (*«Голос Юга», 11 июня 1917 года.*)

Граждане, берегите мешки. Для снабжения хлебом армию и населения ежегодно требуются сотни миллионов мешков, в то время, как русские мешочные фабрики вырабатывают едва десятую их часть. Недостаток мешков русской выработки вынуждает закупать мешки за границей и расплачиваться русским золотом. Граждане! Каждый сохраненный нами мешок для хлеба оберегает русское золото. (*«Голос Юга», 25 июня 1917 года.*)

Газета «Кіровська правда», травень 1935 року
6 травня. Всі працівники органів юстиції передплатили нову позику на місячний заробіток. Загальна сума передплати 9060 крб.

9 травня. Пригоди. Затримано аферистів Ямпольського і Самуса. Протягом останнього часу в Кірово, Первомайську, Знам'янці та інших районах оперувала група аферистів. Під виглядом найму кімнат вони пробирались у квартири, обкрадали мешканців... Днями міліція затримала аферистів Ямпольського і Самуса, у яких було знайдено деякі украдені речі і золото.

12 травня. На заводі «Червоний профінтерн» силами робітничого колективу збудовано пам'ятник С.М.Кірову (підпис під фото).

15 травня. Пригоди. До автоінспекції з'явився шофер Мачан, вимагаючи роботи. При перевірці шоферського документу виявлено, що Мачан купив документи у колишнього автоінспектора Добровольського, переробив їх на своє прізвище. Мачана і Добровольського притягнуто до відповідальності.

Затримано рахівника артлі «ХУП партз'їзду» Калинівської сільради Вовченка, який, напившись горілки, бешкетував, розкидаючи одержані з держбанку для артлі гроші. Під час арешту в нього знайдено 1103 крб.

20 травня. Літературна вечірка. 30 травня при новоорганізованій бібліотеці заводу «Червоний Профінтерн» буде проведено літературну вечірку, на якій обговорюватимуть твір Шолохова «Піднята цілина». Тепер розгорнуто перевірки, хто з комуністів яку художню літературу читає.

Аферист Шлесельман, купивши у громадянки Подзигун костюм, замість 100 крб здав їй пачку папірців, обгорнутих 10 карбованцевим кредитним білетом. Шлесельмана заарештовано.

Газета «Кіровська правда», червень 1936 року

2 червня. Оголошення. КСМ кіно «Сивашець». Сьогодні останній день демонстрування звукового фільму «Гроза». Ціни на всі місця 1-го сеансу – 1 крб. 05 коп. Початок 1-го сеансу – 6.30. З 3-го червня – звуковий фільм «Семеро сміливих».

8 червня. Не можу одержати значка. Два роки я працюю на шахті «Піонер» тресту Бурвугілля. За цей час я вже двічі здав на «відмінно» норми на ворошиловського стрільця, але до цього часу чомусь не можу одержати значка. Василенко.

10 червня. Стахановка Іщенко поїхала на екскурсію. Краща стахановка канатного заводу імені Першого Травня тов. Іщенко поїхала на екскурсію за рахунок заводу по маршруту Київ-Дніпрогес. М.Гріншпун.

12 червня. Під час переобліку на заводі «Більшовик» було виявлено 54 чоловіка неписьменних. Більшість з них досі взагалі ще не відвідували шкіл.

16 червня. «Спасибі товаришу Сталіну за найкращу у світі Конституцію». В обідню перерву на подвір'ї виробництва зібралися всі члени артілі «Щітка» для обговорення проекту нової Конституції. Ввесь текст Конституції, від першого до останнього слова, всім колективом вислухано з величезною увагою. Вітаючи сталінську Конституцію, колектив членів артілі говорить: «Спасибі товаришу Сталіну за найкращу у світі Конституцію!».

20 червня. Сергієнко зриває парування конематок. В колгоспі «Червоний хлібороб» Іванівської сільради зривають парувальну кампанію.

Замість 13 конематок спарували вісім. Завferмою товарищ Сергієнко свідомо прогавив найбільш сприятливий період для парування конематок. Сергач.

26 червня. На зборах колгоспу «Червона зірка» Грузчанської сільради було обговорено законопроект про заборону абортів. Радісно зустрічали колгоспниці законопроект.

28 червня. Оголошення. 29 і 30 червня на міському стадіоні відбудуться товариські матчі з футболу між київською командою товариства «Санітас» і командами Кірово.

Новые мешки. Старшим биржевым маклером Вишневецким получены из Брюсселя образцы мешков, сделанных из обыкновенной оберточной бумаги. Такие мешки сейчас в большом ходу во Франции и Бельгии. («Голос Юга», 22.04. 1911 г.).

Елисаветградской городской управой 19-го февраля получен от заведующего городским народным училищем имени Г.А.Фирсова следующее обязательство: перечислить 1% месячного жалования учащихся в Фирсовском училище в распоряжение общества Красного Креста на временное продолжение войны с Японией. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 22 лютого 1904 року).

Освящение нового здания женской гимназии попечительским советом назначен на 11 апреля сего года. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 4 квітня 1904 року).

Высочайшим приказом командир лейб-гвардии драгунского полка полковник де Витт назначен начальником Елисаветградского кавалерийского училища с производством в генерал-майоры. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 8 квітня 1904 року).

Елисаветградской городской управой 12 сего апреля получено от Херсонского губернатора разрешение открыть в Елисаветграде еврейскую больницу на 30 кроватей. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 15 квітня 1904 року).

На шляху до села Грузького автомашина карсероуправління нерудсталі, керована шофером Битько Г.Ф., задавила на смерть мешканця села Грузького Нердика Семена. Проводиться слідство. («Кіровська правда», 3 квітня 1935 року).

Колгоспниця села Завадівка Грабожей С.А. продала на базарі пару чобіт за 75 крб. Аферист Ушаренко замість того, щоб дати їй 75 крб, склав у пакуночок шматки газетного паперу, обгорнув 5-карбованцевим білетом і ткнув їх Грабожей. Афериста затримано. («Кіровська правда», 4 квітня 1935 року).

В кіно «Сивашець» закінчують ремонт фойє і зал глядача. Ударно готуються до відкриття літнього кіна на свіжому повітрі. Відкриття відбудеться 1 травня. («Кіровська правда», 8 квітня 1935 року).

Приз. На скачках в Петербурге гагаринский приз в 5000 рублей и серебряный кубок достался местному коннозаводчику Б.А.Яскульскому; приз взяла кобыла «Запольская». («Голос Юга», 8 липня 1909 року).

Дикие нравы. Третьего дня проезжал на автомобиле один из директоров завода Эльворти. В предместье Чечора автомобиль был окружен мальчишками, которые стали бросать в него камнями. В результате автомобиль получил повреждения. («Голос Юга», 19 липня 1909 року).

Кумыс. Кумысное заведение П.М.Хоцяновича доводит до сведения господ врачей и потребителей кумыса, что производство и продажа кумыса открывается с 20 сего мая. Дворянин П.М.Хоцянович. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 27 травня 1901 року).

Оригинальное преступление. Третьего дня по Дворцовой улице продавец газеты «Русская Речь» Ястребков палкой, будучи «патриотически» настроен, выкалывал глаза из портретов председателей Государственной думы и Совета, (в иллюстрированном приложении одесских газет), говоря: «вот эти нас в тюрьму загонят!» Прodelку эту заметил городской №32, который арестовал его и препроводил в 1-ю полицейскую часть. («Волна», 3 травня 1906 року).

Самоубийство столетнего старика. На днях в местечке Новоукраинка повесился 100-летний старик С.В.Мельниченко. Причины самоубийства неизвестны. («Волна», 4 травня 1906 року).

На заработки. Прибыли на заработки крестьяне Полтавской и Киевской губерний. («Волна», 21 травня 1906 року).

Награда. Местный фотограф И.Л.Бриль награжден золотой медалью для ношения на груди на Анненской ленте за усердие по фотографии. («Волна», 27 травня 1906 року).

Неосторожная езда. Третьего дня по Дворцовой улице велосипедист №31 опрокинул старую женщину и причинил ей ушибы. О случае составлен протокол. («Волна», 30 травня 1906 року).

В Соколовском городском училище. Заведующей городским народным училищем на Соколовских хуторах назначена учительница А.Завадова. («Голос Юга», 16 июля 1910 г.).

Уничтожение крепости. К городскому голове поступило заявление о том, что арестантами местной тюрьмы разрушаются крепостные валы, из которых арестанты для нужд тюрьмы производят выборку глины. («Голос Юга», 20 июля 1910 г.).

Третий пассаж. Местный купец М.Соловьев приобрел дворовое место Трестера на углу Б.Перспективной и Преображенской улиц и решил также устроить пассаж. («Голос Юга», 15 июля 1911 г.).

Объявление. По случаю продается аэроплан системы Блерио Анрио с мотором Тригуар Жипт 60 сил. Узнать Елисаветград, у Бабакина. («Голос Юга», 15 июля 1911 г.).

План города. Вышел из печати план города Елисаветграда, изданный городской управой. («Голос Юга», 24 июля 1911 г.).

Женщины – разносчицы телеграмм. В связи с ростом телеграфной корреспонденции администрацией местной почтово-телеграфной конторы предположено допустить в виде опыта на должность телеграфных рассыльных девиц и женщин, 21-36 лет, здоровых и знакомых с городом. («Голос Юга», 8 июля 1916 г.).

Продажа вина. Ввиду окончания призыва ратников флота господин полицеймейстер разрешил возобновить продажу вин. («Голос Юга», 15 июля 1916 г.).

Находка мамонта. В Александрийском уезде в 9 верстах от города Новогеоргиевска (Крылова) на вновь строящейся ветке железной дороги, на земле отчуждения бывшей С.Н. Гангелова, на глубине пяти сажень, под

толщею красных глин, найден целый костяк мамонта, довольно хорошо сохранившийся. («Голос Юга», 19 июля 1916 г.).

Передвижение часовой стрелки. Вчера в городе переведены часовые стрелки на один час вперед. («Голос Юга», 2 июля 1917 г.).

Бюро находок. При комиссариате судебной медицины открыто бюро находок. («Голос Юга», 5 июля 1917 г.).

Союз земледельцев Елисаветградского уезда помещается по Миргородской улице, угол Н.Донской, дом доктора Мейтуса. («Голос Юга», 16 июля 1917 г.).

На почве конкуренции. Владелец галантерейного магазина М.Островский заявил сыскной полиции, что его однофамилец И.Островский, также имеющий галантерейный магазин, путем мошеннической проделки получил заказанную им в Одессе обувь. («Голос Юга», 27 июля 1916 г.).

Кооператив извозчиков. Легковые извозчики, образовав кооператив, открыли две лавки по продаже корма для лошадей. («Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 9 июля 1917 г.).

Объявление. Гражданский инженер Л.А.Любельский принимает составление проектов, смет, эскизов и различные строительные работы, а также осмотры и наблюдения за постройками. Адрес: Киевская улица, дом П.С.Броджи. («Голос Юга», 7 июля 1918 г.).

Арест Зубова. За произнесение со сцены во время любительского спектакля в театре стихотворения, направленного против немцев, арестован сын украинского гусарского полковника Зубов. («Голос Юга», 8 июля 1918 г.).

Напечатан некролог генерал-майора Н.Ф. Федоровского, умершего в Бердянске, а также отрывок из его воспоминаний о Елисаветграде.

Объявление. Фабрика пианино А.Клебаха. Елисаветград, угол Миргородской и Петровской улиц, дом Коренко. Существует с 1894 года. Пианино на прокат. («Голос Юга», 10 июля 1918 г.).

Парусиновая обувь. Возле лавки городской продовольственной управы ежедневно наблюдается большая очередь лиц, желающих приобрести парусиновые туфли.

Ограбление. На старом базаре к компании игравших в «красное и черное» подошел из любопытства Барановский. Постояв немножко, крестьянин, подзадоренный игрой, решил сыграть на десятку. Ему повезло, и он выиграл 10 рублей, но не пожелал продолжать игру. Уличные игроки, по обыкновению шулера и воры, схватили «счастливчика» и забрали все бывшие при нем деньги (около 100 рублей) и скрылись. («Голос Юга», 15 июля 1918 г.).

Снятие красного флага. На имя городского головы послано за подписью помощника уездного коменданта есаула Гриценко предписание следующего содержания: «По предложению повитового коменданта города Елисаветграда, предлагаю вам до 5 часов вечера снять красный флаг, вместо него оставить украинский флаг на здании управления». Вчера утром к зданию городской управы прибыл отряд украинцев и снял красный флаг.

Потеря документа. Австрийским солдатом на углу Ингульской и Преображенской улиц, против Макеевского бульвара, в воскресенье между 11 и 12 часами дня утерян документ, написанный на немецком языке. Нашедшего убедительно просят доставить в редакцию «ГЮ».

Фальшивые сторублевки. Житель города Бобринец С.Н.Аноленко, продав на ярмарке пару лошадей с повозкой, получил в уплату 30 украинских сторублевок. Деньги оказались фальшивыми. Потерпевший явился в судебную милицию и предъявил полученные фальшивые деньги.

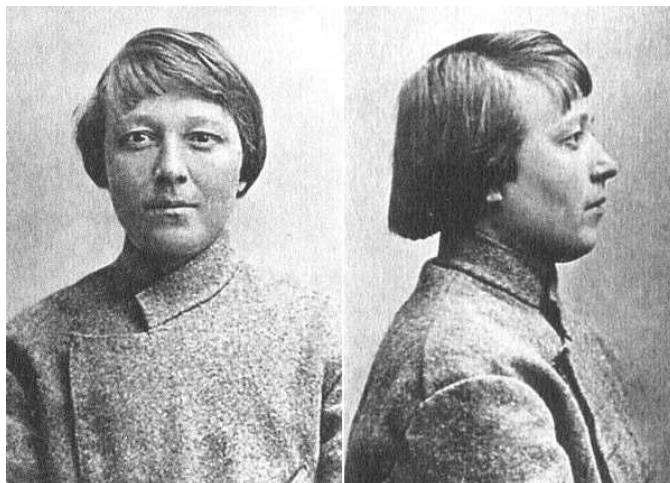
Объявление. Опытная маникюрша. Там же продажа косметики. Ивановская улица, дом Зархе (салон бывший Дайн-Гольдштейн).

Задержана «дама света». В судебную милицию поступило заявление от жителя Киева Б.А.Эрлиха-Белецкого, что находившаяся у него в Киеве в качестве экономки Александра Теренина, похитив 24800 рублей, скрылась. Потерпевший указал, что А.Теренина большая любительница всякого рода развлечений, посещений изысканных ресторанов, кофейни и пр. А.Теренина известна больше как «Шурка-Блондинка». В одно время она обвинялась в краже денег у своей подруги. Судебный милиционер отыскал «даму света» шикарно разодетую в отеле «Пальмира» (Полицейский переулок), где любительница ночных приключений по-видимому скрывалась от военного положения. Милиционер стал за ней ухаживать и быстро завоевал ее симпатии, и в конце концов она ему созналась, что деньги действительно похитила, но 20000 рублей успела уже прокутить. Остальные деньги она, якобы, оставила у себя на родине – в уезде. Теренина арестована. («Голос Юга», 19 июля 1918 г.).

Забастовка ассенизационного обоза. Забастовали служащие ассенизационного обоза, требуя новой прибавки 70 рублей в месяц. («Голос Юга», 20 июля 1918 г.).

Маруся Никифорова. Судебная милиция получила из Киева фотографическую карточку задержанной там неизвестной девицы, одетой в военную форму, для опознания анархистки Маруси Никифоровой. Карточка

была предъявлена в управление воинского начальника, где некоторые писаря, присутствовавшие при убийстве полковника Владимирова, опознали Никифорову.

Кража. На юнкерском плацу во время игры в футбол у Павла Павловского похищен велосипед, стоящий 800 рублей. («Голос Юга», 29 июля 1918 года).

Вследствие донесения городского санитарного врача и городского архитектора, о том, что в гостинице Махновского, находящейся на верхнем этаже дома Немировского по Перспективной улице, лопнула труба, выходящая из клозета, и жидкость просачивается через потолок по стенкам нижнего этажа, просить полицию закрыть клозет. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 2 сентября 1903 года).

Дневник происшествий. Около 11 часов ночи по Ивановской улице, с поломанной оглоблей помчалась лошадь по направлению в 1-ю полицейскую часть. На углу Дворцовой в магазине Гейбтмана ею сбита была вывеска. Лошадь скрылась. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 2 сентября 1903 года).

Выручено во время Семеновской ярмарки с 29 августа та 2 сентября от водопоя из городского водопровода 570 р 87 к. Против прошлого года на 133 р 92 к больше. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 4 сентября 1903 года).

По заявлению крестьянина Семена Бровченко, 29 августа по дороге из города Елисаветградля в Малую Виску из гурта его сбежал вол, у которого на передней лопатке тавро «О». («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 7 сентября 1903 года).

По заявлению мещанина Менделя Шляховицкого в ночь на 30 августа сего года на ярмарке, из гурта неизвестно куда девался вол его, на рогах

которого выпилена буква «З», стоящий 100 рублей. («Ведомости Елисаветградского городского общественного управления», 7 сентября 1903 года).

Грандиозный пожар цирка. Вчера в 8 с половиной часа вечера сгорело здание цирка госпожи Безкоровайной на Петровской площади. Жертвой огня сделались все животные и цирковое имущество. Публики в цирке не было. («Голос Юга», 4 сентября 1910 г.).

К разделению Херсонской губернии. В Министерстве внутренних дел был поднят вопрос о разделении Херсонской губернии на две: Одесскую и Елисаветградскую. Министром поручено Херсонскому губернатору созвать по этому вопросу особое совещание при участии общественных деятелей. При образовании новых губерний, к ним будут присоединены прилегающие территории соседних губерний. («Голос Юга», 11 сентября 1911 г.)

Загадочная смерть. 12 сентября в 6 часов утра умер дворянин Ф.Н.Троцкий, проживавший в доме Морозяна по Архангельской улице. («Голос Юга», 14 сентября 1911 г.).

К открытию украинской гимназии. Австро-немецкое командование охотно изъявило готовность освободить помещение Пашутинского училища, предназначенное для открываемой державной украинской гимназии. («Голос Юга», 2 сентября 1918 г.).

Слухи о прибытии М.Никифоровой. Вчера по городу циркулировали слухи о том, что в Елисаветград доставлена арестованная в пределах Украины М.Никифорова. («Голос Юга», 6 сентября 1918 г.).

Підроблювачі облігацій. 11 червня в ошадкасі №100 невідома громадянка намагалася одержати гроші по піддробленій облігації позики. 1 вересня до ошадкаси №49 з такою ж метою прийшов робітник заводу «Червона Зоря» Волченко. Їх було затримано.

Міліція встановила, що Волченко І.К та Волченко Л.К. – сини розкуркуленого куркуля з Новоукраїнського району, систематично спекулювали і підроблювали облігації. Щоб приховати сліди злочину, вони послали в ошадкасу з піддробленою облігацією громадянку Ходакову, пообіцявши їй за це грошову винагороду. («Кіровська правда», 4 вересня 1935 р.).

Про це писали місцеві газети у серпні

К вечеру графа А.Н.Толстого. Сегодня в зале общественного собрания состоится «вечер интимного чтения» неизданных произведений графа Алексея Николаевича Толстого, причем чтецом выступит сам автор. («Голос Юга», 9 августа 1918 года).

Грустно и стыдно было вчера. Стыдно за Елисаветград и его интеллигенцию. Неужели у нас настолько выветрились души, так остыли мы

к настоящему искусству, что нас хватает только на кинематографы, кабаре и гастроли танцовщиц? Неужели настоящая русская литература уже не может расшевелить нашей апатии и лени?..

...Толстой прочел повесть «Наваждение», рассказ «Невеста», сказку «Солдат и черт»...

В интервью корреспонденту „Голоса Юга” граф Толстой признался, що „бежал из Москвы на Украину, так как в бывшей первопрестольной не только есть нечего, но и жить и работать невозможно”. (*«Голос Юга», 11 августа 1918 года*).

Семечки из яблок и груш. Елисаветградская уездная земская управа просит население при употреблении фруктов собирать семечки от яблок и груш всех сортов только зрелых и не вареных. Семечки фруктов (агрономическое отделение и Вознесенский питомник) принимают от 1/8 фунта и больше по 20 рублей за фунт. (*«Голос Юга», 26 августа 1918 года*).

Реалізація позик по нашому місту. З великим успіхом проходить по нашому місту передплата на позику зміцнення оборони СРСР. На перше серпня позику передплатили 40 045 чоловік на суму 4 541 300 крб. (*«Кіровська правда», 3 серпня 1937 року*).

Находка. Извозчиком №7 найден у вокзала костяной портсигар с золотой монограммой. (*«Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 10 августа 1917 года*).

Нагрудные знаки. Всем рабочим завода Эльворти выданы нагрудные знаки, без которых рабочие на завод пропускаться не будут. (*«Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 13 августа 1917 года*).

Американский журналист в Елисаветграде. Вчера нашу редакцию посетил известный американский журналист, член американской социалистической партии и автор столь нашумевшей в Бельгии книги «В когтях Прусского орла» Альберт Виллиамс. Товарищ Виллиамс собирает сведения о работе советов солдатских и рабочих депутатов в провинции и намерен в скором времени опубликовать большую книгу о современной России. Сегодня товарищ Виллиамс выезжает в Киев для ознакомления с работами Киевской рады. (*«Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 17 августа 1917 года*).

Альберт Ріс Вільямс - американський публіцист і журналіст, очевидець і учасник Жовтневого перевороту 1917 року. З ентузіазмом сприйняв ідеї і дух російської революції. Автор книги «Подорож в революцію».

Росія у вогні Громадянської війни. 1917-1918». Після повалення царського режиму в Росії у червні 1917 року він поїхав у Петроград в якості

кореспондента газети «Нью-Йорк івнінг пост». У липні 1917 виступив з привітанням від американських соціалістів на I з'їзді Рад. Неодноразово зустрічався і розмовляв з Леніним.

Объявление. Новая книга «Московско-украинский словарь» В.Дубровского продается в конторе «ГЮ». Там же продается «Украинско-московский словарь» того же автора. (*«Голос Юга», 9 октября 1918 года*).

Курсы соломоплетения. Запись на курсы принимается в помещении женского комитета. (*«Голос Юга», 14 октября 1918 года*).

Обнаружение залежей угля. Вблизи станции Плетеный Ташлык в имении прапорщика С.И.Пиотровского обнаружены залежи бурого угля. Владелец заключен договор с министерством торговли и промышленности для эксплуатации залежей. Министерство специально командировало инженера для производства дальнейшей разведки. (*«Голос Юга», 4 октября 1917 года*).

Назначение. Начальником гарнизона назначен генерал-майор Стааль. (*«Голос Юга», 6 октября 1917 года*).

Охота в городском саду. Городская управа просит милицию принять меры по недопущению охоты в городском саду. В своем заявлении управа обращает внимание на случай, когда один из охотников принял сторожа сада за зайца и собирался уложить его, и только после отчаянного крика сторожа понял свою ошибку. (*«Голос Юга», 21 октября 1917 года*).

Задержан фельдшер 257 полевого запасного госпиталя Александр Зорник, похитивший у смотрителя госпиталя золотые часы, стоящие до 300 рублей. (*«Голос Юга», 31 октября 1917 года*).

Клеветникам. Не довольствуясь откровенными погромными призывами к самосуду, «триумфаторы на час» гг Троцкий и Ленин в борьбе со своими врагами не брезгают и клеветой. (*Газета «Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 9 ноября 1917 года*).

Ворожа вихватка. У радгоспі «Головкомбінкорму» експонатом на всесоюзну сільськогосподарську виставку готували кабана. Вигодували його на третій ділянці радгоспу. Кабан вже важив біля 18 пудів.

Недавно старший зоотехнік радгоспу Корчевний вирішив зфотографувати цей рідкісний експонат. Здавалося б, що може бути більш простішим, як викликати фотографа і зробити знімок. Але кабан знаходився на третій ділянці радгоспу, в селі Сазонівка, а фотограф був в протилежній стороні, у Федорівці, за 23 кілометри. Що ж робить Корчевний? Він не везе фотографа на місце перебування експоната, а беру машину, вантажить на неї 18-пудового кабана і везе його до фотографа. Ця головотепська видумка дорого обійшлася радгоспу. Кабана при перевозці було покалічено. Цієї ж ночі, зараз же після доставки, кабан захворів і за розпорядженням Корчевного його зарізали...

...Загибель кабана, призначеного як експонат на всесоюзну сільськогосподарську виставку, безумовно ж, справа ворожих рук Корчевного. (*«Кіровська правда», 5 листопада 1937 року*).

Колгоспні частушки про вибори.

Зібралися колгоспники на свою нараду
Висувати кандидатів,
У Верховну Раду.
Ми міцні, непереможні,
Ми міцніше сталі.
Першим нашим кандидатом
Є любий Сталін.
Голоси ми віддамо
За кращих із кращих.
Буде жити ще веселіш
Нам, усім трудящим.
Ой, у саду, у садочку,
Рясно винограду.
Оберемо достойніших
У Верховну Раду.

(«Кіровська правда», 10 листопада 1937 року).

На происходивших 12 сего октября в городской управе торгах, городские щиты для расклейки афиш остались за елисаветградским мещанином Л.А.Резниковым за 860 рублей в год сроком на три года. (*«Ведомости», 7 ноября 1904 года*).

Начатая в этом году постройка городского здания для Соколовского городского народного училища в настоящее время уже в черте окончания. Означенной постройкой главным образом заведывал попечитель училища А.Н.Макеев. (*«Ведомости», 14 октября 1904 года*).

Мещанка Софья Тимофеевна Овчаренко привлечена Гершом Броуном по 131 и 135 ст. устава о наказаниях за то, что нанесла оскорбление словами и действием Броуну. Свидетелем Сергеем Строевым установлено, что весною прошлого года обвиняемая Овчаренко ругала Броуна словами «жидовская харя» и материнною бранью, а затем ударила его коромыслом. Судья, выслушав объяснения сторон и показания свидетеля, нашел, что обвинение доказано и приговорил Овчаренко к аресту на две недели, а за применения к ней Манифеста на девять дней. Дело это разбиралось 20 августа. (*«Ведомости», 7 ноября 1904 года*).

Объявление. Воскресенье, 17 ноября, состоится единственнй концерт Александра Николаевича Вертинского. (*«Голос Юга», 1 ноября 1918 года*).

Безобразия. Жители района возле Ковалевского кладбища заявили городскому самоуправлению, что караул, находящийся у порохового погреба, расхищает кресты с могил и отапливает ими караульное помещение. (*«Голос Юга», 18 ноября 1918 года*).

Об открытии публичных библиотек при некоторых начальных училищах Елисаветградского уезда. ... разрешено открыть публичные библиотеки... при начальных училищах Елисаветградского уезда в следующих селах: Алексевка, Березовка, Михайловка, Петроостров и Надлак. (*«Ведомости*

Елисаветградского городского общественного управления», 19 марта 1902 года).

Темная история. Третьего дня Н.Л.Лукиянов и Л.Немченко на извозчике приехали в дом терпимости Э.Куниной. По выходе оттуда, Н.Лукиянов затеял ссору с извозчиком Зисманом. Вскоре спор перешел в драку. В последней приняли активное участие проститутки и дворник Куниной. Результат драки был таков, что Н.Лукиянов, почувствовав тяжесть в голове от нанесенного ему удара, вместе с тем обнаружил легкость в своих карманах. По заявлению Лукьянова, во время драки кто-то из дравшихся с ним похитил у него из кармана брюк 150 рублей. Произведенный по сему делу быск в доме Куниной и у проституток не обнаружил похищенных денег. («Елисаветградские новости», 19 марта 1914 года).

Лиц, осаждающих меня анонимными письмами, прошу не трудится напрасно: анонимные письма мною не читаются! Врач З.Песляк. («Елисаветградские новости», 19 марта 1914 года).

Від Кіровського аероклубу. Кіровський аероклуб проводить запис бажаючих зробити стрибок з парашутом з літака. («Кіровська правда», 4 березень 1937 року).

Кража бриллиантов на сумму 200 000 рублей. Елизавета Израилевна Барская живущая по Верхней Донской улице в собственном доме, заявила в судебную милицию о том, что у нее из квартиры украли во время Елисаветградских боев бриллианты и разных вещей на сумму 200 000 рублей. («Известия Елисаветградский социалистических паартий», 29 мая 1918 года).

Робітники міліції матимуть вихідний день. По Зінов'євщині налічується до 400 міліціонерів і робітників Бупр'а (Будинок примусових робіт)... Нещодавно місцевий бюджет згодився підписати умову про вихідний день для них... («Червоний шлях», 4 березня 1926 року).

Чоловіче дикунство. С.Антонівка. На передвиборчій кампанії між чоловіками та жінками увесь час ведуться сутички. Жінки хотіли провести декілька своїх представників до президії зборів, а потім і до сільради, але чоловіки рішуче повстали проти цього. Деяка частина чоловіків дозволила собі навіть грубі виступи проти жінок. Це показує, що серед наших чоловіків панує ще темрява та дикунство. Грицько Н. («Червоний шлях», 7 березня 1926 року).

До відому краєзнавців. За словами одного старика с.Овсяниківки Декусара І. на землі Кульпунської земгромади 1 і 2 частини (Велико-Вищанський район) біля бакши є невеличка могила, а під нею знаходиться льох. Цей льох Декусар відкрив років 30 тому, й не встигнувши його гарненько обдивитися, хутко загорнув. («Червоний шлях», 7 березня 1926 року).

Товстіших треба. В селі Новомиколаєвці Рівнянського району учитель видав лікбезникам книжки. Лікбезники ходили в школу аж цілий тиждень, поки не скурили букварі, а тепер їх і не побачиш. Тонкі ж мабуть були букварі, коли їх покурили за тиждень. («Червоний шлях», 11 березня 1926 року).

Закритие гостиниц. Губернатором постановлено закрыть меблированные комнаты «Германия» и «Версаль», вследствие процветания в

этих гостиницах тайной проституции. (*“Голос Юга”*, 4 декабря 1909 г.).

Награда за поимку злоумышленников. Городская управа постановила выдавать 5 рублей награды лицам, которые задержат злоумышленников, набрасывающих на провода главных магистралей городского электрического освещения проволоку и вызывающих этим замыкание тока, вредно влияющего на работу машин городской электрической станции. Награды будут выдаваться в тех случаях, когда задержанный будет городским судьей признан виновным. (*“Голос Юга”*, 15 декабря 1909 г.).

Осмотр. Сегодня состоится технический осмотр подъемной машины, устроенной в местном агентстве Международного банка в доме Соловьева. В комиссии участвуют городской архитектор г. Федоровский, техник г. Шостовский, городской инженер Е.Ф.Тамм и помощник его г. Этьен. (*«Голос Юга»*, 3 декабря 1911 г.).

Еврейские спектакли. Губернатор разрешил в городе Бобринце постановку 20 спектаклей на еврейском языке. (*«Голос Юга»*, 8 декабря 1916 г.).

На заводе Акционерного Общества «Р. И. Т. Ельворти» покупаются старые газеты, журналы и т.п. для замены оберточной бумаги. С предложениями обращаться в контору. (*«Голос Юга»*, 9 декабря 1916 г.).

В общественной библиотеке. В настоящее время библиотека имеет 1320 подписчиков. Недавно получена новая партия книг, список которых будет дан в одном из ближайших номеров. (*«Голос Юга»*, 9 декабря 1916 г.).

Торговля с Соединенными Штатами. Биржевым комитетом получено от ассоциации купцов Нью-Йорка предложение, в котором выражается полная готовность оказать содействие комитету в получении всех необходимых сведений о торговых фирмах и предметах производства Соединенных Штатов. (*«Голос Юга»*, 14 декабря 1916 г.).

Награда. Местный житель художник Давид Нюренберг, призванный по мобилизации в действующую армию, награжден Георгиевским крестом 4-й степени и произведен в ефрейторы. (*«Голос Юга»*, 27 декабря 1916 г.).

Кража. Из биллиардной С.Виленберга (Петровская улица, угол Ингульской) неизвестными похищено 8 биллиардных шаров стоимостью 500 рублей. (*Газета «Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов»*, 2 декабря 1917 г.).

Признание краевой властью Центральной Рады. Съезд мировых судей высказался за признание краевой властью Центральной Украинской рады. (*«Известия Елисаветградского совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов»*, 6 декабря 1917 г.).

Курсы лекарственных растений. Открылись курсы по изучению лекарственных растений. Занятия происходят по понедельникам, средам и пятницам. 1-е коммерческое училище, Ингульская улица. (*«Голос Юга»*, 4 декабря 1919 года).

12 еврейских колгоспів існують зараз у нашій окрузі. Ці колгоспи об'єднують біля 800 чоловік на 1500 десятинах землі. (*«Червоний шлях»*, 2

грудня 1926 року).

Новый городской архитектор. Приехал, приглашенный на городскую должность, архитектор Федоровский. (*«Голос Юга»*, 2 февраля 1911 года).

Суеверие. Как передают нам, извозчики, явившись в городскую управу за получением установленных знаков на право выезда на биржу, отказывались брать №13, мотивируя тем, что пассажиры, узнав № извозчика, никогда на нем не ездят. Вчера, по случаю 13 числа, ни один из них не явился за получением знака, не смотря на принуждение полиции. (*«Новороссийский край»*, 14 февраля 1909 года).

Объявление. В понедельник, 24 февраля, открытие первоклассного электро-театра «Олимп» (бывший «Мишель»). Дворцовая, дом Волохина. (*«Елисаветградские новости»*, 23 февраля 1914 года).

За те, що лається. У Знам'янському червоному куткові на заняттях модровського гуртка одній делегатці жінвідділу захотілось напитися. Заходить в другу кімнату, п'є. І виливає воду з кружки на підлогу. Вартовий їй сказав, що лити воду на підлогу заборонено. На що вона йому і відповідає: «ідіот». Вартовий подав у суд, що й присудив сердитій делегатці умовно на 6 місяців позбавлення волі. (*«Червоний шлях»*, 4 лютого 1926 року).

Капела кобзарів у Зінов'ївському. Нещодавно в робітничих клубах Зінов'ївська відбулося 5 концертів першої української капели кобзарів. Ця капела є єдиною на Україні, й перебуває в Києві, час од часу роблячи подорожі по Україні. (*«Червоний шлях»*, 14 лютого 1926 року).

Лекция Игоря Северянина. 26 февраля в зале Дворянского собрания состоится лекция Игоря Северянина. Билеты продаются в музыкальном магазине Файнермана. (*«Голос Юга»*, 1 февраля 1917 года).

Ігор Север'янін (справжнє ім'я Ігор Васильович Лотар'єв; 4 (16) травня 1887, Санкт-Петербург — 20 грудня 1941, Таллінн) російський поет «Срібної доби».

Объявление. Поэзо-вечер (научная лекция) Игоря Северянина. С докладом Георгия Шенгеле на тему «Поэт Вселенчество». При участие поэзо-солиста Балькис Совской. (Газета *«Голос Юга»*, 2 февраля 1917 года).

Дар. Скончался известный собиратель картин и статуй генерал М.Н.Фабрициус, завещавший свою богатую картинную галерею Румянцевскому музею. Вдова покойного вступила в настоящее время по поводу проектируемого музея в переписку с членом комиссии про устройству музея и народного университета П.З.Рябковым и в результате этой переписки Е.Фабрициус изъявила желание пойти на встречу и принести в дар будущему музею некоторые уцелевшие картины из оставшейся коллекции мужа. (*«Голос*

Юга», 4 февраля 1917 года).

Газета «Голос Юга» в номере за 25 февраля 1917 года сообщала о городском архитекторе П.И. Виньковском (улица Гоголевская, дом Заславского, квартира №6) и его помощниках Я.Ф.Берненко та А. Е.Фастовском.

Объявление. Вечер Игоря Северянина откладывается на 7 или 8 марта, о чем будет сообщено своевременно. (*«Голос Юга», 26 февраля 1917 года).*

Газета «Червоний шлях», м.Зінов'євськ, вересень 1929 року

* На літака «Селянин Зінов'євщини». 29 серпня в селі Олексіївці Бобринецького району відбулися загальні збори. Заслухано інформацію про події на китайсько-східній залізниці. Схвалили в день ідустріалізації внести по одному фунту зерна з десятини на збудування літака «Селянин Зінов'євщини».

* У Малій Висці голова спілки Медсантруд антисеміт: завгоспа звзав «жидівська морда».

* В Оситняжці Єлисаветградківського району листоноша Голуб М. забрав гроші у селян на передплату газет, але селяни газет не одержують.

* Памятайте, що дві третини озимового клину треба засіяти пшеницею і одну третину – житом.

* Факти ліквідації синагог в Новій Празі й низці інших місцевостей не лише нашої округи є дуже знаменні факти, що свідчать про рішучий здвиг єврейських трудящих на бік активної участі в соціалістичному будівництві.

* У готелі Зінов'євського сельбуду часто пропадають документи в проїзжих громадян, а адміністрація за це не відповідає.

* ...цими днями у село Захарівку Рівнянського району завітав якийсь лікар. Метода невідомого лікаря дуже проста, хоч ніби трохи й не відповідає науковим вимогам медицини. Застосовує він цю методу виключно до хворих жіночої статі. Спочатку лікар заходжується щіпати жінок за самі що ні на єсть недоторкані місця... Потім починає цілувати їх і зрештою дає хворим такі надзвичайні рецепти, що ті одразу стрімголов вилітають од лікаря, забувши назавжди про всяку біль і хворість.

* Книжна полицка. Невеличка брошюра директора Аджамської сільськогосподарської дослідної станції професора Прика «Що слід зробити для успішного закінчення осінньої посівної кампанії» вийшла з друку цими днями. Видано цю брошюру Зінов'євським Окрземвідділом.

* Парк культури. За ініціативи робкорів та деяких профспілок порушено справу організації в Зінов'ївську парку культури.

* Зрікаюся служби релігії. Я, псаломщик з села Клинів Зінов'ївського району Коробов Борис Урохимович, відмовляюся від подальшої служби в церкві псаломщиком і зрікаюся такого звання та перехожу до трудової роботи.

Поради господаркам

Як солити баклажани

Часто баклажани не встигають достигнути. Отож слід вчасно їх зібрати, щоб вони не померзли. Баклажани добре вистигають і в приміщенні.

На соління найкраще відібрати достиглі цілі овочі (можна й не стиглі, але солити їх треба окремо), та щоб на них не було темних плям або гнилі. Обмити

баклажани у воді, скласти рядком у діжку. На дно діжки покласти жменю житнього борошна. Як усі баклажани складено в діжку, їх треба залити рапою: на відро холодної кип'яченої води взяти 500 грамів сухої солі. Коли сіль добре розпусниться – процідити рапу через полотнину на баклажани, потім накрити чистою полотниною, покласти кружачок і трохи нагнітити камінням.

Рапа має покривати баклажани на два сантиметри (на два вершки).

Квашені баклажани цілком можуть замінити солені огірки, а що вони не так добре зберігаються, то їх слід вживати раніше, ніж огірки.

(Газета «Червоний шлях», м.Зінов'ївськ, 1 жовтня 1929 року)

Як мочити яблука

Насамперед, треба діжку, де будете мочити яблука, добре вимити окропом та провітрити на сонці.

Добре додивлятися треба, щоб яблука та груші не були попсовані, були без плям якихсь, не були червиві.

Перед тим, як їх покласти у діжку, треба добре перемити у чистій воді.

На дно діжки кладуть шар з екстрагони, листя чорної смородини, м'яти, листя вишні. На цей шар до половини діжки кладуть яблука, або до самого верху діжки. Зверху на яблука треба покласти жменю екстрагони та вишневого листя.

Яблука після цього заливають відповідно вигоготовленим розчином. Для цього беруть на кожне відро води 2 фунти меду або цукру, чверть фунта солі, солод ячменю та пшеничного борошна по 1 фунту й 2 фунта житнього борошна. Все це треба змішати в чавуні, налити туди окропу й добре розмішати. Цією мішаниною разом з водою й заливають яблука.

Діжки треба накрити круглою дошкою, поверх якої треба покласти камінець. Поверх цієї дошки завжди повинна стояти вода.

Перші дні діжка повинна стояти у теплом місці, щоб яблука заквасилися, а потім діжку треба винести до комори, коли ж стануть морози, – до льоху.

Пильно стежити треба, щоб на дошці, що нею яблука вкриті, не було цвілі.

(Газета «Червоний шлях», Зінов'ївськ, 2 жовтня 1929 року).

Суд над убивцею Котовського. Виїздна сесія Найвищого Суду УСРР ухвалила присуд над М.Зайдером, вбивцею т.Котовського. Зайдера Котовський призначив на коменданта цукроварні, орендованої 2 кінним корпусом (у селі Перегонівка Голованівського району - прим. ред.). Але Зайдер, що раніш займав посаду при відділі постачання армії, вважав себе за покривдженого й нахабно та настирливо домагався у т.Котовського відповідальної посади. Зайдерові причіпки обурили т.Котовського, й він поклав його звільнити з роботи на цукроварні. Тоді Зайдер з помсти вбив т.Котовського. Зайдера засуджено на 10 років тюрми. («Червоний шлях», 17 жовтня 1926 року).

Оголошення.

Хочеш знати, що діється на світі?

Хочеш мати пораду?

Хочеш культурно господарювати?

Хочеш будувати нове життя?

Значить, читай «Червоний шлях»

(«Червоний шлях», 14 серпня 1927 року)

Із життя бобринецького. В дореволюційному Бобринці панували нащадки колишніх переселенців. Переселенці на широку ногу ступали землею або орендували. Бували й такі, що розпочинали хазяйнувати з одною конякою на невеличкому шматкові землі. А потім злочинами та шахрайством у мільйонери випхались. Ось: Чечеїни, Будорацькі, Мохортові, Свірчевські, Устимовичі, Пайфари, Садомські... Величезний будинок, де зараз міститься кооператив «Труд», збудував для себе мільйонер Чечеїн. («Червоний шлях», 6 жовтня 1929 року).

Дослідження корисних копалин. Цими днями професор Безбородько проводитиме в нашій окрузі дослідження покладів польового шпату в районах Ново-Українки й Суботців, а також покладів калієвої слюди в районі села Калинівка. («Червоний шлях», 15 жовтня 1929 року).

Проти релігійних світ. Учні третьої трудшколи села Злинки одностайно ухвалили встановити за день відпочинку школи замість неділі - п'ятницю, й викликати всі інші школи піти за їхнім прикладом.

По усіх школах Піщаного Броду Новоукраїнського району за день відпочинку встановили середу – в неділю всі учні відвідують школу. («Червоний шлях», 17 жовтня 1929 року).

Тов. Петровський на селі. 11 жовтня тов. Г.І.Петровський відвідав села Зінов'євщини – Компаніївку, комуну «Червоний прапор» та радгосп імені Рози Люксембург. («Червоний шлях», 15 жовтня 1929 року).

Ліквідація Злинського адмінрайону. За постановою секретаріату ВЦУВК'У Злинський район нашої округи ліквідовується. Всі функції цього адмінрайону передаються цілком до Хмельівського району.

Массовый поход в противогазах.
На снимке: в колонне завода им.
СТАЛИНА.

Ново-Український РВК. – відповідай. Чому вчителі Піщаного Броду, Любомирки, Ново-Українського району вже третій місяць не одержують зарплати? Райвиконкоме – дай відповідь. Вчитель. («Червоний шлях», 19 жовтня 1929 року).

Объявление. 1000 рублей вознаграждения нашедшему боа скунсового меха, утерянное при выходе из Общественного собрания в пятницу 8 ноября (Рубинштейновский вечер). Просят доставить в гостиницу Коваленко. («Голос Юга», 5 ноября 1919 года).

Объявление. Отец, жена, сестра и племянница извещают о безвременной кончине генерал-майора Николая Михайловича Глебова, скончавшегося 14 ноября в 7 часов утра. Отпевание тела в Успенском соборе 15 ноября в 1 час дня. После чего состоится погребение. («Голос Юга», 14 ноября 1919 года).

Смертная казнь. Вчера на Кавалерийском плацу, напротив комендантского управления, повешен известный бандит А.Стратиенко. Около трупа прибита дощечка с надписью: «Петлюровец - бандит А.Стратиенко». Стратиенко лично участвовал в убийствах лиц в районе Бобринца. («Голос Юга», 19 ноября 1919 года).

«Зінов'євський пролетарій», листопад 1929 року

За постановою загальних зборів усі члени спілки мисливців та рибалок 7-го листопада збираються коло приміщення спілки зі зброєю та беруть участь у загальній демонстрації.

Делегатські збори жінок при осередковій спілці будівельників обговорили питання збору лантухів для хлібозаготівель.

Ось яскравий приклад протекціонізму та родичання. До спілки прийняли колишнього власника цегельні Тростонецького.

Кушівський дитячий клуб, що підтримує зв'язки з закордонними робітничими есперантськими групами, одержав цими днями два листа від берлінських та парсгрудських робітничих організацій.

До цехової виробничої п'ятки «Червона Зоря» ливарника №148 Столяренка К. заява. Прошу зменшити мені розцінки з таких деталей: №2445 – на 5 коп., № 4445 – на 5 коп., №2488 – на 5 коп. Ці деталі йдуть до молотарки АДО42. З річного замовлення заощадження сягатиме 224 крб 50 коп.

«Зінов'євський пролетарій», листопад 1928 року

Гр. Мексін працює на заводі «Червоний Профінтерн» і має власний будинок по вулиці Шевченка. У неї є сестра Д.П.Мексін, що належить до «інвалідів праці». Вона дістає пенсію в 16 крб. 20 коп. на місяць, мовляв, як колишня учителька. Треба переглянути її документи й виявити, чи насправді вона має належний трудовий стаж.

Співчуття з приводу смерті Самуїла Абрамовича Вайсенберга, який помер 31 жовтня.

Цирк «Колизей». Манеж Кавшколи. 16 ноября. Французкая борьба. Сила против силы. Федя Кожемякин против Данило Посулько.

«Зиновьевский пролетарий», ноябрь 1928 года

Заявления по телефону. Угрозыск в целях устранения излишних формальностей и сбережения времени ввел систему приема по телефону заявлений о несчастных случаях, кражах, грабежах и т.п. При сообщении по телефону необходимо указать точный адрес места происшествия.

По статистическим сведениям вендиспансера на 1 октября текущего года зарегистрировано венерических больных: мужчин – 2771, женщин – 1413, детей – 329. Средняя посещаемость вендиспансера в день – 220 человек.

Кропивницкий, как реформатор армянского пения.

Газета «Баку» дает несколько интересных черточек к биографии недавно скончавшегося украинского батьки М.Л.Кропивницкого. Оказывается, одно время он усердно был занят реформой армянского церковного пения.

В 1878 году М.Л., недовольный монотонным характером армянского церковного пения, сам принялся за составление мотивов песнопений, которые

поються во время литургии и обряда венчания. В сравнительно короткий срок ему удалось составить певческий хор, который и пел каждое воскресенье в Аккерманской армянской церкви аранжированные Кропивницким церковные мотивы. Но проходит всего 2-3- месяца, как перед Кропивницким и его симпатичным начинанием вырастают разные препятствия. Слухи о певческом хоре Кропивницкого доходят до ушей епархиального начальника, проживающего обыкновенно в Кишиневе, и последний немедленно отряжает в Аккерман ревизоров: архимандрита Саркиса и одесского священника Таразыянца. В присутствии ревизоров Кропивницкий руководит хором, который поет составленные им мотивы, но ревизоры остаются недовольны и докладывают свое мнение епархиальному начальнику. Последний запрещает петь в армянских церквях мотивы Кропивницкого, за исключением псалмов, поющихся во время обрядов венчания в церкви.

В Аккермане в некоего Поговьянца до сих хранится работа Кропивницкого «Пение армянской литургии». Работа эта представляет собою рукопись с 72 нумерами в формате большой тетради. Возможно, что этот экземпляр написан не рукою М.Л., переписан кем-нибудь из его учеников.

Газета «Соціалістичний наступ», листопад 1934 року

У газеті за 18 листопада уся третя сторінка була відведена намірам випускати на заводі «Червона зірка» мотоцикли. Через сторінку йшов заголовок «За радянський мотоцикл марки «Червона Зоря». В одній із заміток завідуючий конструкторським бюро заводу І.Н.Каховський писав: «Знаючи устаткування заводу «Червона Зоря», я вважаю, що за невеликих капіталовкладень на придбання спеціального устаткування, в основному для механічної обробки мотоцикла такого типу «Червоної зірки», можна буде застосувати конструкторським бюро заводу цілком для того, щоб приступити до утворення потрібної документації нової машини, а конструкторський цех, по наданню йому рисунків, у найкоротший строк утворить перший зразок нового радянського мотоцикл марки КЗ-1 («Красная Звезда -1»).

Обвинувачення. Тов. Клімовський, комсорг збирального цеху «Червоної Зорі», - ні разу не був у підшефній школі.

Газета «Кіровська правда», листопад 1937 року

1 листопада. Аджамка. Колгоспники артїлі ім.Дімітрова Тарасівської сільради намітили кандидатом у депутати Ради Союзу Миколу Івановича Єжова.

2 листопада. Олександрія. Робітники і службовці радгоспу ім.Кагановича висунули кандидатом у депутати до Ради Союзу Лазаря Мойсєвича Кагановича.

Торгівельні організації до свят. Облторг завіз до всіх крамниць у великій кількості ковбасні та м'ясні вироби, цукор та інші продукти.

Масовий похід у протигазах. Днями на честь XX роковин Жовтня відбувся масовий похід в протигазах, організований міськрадою Тсоавіахіму.

3 листопада. 60 тисяч фруктових дерев. Колгоспники нашого району одержали 60 тисяч дичок фруктового дерева, з них яблунь 20 тисяч і груш 40

тисяч. Дички ці будуть використані для закладання плодородсадників в колгоспах «Новий світ» і «Новий шлях» Черняхівської сільради, по 30 тисяч кожному.

4 листопада. Нові речі до свята. Стахановець колгоспу «Серп і молот» Грузчанської сільради Згривець Степан заробив в цьому році і вже одержав чимало хліба і грошей. Товариш Згривець продав кооперації 515 кг пшениці. За проданий хліб він придбав собі гарні чоботи. Дружині ботінки, а також купив 56 метрів мануфактури.

Жертва необережності. 1-го листопада громадянка Тупалова А.В., намагаючись перебігти вулицю, попала під вагон трамваю, що проходив по вулиці Леніна. Потерпілу було доставлено до лікарні, де через дві години вона померла. Вів цей вагон ватман Бабін Е.А.

14 листопада. З зали суду. 11 листопада на вечірньому засіданні виїзної сесії обласного суду були заслухані висновки експертизи. Фашистські запродавці за завданням японо-німецьких контррозвідок здійснювали диверсійні акти у тваринництві... За останніх три сезони в колгоспах району було 228 випадків абортів кобил. Банда шкідників робила все, щоб зірвати парування кобил. Так в колгоспі імені Леніна Бережинської сільради останнього сезону від 12 кобил одержано тільки одне лоша.

ЗМІСТ

1. ПЛОЩА, ПОДАРОВАНА ІВАНОМ ФУНДУКЛЕЄМ.....	3
2. ПЕДОФІЛ НА ВЕЛОСИПЕДІ.....	4
3. ПЕТРОПАВЛІВСЬКА ЦЕРКВА.....	6
4. ДВА ОКЕАНИ ЛЕВКА МАЦІЄВИЧА.....	8
5. ДІЙСНЕ НЕ ЗАВЖДИ ЙМОВІРНЕ.....	10
6. ПОРТРЕТ ГІТЛЕРА НА ПЛОЩІ КІРОВА.....	12
7. ВУЛИЦІ ПАВЛА ЗЕЛЕНОГО, ЯК І АБАЗІВСЬКОЇ, У МІСТІ НЕМАЄ.....	14
8. ШКОЛІ НА НОВОМИКОЛАЇВЦІ СТО РОКІВ.....	16
9. БУДИНОК МІСЬКОГО ГОЛОВИ ІВАНОВА.....	18
10. ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР МУЗЕЮ У ПИРОГОВОМУ.....	21
11. ФОНТАНИ ЄЛИСАВЕТГРАДА.....	23
12. ЗА НЬОГО КЛОПОТАВ ЛІШНЕВСЬКИЙ.....	26
13. НАРОДИЛАСЯ В ЄЛИСАВЕТГРАДІ.....	27
14. У 1918-МУ «ВІЛЬНІ КОЗАКИ» ПЕРЕЙМЕНУВАЛИ ЄЛИСАВЕТГРАД У НЕЗОВИЙ.....	28
15. ЄВРЕЙСЬКА ЛІКАРНЯ НА СКОТОПРИГОННІЙ ПЛОЩІ.....	31
16. ТУТ БУЛА ПАНЧІШНА ФАБРИКА.....	33
17. У 1943-МУ У КІРОВОГРАДІ ЛУНАЛИ РОСІЙСЬКІ МАТЮКИ.....	34
18. БУДІВНИЧІ ЄЛИСАВЕТГРАДА.....	36
19. НАЙДАВНІШИЙ ФОТОЗНІМОК ЄЛИСАВЕТГРАДА.....	38
20. ОТАМАНА ГРИГОР'ЄВА ЗАСТРЕЛИВ МАХНОВЕЦЬ ГРИГОР'ЄВ.....	40
21. ПРОЕКТ ПОГОДЖЕНО ОЛЕКСАНДРОМ ЛІШНЕВСЬКИМ.....	42
22. У НАЗВІ МІСТА ОЛЕКСАНДРІЯ ІМ'Я ГРАФІНИ БРАНИЦЬКОЇ?.....	43
23. БУДИНОК ФОТОГРАФА ІЗРАЇЛЯ БРІЛЯ.....	44
24. БАНДИТИ РОЗСТРІЛЯЛИ ПРАХ ГЕНЕРАЛА ЕМАНУЕЛЯ.....	48
25. У «ПІВНІЧНОМУ» ГОТЕЛІ ЗУПИНЯВСЯ ВИНАХІДНИК БЕНАРДОС.....	51
26. ПАМ'ЯТНИК КУРОП'ЯТНИКОВУ НА ВУЛИЦІ ЙОГО ІМЕНІ.....	53
27. ОСТАННІЙ МАЛЮНОК ЗАСУДЖЕНОГО ДО СТРАТИ.....	54
28. НАРОДНЕ УЧИЛИЩЕ НА УСПЕНСЬКІЙ ВУЛИЦІ БУЛО П'ЯТИМ У МІСТІ.....	56
29. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ЄФИМОВСЬКОЇ.....	58
30. ШАРАДИ ТА АНАГРАМИ «ЄЛИСАВЕТГРАДСКИХ НОВОСТЕЙ».....	61
31. БЕНЧИКІВ МЛИН НА СИНЮСІ.....	62
32. «КАМ'ЯНІ ВОРОТА» КІРОВОГРАДА.....	64
33. ТРИ БУДИНКИ ГОЛОВНОЇ ПЛОЩІ МІСТА.....	65
34. ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКИЙ БАТЬКО МУРЗИЛКИ.....	67
35. ДОМОВА КНИГА ЯК ІСТОРІЯ СІМ'Ї.....	69
36. ТРЕТЯ ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ЄЛИСАВЕТГРАДА.....	70
37. ЗИМОВИЙ ТЕАТР.....	73
38. ВІН НЕ ЗРАДЖУВАВ ПРИНЦИПАМ.....	75
39. ПОРТРЕТ «МЕНЕДЖЕРА УКРАЇНСЬКОГО РУХУ» ВІДТЕПЕР У КІРОВОГРАДІ.....	76
40. ПАРТШКОЛА, ДВА ТЕХНІКУМИ І ДВА ІНСТИТУТИ.....	78
41. ТАЄМНИЦЯ КІРОВОГРАДСЬКОГО БЮСТУ МИКОЛИ ГОГОЛЯ.....	79
42. ЧИМ НЕ ЄВРОПА?.....	81
43. КІРОВОГРАДСЬКІ ГЕРОЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	84
44. БУДУВАВ У ЧАСИ АНДРІЯ ДОСТОЄВСЬКОГО.....	86

45. СОЛОНЕ ОЗЕРО ПЕТРООСТРОВА.....	87
46. КІНЬМИ ЗАЛІЗНИМИ.....	88
47. ЇХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ.....	89
48. У ЦИХ СТІНАХ НАВЧАВСЯ ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ.....	90
49. СПЕРШУ БУЛИ «ЧИСТКИ» В МІЛІЦІЇ, ТЕПЕР - ЛЮСТРАЦІЯ.....	92
50. АДЖАМКА-FOREVER.....	93
51. ЦАРСЬКА КОЛОНА У НОВІЙ ПРАЗІ.....	96
52. ПРО ЦЕ ПИСАЛИ МІСЦЕВІ ГАЗЕТИ.....	97

Володимир Поліщук

НЕАТРИБУТОВАНЕ МІСТО

Книга публікацій

Комп'ютерна верстка *О.С. Ротар*
Дизайн обкладинки
Технічний редактор *Н.М. Ротар*

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку 24.11.2016 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк – лазерний.
Наклад 300 прим. Зам. №1/241116

м. Кіровоград, Ф-ОП О.С. Ротар
poly-kancler.com.ua & poly-kancler.kr.ua
worldworkweb.at.ua interesy@ukr.net

foto_zakaz@ukr.net
+38(066)76-65-580 & +38(096)60-15-250

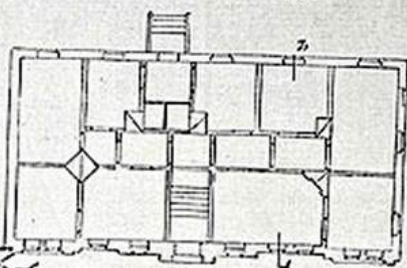
Проект
на постройку каменного одноэтажного дома в г. Елизаветграде, 1^я части по Верхне-Донецкой улице, принадлежащий
Елизаветградскому мещанину Василию Ивановичу Бажукичу.

Общий план участка

1. Здание с каменным фундаментом
2. Каменный одноэтажный дом
3. Каменный двор
4. Каменный сад
5. Каменный сад

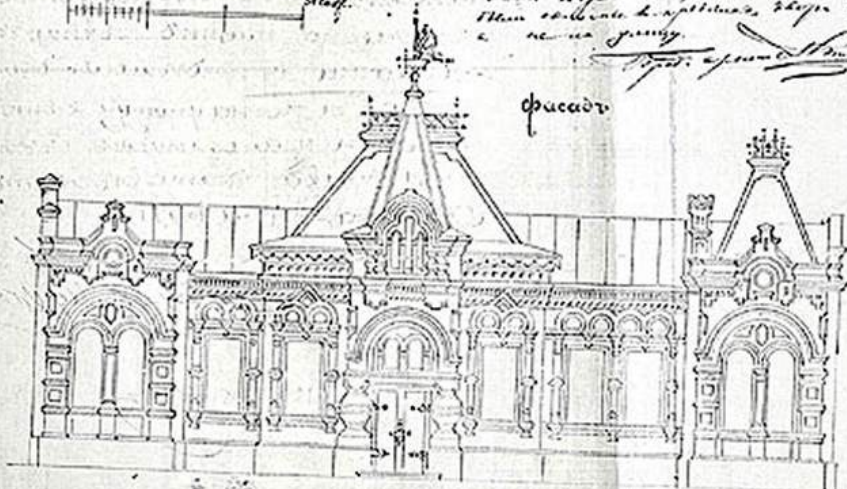

План

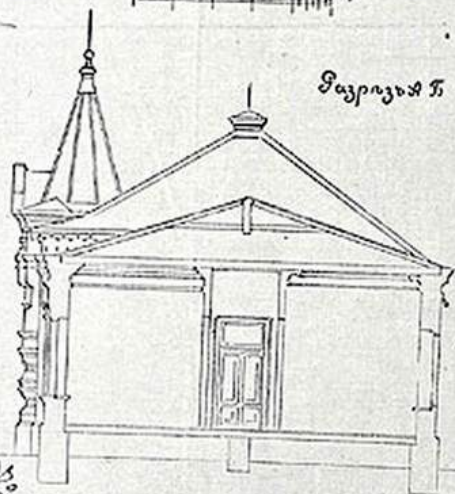

Меморандум
на проект постройке
каменного одноэтажного дома
в г. Елизаветграде, 1^я части по
Верхне-Донецкой улице, принадлежащий
Елизаветградскому мещанину
Василию Ивановичу Бажукичу.

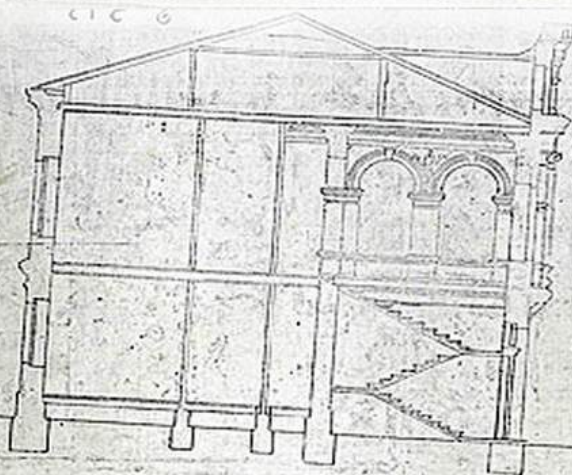
Фасад

Разрез Б

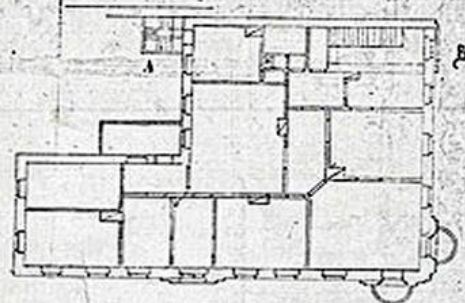
Архитектор В. Бажукич

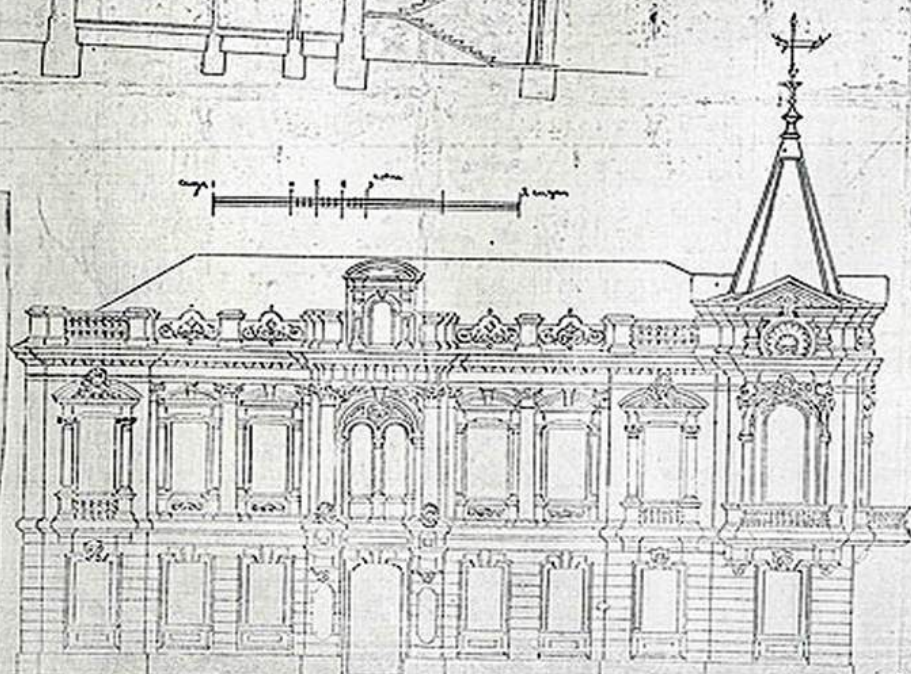
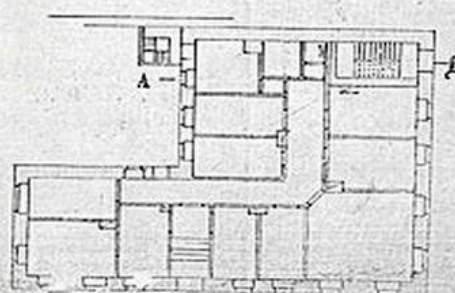
Проект

каменного двухэтажного дома в г. Елизаветграде, 1^я части по
Верхне-Донецкой улице, принадлежащий
доктору Саввию Ивановичу Белоусову
находящемуся в г. Елизаветграде по улице
Московской и Ивановской улиц.

План

План

Архитектор В. Бажукич